ÇAĞDAŞ YAYINLARI

ilhan selçuk

düşünüyorum öyleyse vurun

23. BASI

17

1. bası Nisan 1984
2. " Temmuz 1984
3. " Ekim 1984
4. " Kasım 1984
5. " Şubat 1985
6. " Mart 1985
7. " Eylül 1985
8. " Kasım 1985
9. " Ocak 1986
10. " Mart 1986
11. " Mayıs 1986
12. " Ekim 1986
13. " Ocak 1987
14. " Haziran 1987
15. " Aralık 1987
16. " Nisan 1988
17. " Haziran 1988
18. " Temmuz 1989
19. " Nisan 1990
20. " Aralık 1990
21. " Ekim 1991
22. " Haziran 1993
23. " Mayıs 1994

DÜŞÜNÜYORUM ÖYLEYSE VURUN

(23. Bası)

Hasan
Dağ'a
içtenlikle..

İlhan
Selçuk
eylül 94

ÇAĞDAŞ YAYINLARI
YAYIMLAYAN: ÇAĞ PAZARLAMA
ANONİM ŞİRKETİ
Türkocağı Caddesi No: 39 - 41 Cağaloğlu - İstanbul

Mayıs 1994
Dizgi-Ofset Baskı:
Yeni Gün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.

DÜŞÜNÜYORUM, ÖYLEYSE VURUN!..

Makedonya Kralı Filipos, oğlu İskender'in ne akıllı bir kişi olacağını ilk ne zaman sezmiş?

Bir at varmış, öylesine azılıymış ki kimse sırtına binemiyormuş. Hayvan, bütün binicilerini üstünden atıp benzetmiş; kiminin kafasını, kiminin çenesini, kiminin kolunu, kiminin bacağını kırmış. Hani şu Amerikan filmlerinde rodeo denilen zanaatın ustalarını izliyoruz ya; onlara benzer ne kadar Makedonya kovboyu varsa azgın atı bir kez deneyip derslerini almışlar; toprağı öpmüşler.

İskender, atla binicilerini izlerken görmüş ki, hayvan gölgesinden ürktüğü için azıyor. Bunun üzerine atın sırtına atlayıp güneşe doğru sürmüş.

Arkaya düşen gölgeyi görmediğinden ürkmemiş beygir, durulmuş, İskender'in buyruğuna girmiş; herkes bu işe şaşıp kalmış.

Kral Filipos düşünmüş:

—Benim ne akıllı bir oğlum var, demiş, ünlü bilgeleri öğretmen olarak görevlendirip kendisine iyi bir eğitim vereyim.

O çağın en ünlü bilgesi Aristoteles olduğundan Kral Filipos'un emriyle İskender'i yetiştirmeye çalışmış. İskender büyük yeteneklerini geliştirmiş; ama *"cihangirlik"* tutkularına saplanmış; dünyayı avcu-

'nun içine almaya çalışmış; ordusunu ardına takmış, gidebildiğince gitmiş; önüne kim çıkarsa ezmiş geçmiş.

★

Çoğu zaman yalnız at değil insanoğlu da kendi gölgesinden korkup azgınlaşır.

Böyle durumlarda en iyisi sanırım yüzünü güneşe karşı dönmektir. Çünkü kendi gölgesinden korkan adam, güneşe, bir başka deyişle aydınlığa, (daha başka bir deyişle gerçeğe) sırtını dönen kimsedir.

Ürküp azgınlaşması da bundandır.

★

Aristoteles'in İskender'i olgun bir insan olarak yetiştirebildiği kanısında değilim.

Büyük İskender yaman bir savaşçı, ünlü bir *"cihangir"* olabilir. Lisenin ilk sınıf edebiyat kitabında Aristoteles ile İskender'e ilişkin söylenceleri okumuştuk. Anımsadığıma göre savaş meydanında yatan ölüler arasında dolaşan İskender, hocasına sorar:

—Aristo bu nedir?

Bilge yanıt verir:

—Zafer veya hiç!..

Okul kitaplarında Cengiz Han'dan Atilla'ya, İskender'den Sezar'a değin nice *"cihangir"*in neden ordularının başına geçip yer yuvarlağını ele geçirmeye çalıştıkları anlatılmaz, ama insan okuldan ayrıldıktan sonra merak edip kendisine sorabilir:

—Bu adamlar, niçin koskoca ordularla ülkeden ülkeye dolaşıp dünyayı ele geçirmeye çabalamışlar?

Bu sorunun yanıtını kurcaladıkça kişioğlu bilinçlenir; her bir savaşın ardında hangi nedenin yattığını

öğrenip anlar; savaşçılığın iyi bir şey olmadığını algılar; ama iş işten geçmiş olur.

★

Eflatun demiş ki:

—Ancak krallar filozof ya da filozoflar kral olursa devletler mutlu olabilir.

Günümüz koşullarında pek akıllıca sayılmasa da insanı düşünmeye yönelten bir yanı vardır bu sözün; çünkü devlet yönetiminde düşüncenin, fikrin, mantığın ağır basmasını istiyor Eflatun.

Oysa tarih boyunca devlet yönetimlerinde mantığın pek az payı olmuştur.

Descartes'ın ünlü özdeyişini anımsayın:

—Düşünüyorum, öyleyse varım.

Bu özdeyiş çoğu yerde şöyle anlaşılmış:

—Düşünüyorum, öyleyse vurun.

Çağımızda fikir özgürlüğüne karşı çıkanlar da böyle davranmıyorlar mı?

DALKAVUK VE SOYTARI

Dalkavuk Doğu'nun ürünüdür, soytarı Batı'nın...

Her ikisi de eski çağlardan beri kurumsallaşmıştır.

★

Kralın soytarısı sarayda özel yeri olan bir kişiliktir, tahtın yamacına konmuştur, protokolün hem içindedir hem dışında...

Bir bakarsın ki soylu törenlerin en görkemli dakikasında soytarı yerde yatıp yuvarlanmaya başlamış,

prenslerin, düklerin, baronların, kontların, nazırların, rektörlerin, kardinallerin kırmızı bayram balonu gibi şişirilmiş ciddiyetlerini sivri yergileriyle delerek ortalığı birbirine katmış, öfkeleri, kahkahaları, fısıltıları, kaygıları soytarılığın sarmalına dolayıp saray halısı gibi salona yayıvermiş.

Soytarı *"evet efendimci"* değildir.

Kimi zaman efendisini bile mizahın gergefinde iğneleme yetkilerini benliğinde duyabilir. Batı dünyasının hoşgörü kuyusundan çıkrıkla çekebildiği kadarınca yergilerini bağlı bulunduğu egemenin yüzüne karşı söyleyebilir.

Böyle durumlarda kralın suratı asılır bir an, ama aldırmaz görünür.

—Canım bir soytarının söylediğinin soytarılıktan gayrı ne anlamı olabilir ki?..

Soytarı, zanaatının koşullarında, kişilere ve olaylara yönelik yergileri gülmeceye dönüştürüp taşı gediğine koymasını bilen kişidir.

Egemenlik güçlü halktan değil Tanrı'dan kaynaklanan kralların saraylarında cins ev köpekleri gibi cins soytarıların bulunduğunu tarihler yazarlar. Öyle bir av köpeğidir ki soytarı, kralın çevresindeki soyluları kokularından tanıyıp gülünç yanlarını ortaya çıkarır, alayla karışık, şakayla barışık biçimde vurgular.

★

Dalkavuk Doğu'ya özgüdür.

Ne iğnesi vardır dalkavuğun ne yergisi ne de eleştirisi... Dalkavuğun görevi ya *"evet efendim"* ya da *"sepet efendim"*le bağlanır.

Osmanlı tarihinde bol bol dalkavukluk vardır da, soytarılığa ilişkin kurumsallık oluşamamıştır. Çünkü soytarılık Batı tarihinin hoşgörü geleneğiyle bağdaşır,

dalkavukluk Doğu tarihinin küt kafalı egemenlerine yaraşır.

★

Soytarı balonları iğneler.

Dalkavuk balonları şişirir.

Ne olursa olsun, ister bir yüksek makamda oturursun, ister bir yargı kurumunda bulunsun, ister bilim adamı kılığına bürünsün, ister kalem erbabından sayılsın dalkavuğun soytarıdan besbeter olduğunu tarihler yazarlar.

Çünkü soytarının zaman zaman efendisini uyardığı görülmüştür de dalkavuğun şişirdiği balonlara tutunarak yükselmek kimseye nasip olmamıştır.

Hey gidi dalkavuk...

Sana soytarı bile denemez, çünkü soytarılık senin için rütbe sayılır. Sen dalkavukluk için belini kırıp ikiye katlanırken, senin görüntüne bile katlanmak ne büyük acı...

GÖBEK ATMAK

Her yıl sonuna doğru basından başlayıp toplumu sıçrayan bir tartışma başlıyor:

"—Bu yılbaşında ekrana dansöz çıkacak mı?"

Ne demek bu?

Türkçemizde kimi sözcükler belirli anlamlar kazandılar. Toplumun büyük bir kesiminde *"dansöz"* dediniz mi göbek atıp gerdan titreten çengi akla geliyor.

Televizyon yayınlarını *"ciddi adamlar"* düzenledikleri için tartışmanın boyutları genişliyor, derinleşi-

yor. Türkiye'nin devlet televizyonunda *"göbek dansı"* sergilensin mi? Yoksa bu iş geleneklerimize, göreneklerimize, ulusal ahlakımıza ters mi düşer? Yetişme çağındaki kuşaklara kötü örnek mi olur?

★

Oysa çalgılı meyhanelerde, lüks gazinolarda, o biçim pavyonlarda, modern kulüplerde, zengin düğünlerinde göbek atılıyor. Hem göbeği yalnız *"oryantal dansöz"*ler atmıyorlar ki! Ülkemize gelen Amerikan işadamları, IMF yetkilileri, OECD denetçileri, yabancı NATO subayları da gittikleri eğlence yerlerinde iki kadeh içince aşka gelip piste fırlıyorlar; başlıyorlar göbek atmaya...

Gazetelerin foto muhabirleri de şipşak resim çekiyorlar. Ertesi günü birinci sayfalarda fotoğraflarını görüyoruz:

—Ülkemizin ekonomisini denetlemek üzere Ankara'ya gelen heyetin başkanı Dr. Kildare dansözün çağrısına uyup piste çıktı; sabaha kadar göbek attı. İki şişe rakıyı bitiren Dr. Kildare, hesap pusulasını görünce; "Türkiye dünyanın en ucuz ülkesidir" dedi. Ayrıca Türk ekonomisinin doğru yolda olduğunu söyleyen Dr. Kildare; "Yakında köşeyi döneceksiniz" diye bir de müjde verdi.

Göbek dansını benimsemiş bir toplumuz.

Diyelim ki bir holdingin kızıyla, komşu holdingin oğlu Sheraton'da evleniyor; bütün büyükler göbek atmıyorlar mı?

★

Oysa *"eskiden"* böyle değildi.

"Eskiden" derken cumhuriyetin ilk dönemini vurguluyorum. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek büyük

kentlerin *"seçkin"* gazinolarında yabancı *"artistler"* çalıp söylemiş, dans etmişlerdir. İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de piyasayı tutan üç-beş gazinoda göbek oyunu hor görülürdü. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ünlü *"oryantal dansöz"* Nana göbek dansını gazino sahnelerine çıkardı. Ardından İnci Birol piyasayı tuttu. Taşra sermayesi büyük kentlerin köşebaşlarına yerleşiyor, eğlence piyasası canlanıyordu. Anadolu'da gizli gizli *"karı oynatan"* erkeklik eğilimi Türkiye'nin ekonomi politiğine egemen olunca *"göbek dansı"* salgını başladı. Gecenin bir vaktinde kafalar dumanlanınca ve rakı şişelerinin dibi görününce gelsin göbek oyunu... İşadamı, yabancı diplomat, Amerikan askeri-misyon şefi doğru piste...

İş bu kadarla da kalmadı; ülkemizdeki Amerikan sivil ve askeri görevlilerinin eşleri (karıları) bizim eski kulağı kesiklerden göbek dansını öğrenmek için ders almaya başladılar.

Bir salgın ki sormayın...

★

Göbek dansı insanın içini gıcıklar.

Ya arabesk?

Ruhumuzun en ince tellerine can alıcı mızrabıyla dokunan bu müzik de neden horlanıyor canım? Toplum baştan başa göbek dansıyla donanıp arabeskle sarmalanmadı mı? Günde beş vakit Ezan-ı Muhammedi'yi en güçlü hoparlörlerden dinleyen bu toplum, on beş vakit de arabeske kulak vermiyor mu? Toplumun en saygın, en paralı, en pullu kişileri göbek atmıyor mu?

★

Öyleyse her yılın sonuna doğru niçin bu tartışma:

—Televizyonda göbek atılacak mı?

Öneminden ötürü mü televizyonda yılda bir kez göbek atılıyor? Yoksa göbek atmak çok ayıp da yılda bir kez hepimiz televizyonda bu ayıbı izleyip sonra ekranı 364 gün kapatıyoruz?

Ben bu işi anlamıyorum; büyüklerimizin mantığına aklım ermiyor.

FELICITA

Çiçek adları insanın gönlünü açar. Leylak, ortanca, şakayık, gündüzsefası, karanfil, gül, gülhatmi, filbahar, kamelya, kasımpatı, papatya, gelincik, açelya, lale, zambak, yıldız çiçeği diye saymaya başladın mı, içinde ruhsal bir dönüşüm başlar. İster daracık bir hücrede bulun, ister dumanlı bir koğuşta, ister karanlık bir gecede, ister yapışkan sislerin ortasında, düşlem gücü, devinime geçer; gündüzsefası gelir gözünün önüne, kasımpatı açılıverir; menekşe kokusu duyarsın, gelincik kırmızısı kamaştırır gözünü, yıldız çiçeği serpilir çevrene...

İçinden yinelediğin sözcükler somutlaşır; daha önce yaşamını kapsayan çiçekler, renkleriyle, kokularıyla, yapraklarıyla belirginleşirler.

Hayatın ürünleridir düşlemler.

Gelincikleri okuldan kaçtığın bir ilkyaz günü kırlarda algılayıp unutmamışsın; hasta dostuna gül götürmüşsün; yitik sokaklarda dolaşırken unutulmuş bir bahçede yıldız çiçekleri gözüne çarpmış; sevdiğine kırmızı karanfil almışsın bir çiçeklikten...

★

Felicitanın hiçbir anısı yoktu.

Soyut bir sözcüğün çağrışımları da felicitayı sevmeye yetmiyordu. Latince kökenli felicita; uzun, dingin, sürekli, durağan mutluluğu vurguluyordu.

Bir dost, yabancı bir ülkeden yollamıştı; beş santim çapında, on santim boyunda mumlu bir kütüktü felicita; söylencelerini birlikte getirmişti: Latin Amerikasın'da yetişen bu bitki dünyanın her yerinde açarmış; yeter ki kendisine iyi bakılsın, horlanmasın, küçük görülmesin, azımsanmasın, sevildiğini anlasın, duygunu algılasın.

Gözü tokmuş felicitanın...

Küçücük bir kap içinde bir parmak su felicitaya yeter de artarmış.

★

Değirmi bir sigara tablasının ortasına yerleştirildi felicita, masanın üstüne kondu.

Yanından geçtikçe gözüm takılıyor; mumdan kütük insana soğuk bir ürperti veriyordu. Sarmaşığı tanırdım, mine çiçeklerini sağda solda görürdüm; daha önceleri felicitayla birlikte hiç yaşamamıştım. Masanın üstünde duran mumlu kütük parçası, yapmacık zenginliklerin salonlarında yıvışık partiler verirken yakılan biçimsiz orantılarda mumlara benziyordu.

Günler, haftalar, aylar geçiyordu.

Felicitada bir kımıltı yok.

Dışarıda fırtınalar kopuyor, karlar yağıyor, sisler basıyor, dolu ve yağmur birbirini kovalıyordu; felicita suskun, cansız, soğuk, ölüydü.

★

Bahar geldi.

Adını bilmediğim ağaçların tanımsız çiçeklerine

baktıkça felicitayı düşünüyordum. Yemyeşil oldu toprak; doğanın gücü her yandan fışkırıyordu. Soğuk renkler, yerlerini sıcak renklere bıraktılar, yeşilin, kırmızının, sarının her türü sarmaş dolaş olmuş, çevreyi boyamıştı.

Felicita, soğumuş ölü yüzünü andıran mumlu kütüğüyle masanın üstünde susuyordu.

★

Sonra akıl almaz bir şey oldu.

Bir sabah felicitanın durgun yüzünde bir kımıltıyı duyar gibi oldum.

Ve ertesi sabah hapishanenin demir parmaklıklı penceresinden güneşe uzanan bir el gibi küçücük bir yeşil yaprağın ucu soğuk mumu yarıp gün ışığına çıktı.

Felicita kendine geliyor, uyanıyordu. Dünyanın uzak yerlerinden taşınan söylence gerçek miydi? Felicita bilinçleniyor muydu? Bir yaprak, bir yapraktı; ama doğanın bedenindeki gizli ve gizemli sonsuz gücü vurguluyordu.

★

Artık felicita kendine geliyor, bilinçleniyor, uyanıyor, küçücük yaprakları doğanın önüne geçilemez gücünü bana yansıtan bildiriler gibi yeşilleniyor.

Mutluyum; felicita mutluluk demek değil mi? Bildiğim çiçek adlarının yanına felicitayı da yazdım.

MÜCAHİT YAZAR

Mücahit, savaşan kişiye denir; militan anlamına gelir. Yeni kuşaklar bu Osmanlıca sözcüğü tanıyor-

lar: çünkü gazetelerde sık sık geçiyor; Afganlı, İranlı, Filistinli mücahitlerden söz açılıyor.

Ne var ki mücahitlik yalnız elde silahla savaşmak kapsamında kalmıyor; kalem savaşını bütün yaşamında yeğleyen yazarlar da vardır. Bu tipin en çarpıcı örneği Hüseyin Cahit'tir. Geçenlerde *Hilmi Yücebaş*'ın bir kitabı elime geçti; kapağına göz attım; ne yazıyor:

"Büyük Mücahit Hüseyin Cahit!.."

Gerçekten Hüseyin Cahit savaşkan (daha doğrusu kavgacı) bir yazardı; ama neyin kavgasını yapardı? Sanırım bu soruyu kendisi de yanıtlayamadı. Özgürlük için savaştığını söylerdi de özgürlüğü bir türlü çağdaş anlamıyla toplumsal tabanına oturtamadı; soyutta kaldı; kaldıkça da hırçınlaştı; hırçınlaştıkça kavgalaştı; taa 82 yaşında ölünceye dek...

Halil Nihat, Hüseyin Cahit için şu dizeleri yazmış:

"Değilsin başmuharrir, pehlivansın
Amandan anlamazsın bî amansın"

★

Hüseyin Cahit, 1918'de İngilizlerin Malta'ya sürdüğü bir yazardır. İki kez İstiklâl Mahkemesi'ne verilmiş, birincisinde kurtulmuş, ikincisinde Çorum'a sürgün edilmiştir. 1954'te zamanın iktidarının şimşeklerini üzerine çektiğinden 80 yaşında mahpushaneye girmiş ve gık dememiştir.

Önemli bir ölçüdür bu.

Yazarlık yaşamında mücahitliğe özenen kişi kabadayı olmalıdır, külhanbeyi değil.

★

Kabadayı ile külhanbeyi arasındaki ayrım nedir?

Külhanbeyi çığırtkan, şirret, geveze, şantajcı, ona

buna çatan, bulaşık bir adamdır. Sırtını güçlüye dayayıp gözüne kestirdiği kişinin üstüne yürür; ama kavgada ilk tokadı yedi mi nereden geldiğini şaşırıp yalvarmaya başlar; üstüne vardılar mı, isteri nöbetleri geçirip yerlerde debelenir.

Polis, kabadayı ile külhanbeyi arasındaki ayrımı iyi bilir; ikisine değişik biçimde davranır.

★

"Mücahit yazar" tipi artık geçmişte kalmıştır; ne var ki kimilerinin mücahit yazarlığa özendikleri görülüyor. Adam kalemi eline aldı mı *"namus, din, demokrasi, özgürlük, vatan, millet"* üstüne baba hindi gibi kabara kabara öyle bir döşeniyor ki satırlar tavus kuşunun kuyruğu gibi açılıyor. İçeriği boş yazının içinde böbürlenmeden geçilmiyor:

—Biz başımızı bu yola koyduk. Namus erbabının kılıcı gibidir kalemimiz; ve başları secdeye varmamış vatan hainlerinin başına Azrail kesilmek için yemin ettik...

Breh, breh, breh...

Bu tür yazarlar, sırtlarını zamanın iktidarına dayadıklarında büsbütün azgınlaşırlar; paraya pula garkoldukları için de işleri iştir.

★

Ama bunca saçıp savuran ve ona buna bulaşan kişi mahkemeye de düşebilir; çark-ı felek piyangosundan kendisine bir hapis cezası da çıkabilir; değil mi?

İşte o zaman bizim aslan mücahit kendisini bağışlatmak için çalmadık kapı bırakmaz, ayaklarına yüz sürmediği *"büyük"* kalmaz; tıpkı bir külhanbeyi gibi yerlerde debelenip isteri nöbetleri geçirir.

Taa ki birisi kendisini kurtarıncaya kadar...

"Mücahit yazar" tipi çoktan aşıldı; Türkiye'de artık, fikir alanında kimin neyin nesi, kimin fesi olduğu açıklığa kavuştu. Buna karşın mücahitliğe sıvanan külhanbeyi ruhlara Babıâli'nin köşelerinde bugün de rastlamak olasıdır.

"Büyük Mücahit Hüseyin Cahit" kabadayı idi; bugünkülere bakıyorum, hepsi külhanbeyi...

KONUŞMAK VE İLETİŞİM

Kimi zaman çarşıda, pazarda, yolda, sokakta kendi kendine konuşanlara rastlarız; yaşlıca bir bey ya da hanımın dudakları kıpırdamaktadır; yanından geçerken sesini duyarsınız.

Tepki ne olur?

—Deli mi ne?

Konuşmak için iki ya da daha çok kişiye gerek vardır; bu da konuşmadaki sosyal içeriği vurgular. "İnsan konuşan hayvandır" derken tekil insandan değil, çoğul anlamında insandan söz açıldığı belirgindir. Atalarımız "Hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa anlaşırlar" demiyorlar mı?

★

Ne var ki konuşmanın her zaman anlaşmaya değil, anlaşmazlığa yol açtığını da izliyoruz; anlaşmaktan çok anlaşmazlık için konuştuğumuz oluyor. Geleneksel tiyatroda bu yöntem bir güldürü oyunudur.

—Be adam sesini kes diyorum!..

—Başımdaki kırmızı fes mi diyorsun?

—Sen beni duymuyor musun?

—Pekâlâ uyuyorum.

Tulûat sanatçılarının kullandıkları bu yöntemi dünyayı yönetenler de uygularlar. Sözgelişi stratejik füze konusundaki "süper" tartışmalar aşağı yukarı böyledir.

Diplomaside herkes, karşısındaki bir şey söylediği zaman düşünür:

—Acaba kafasının arkasında yatan nedir?

Günlük çarşı pazarlığında satıcı ile alıcı arasındaki karşılıklı söyleşme, gerçek fiyata yaklaşmak için olağandışı ve gereksiz çabaların ürünü değil midir?

★

İnsanın söylediğiyle düşündüğünün eş olmaması, bir bakıma diplomasidir; bir bakıma pazarlık gereğidir; bir bakıma yalancılıktır; bir bakıma ustalıktır.

Toplum düzenleri yozlaştıkça çevre ormanlaşır, insan hayvanlaşır; kendini koruma güdüsü ya da karşısındakini kazıklama dürtüsü artar. Eskiden "içi dışı bir olmak" erdemdi. Şimdi "safoşluk" sayılıyor. Bizim Babıâli'de çok yaygındır; kurnaz olan susar, enayiler dökülür:

—Bir-iki olta atıp sustum; açtı ağzını inek nesi var nesi yoksa kustu.

Mesleğimizde hepimiz çok kurnazlaştık; öylesine ustalaştık ki her söylediğimiz düşündüğümüzden gayrı, her düşündüğümüz söylediğimizden ayrı oldu. Bu kurnazlık, yalnız meslek ilişkilerinde kalmıyor; dostluk, arkadaşlık ilişkilerini de kapsıyor; dil, artık başka biçimde kullanılıyor; içtenlik aptallıkla eşdeğerli sayılıyor.

Konferans masasında kendi devletinin çıkarlarını koruyan birer diplomata döndük.

İnsanların konuşmalarında içtenliklerini yitirmeleri acaba ruh sağlığının bozulmasıyla eş anlamlı değil mi? Genel ya da özel yaşamda birbirinin ayağını kaydırıp çıkar sağlamaya çalışanların topluluğu olmak, bütüncül bir salgının herkesin benliğini çürütmesine yol açmayacak mı?

Çürüme kadın-erkek ilişkilerine de yansıdığında sevgi olanaksızlaşmaz mı? Sen söylediğin sözün ardına sığınıyorsun; o söylediği sözün arkasına gizleniyor. Romeo ile Julyet arasındaki iletişim, Hazreti İsa'nın çarmıha gerilmesi gibi tarihsel düşleme dönüşmedi mi? İki insan, konuşmalarında ruhların hapishane duvarlarını örerek birbirlerini özgürce nasıl sevebilirler?

Toplumsal düzende kişinin gelişmesi sağlıklı bir yolda yürümüyorsa konuşma bile olanaksızlaşıyor ve "insan konuşan hayvandır" tanımı, yerini "insan hayvandır" yargısına bırakmak tehlikesiyle karşılaşıyor.

YAKMAK

Hitler'in Başbakanlığı ele geçirişinden dört buçuk ay sonra, 1933 yılının 10 mayıs akşamı, Berlin Üniversitesi meydanında kitapların yakılması töreni izlendi. Binlerce genç Nazi Partisi'nin ileri gelenlerinden Goebbels ve Göring'in gözetimi altında meydanda yığılmış kitapların üstüne ellerindeki meşaleleri attılar; yirmi bin kadar kitap yakıldı.

"Kitap yakma töreni" başka kentlere de sıçradı; yukardan aşağıya doğru emir ve kumanda zincirine göre eylemler düzenleniyordu.

Hangi kitaplar yakılıyordu? Thomas Mann, Erich Maria Remarque, Jack London, Sigmund Freud, Emile Zola, Marcel Proust, H.G. Wells, André Gide, Upton Sinclair, Albert Einstein, Stefan Zweig'dan başlayarak dünya kültürüne ve bilimine katkıda bulunmuş ne kadar yazar varsa, ürünleri yok ediliyordu. Genç Naziler bildiri yayımlamışlardı:

"—Geleceğimizi sinsice tehlikeye sokan, ya da Alman düşüncesinin, Alman ailesinin ve halkımızın itici güçlerinin kaynağını bozan kitaplar yakılmalıdır."

Propaganda Bakanı Dr. Goebbels, kitap yakanlara yeşil ışık yakıyordu:

"—Artık Alman halkının ruhu, kendi anlatımını yeniden bulabilir; bu alevler yalnız eski bir çağın sonunu aydınlatmakla kalmıyor, aynı zamanda yeni bir çağa ışık tutuyor."

★

22 Eylül 1933'te çıkarılan bir yasayla Dr. Goebbels'in başkanlığında ve emrinde bir "Kültür Odası" kurulmuş; amacı şöyle saptanmıştı:

"—Bir Alman kültür politikası izleyebilmek için bütün alanlardaki sanatçıların Alman hükümetinin önderliğinde birleşik örgüt niteliğine dönüştürülmesi gerekir."

Güzel sanatların her dalında; müzik, tiyatro, basın, edebiyat, radyo, film yayınlarında sakıncalı kişileri dışlayan bir örgütlenme yürüyordu. Basın tam anlamında uşaklaşmış, köpekçe bir yayın sürecine girmişti. 1934 yılında basının aşırı dalkavukluğu öylesine bunalım yarattı ki Dr. Goebbels yakınmaya başladı:

—Basının bugünkü tekdüzeliği hükümetin aldığı önlemler sonucu değildir, bizim isteğimiz bu değildi...

Propaganda Bakanlığı'yla Sinema Odası, bütün yabancı ve yerli filmleri denetliyorlar; tam anlamında sansürü uyguluyorlardı; bu nedenle kitap yakılması gibi film yakılmasına gerek kalmıyordu.

Ancak faşizmin alabildiğine salgınlaştığı ve toplum hastalığına dönüştüğü Almanya, bu çılgınlığın faturasını tarihte hiçbir ulusun görmediği kadar ağır biçimde ödeyecek; İkinci Dünya Savaşı'nda seferber edilen 5 milyon Almandan 3.5 milyonu yaşamını yitirecekti. Sivil kesimdeki yitiklerin hesabı bilinmiyordu. Almanya ikiye bölünecek; bugün bile süregelen horlanma ve aşağılanma sürecini yaşayacaktı. Koca ülke tam bir yangın yerine dönüşecek, alevler bütün ülkeyi yalayacaktı.

1933 yılında meydanlarda yakılan kitaplar intikam mı alıyorlardı?

Uygarlığın ürünlerini yakmak isteyenler, tarihte hep yanmışlardır.

Filmleri, kitapları, resimleri, şiirleri, bilim yapıtlarını ortadan kaldırmak, yasaklamak, yok etmekle hiçbir yere varılamaz.

Ortaçağda insan yakarlardı; çağımızda insan yakmasalar bile sanat ve fikir ürünlerini yakmak hastalığı ne yazık ki sürüyor.

"TARİHİN MÜSVEDDESİ"

Nerede olduğunu şimdi anımsayamıyorum, bir yerde okudum, hoşuma gitti:

"—Gazete tarihin ilk müsveddesidir."

Bu tanımlama ilk bakışta hoşuma gitmekle birlikte

"müsvedde" sözcüğünü yadırgadım; "müsvedde" yerine "karalama" veya "taslak" denebilir; sanırım fikir o zaman yerli yerine daha iyi oturur.

★

Ne var ki düşündükçe ilk bakışta hoşuma giden tanımlamada bana ters gelen bir yan olduğunu da sezdim. Çünkü gazeteyi edilgin bir araç gibi hiç düşünmemiştim. Gerçekte bir gazete, çağının tanığıdır; ama geleceği yoğuran gazetelere az da olsa rastlanabilir.

Gazete yazarlığını bu bakımdan önemsiyorum.

20'nci yüzyılın bu vaktinde, Türkiye gibi gümbürtülü bir toplumda, yazarlık soluk kesici bir yaşamın tadını insana verebilir; yeter ki o insan işlevinin hakkını versin.

★

Bir gazete yazarı 24 saat yeryüzünün tüm boyutlarında yaşayabilir.

İranlı askerle Hacı Ümran önündedir gazete yazarı; Ankara'da bankacıların toplantısındadır; Portekiz vurucu timiyle Lizbon'daki Türk Elçiliği'ndedir; Amerikan donanmasıyla Nikaragua'ya gövde gösterisi yapmaktadır; kamyon şoförleriyle Santiago'da protesto yürüyüşüne çıkmıştır; Sri Lanka'da ayrılıkçı çatışmaların silah seslerini duymaktadır; Batı Şeria'da yükselen gerilim içindedir; Londra Borsası'nda Amerikan Doları'nın tırmanışını izler; Helsinki'de dünya atletizm şampiyonasına hazırlanmaktadır; Çad çöllerinde gerilla savaşına katılır; Avam Kamarası'nda idam cezasına ilişkin oylamada boy gösterir; Türkiye mahpushanelerinde bir yatakta yatan üç kişiden birisidir..

★

Cumhuriyetimizin kuruluşunda gazete yazarlığı-

nın kendine özgü bir yeri var.

Yunus Nadi, Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Ali Kemal, Refik Halit, Refi Cevat, Ahmet Emin, Mehmet Zekeriya, Necmettin Sadak, Sadri Ertem, Aka Gündüz, Ali Naci, Vâlâ Nurettin, Abidin Daver, Peyami Safa ve benzeri eski dönemlerin ünlü gazete yazarları idiler; dünya görüşleri değişikti; değerleri ayrı ayrı tartılmalıdır; bunların arasında Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na ters düşmek talihsizliğine uğramış olanlar da vardır.

Ama her biri kendine göre yazardı.

Gazete ayrımlarında olduğu gibi gazete yazarlığında kullanılan klasik (belki de biraz kaba) ölçüler vardır. Yazarın kimi sosyalist, kimi kapitalist dünya görüşünü benimseyebilir; küçük burjuva, büyük burjuva, emekçi eğilimlerinde kalem sallayan yazarlar bulunabilir. Çok renkli, çok yanar-söner, çok çeşitli bir dünyada rotatifler uğulduyor; kuşkusuz çeşitli gazete ve gazete yazarı olacak.

★

Ne var ki Babıâli'nin son yıllarında bütün bunların dışında akıl almaz bir dönüşüm izleniyor.

Türkiye tarihinde gazete yazarının bütün moral ölçüleri ve ayıp duygularını bir yana bırakarak para gücüne böylesine bağlandığı ve işadamlarının doğrudan doğruya hizmetine girdiği bir dönemi anımsamak olası değil.

Holdingleşen boyalı basınımızda hiçbir kaygı duymadan, hiç utanmadan, çıkar ilişkilerine göre yazabilen kalemlerin sınır tanımazlığı, uzaya fırlatılmış uyduların ivmesini aşıyor.

Geceleri görgüsüzlüğün kulvarlarında ıstakoz yarıştırıp şampanya patlattıktan sonra ertesi sabah fi-

lanca patronun veya falanca holdingin çıkarını savunmak insanın midesini bulandırmaz mı, kendisine saygısını yok etmez mi?

Basın emekçileri (hatta patronlar) bu sorunu düşünmek zorundadırlar.

Açık konuşayım:

Önemli köşelerdeki gazete yazarlarının birer birer holding yazarı kimliğine büründüğünü izledikçe mesleğimizi savunmaya ve yüceltmeye artık gönlüm elvermiyor.

Biz Babıâli'de kendi içimizde moral değerlerimizi savunamazsak bu gidişle "tarihin müsveddesi" değil, "müsveddenin tarihi" olacağa benzeriz.

ACININ SARKACI

Kebapçıya girdim, masaya oturdum.

—Buyur abi.

—Bir buçuk Adana.

—Acılı mı?

—Acılı.

Seslendi:

—Bir buçuk Adana, acılı...

Geldi Adana acılı, çatalımın ucuyla ağzıma atınca genzim yandı, yüreğim kalktı.

İnsanın gönlü, evreni kapsayan radar gibidir; soğan keserken gözyaşı dökersin ve acılı kebap yerken gırtlağından geçmez olur lokmalar.

Acıdır, acılı kebap.

★

Acının kuyusu karanlıktır göz gözü görmemecesine ve derindir, inersin inebildiğince.

Acının memeleri doludur...

Em emebildiğince.

Acı, durmuş saatin sarkacıdır; sallanır gün ağarırken; ve horozlar ötmez olurlar vakitsiz öten horoza saygılarından.

Nasırlaşır acının acısı can kafesinde; yürekler bağnazlığın döküm kalıplarında taşlaşır; köpekler dolaşır ortalıkta kaz adımlarıyla.

Kitabın yaprağı sonbahardır; sararmış benziyle vurur aklın kapısını:

—Kim ooo?

—Ben... diyemezsin, "biz" diyemedikten sonra yalnızlığın acısında kıvranarak.

Gözyaşının elmasını deler sabahın ilk ışığı.

Öter fabrikaların düdükleri; bacalar savurur emekçinin kara soluğunu, göklerin yedinci katına. En az ücretin hesabında küçülür banknotlar utancından.

Özgürlüğün sirenlerini çala çala koşar cankurtaranlar. Bilinçsiz kalabalık yol verir taş arabasına. Yığınlar büyür kadını erkeklerle erkeksi kadınların çokluğunda.

Dikerler acının şamdanına haksızlığın mumunu; cılız aydınlığın gölgesi dört duvara vurur.

★

Acı çırpınır ana yüreğinin salladığı beşikte.

Uyusun da büyüsün yavrum.

Acının hamur tahtasında açılan yufka, büyüyüp yürek olur incecik.

İncecikten bir kar yağar umutlara.

Gün ağarırken utanmaz suratların makyajı başlar güneşi aldatmak için. Yüreğin atışı duyulmaz avuç içi kaşınınca. Altından çakmaklarla onurunu yakarlar insanın; dumanını savururlar havaya. En yüksek

faizin orantısında erdemler sıfırlaşır. Yoksa zincirinin halkaları, gemi hangi limana demir atabilir? Yelkenden yoksunsa yürek, hangi kıyıdan denize açılabilir? Olumsuz utkunun altını çizer sıradan kişinin duyarsızlığı; ama kaba parmaklar banknot sayarken parmak uçları duyarlıdır.

★

Ve acının duyarlığı uçup gider aklın gücü egemenleştikçe; savaşımın güdüsü tüm benliği sarıp bencilliği dağıtınca.

★

Acılı Adana bitti.

Dikildi başıma garson:

—Abi tatlı ister misin?

—İsterim, ne var?

—Künefe var, hoşaf var.

—Getir bir hoşaf.

Künfe kenefle çağrışım yapıyor, hoşaf eşekle. Acı ne ki? Tatlı yiyip tatlı konuşacaksın.

AVUKATLIK DEDİĞİN NE Kİ

Avukatlık bol sirkeli, sarı zeytinyağlı, kırmızı domatesli, yeşil hıyarlı, gözyaşartan soğanlı, acı biberli meslektir; bütün meslekler gibi... Yücelerden yücedir, cücelerden cücedir; bütün meslekler gibi... Avukatın da iyisi, kötüsü, doğrusu, çarpığı bulunur; bütün meslekler olduğu gibi... Kendini paraya satan ve de çıkarların maşası olanlar, namusunu banknota dönüştürmekten kaçanlar hep bir arada bulunur avukatlık mesleğinde; bütün mesleklerdeki gibi...

Kimi avukat vardır; holding danışmanlığında sömü-

rüden payını alıp keyfeder; yasaların boşluklarından yararlanıp üçkâğıt açmak için tek ayak üzerinde kırk düzen kurar. Kimi avukat vardır, yoksulun biri kim vurduya gitmesin diye yemez içmez, adaletin koridorlarında volta atmaktan ayakkabılarını aşındırır ki yeri cennetliktir.

★

Ama öyle de olsa, böyle de olsa adaletin üçgeni, avukat olmadan oluşmaz.

Nedir o üçgendeki üç köşe?

Birinci köşe: Yargıç.

İkinci köşe: Savcı.

Üçüncü köşe: Avukat.

Yani?

Dava bir nokta değildir.

Bir düz çizgi değildir.

Bir üçgendir.

Bir nokta, bir noktadır. Bir düz çizgi iki nokta arasındaki en kısa yoldur. Ama bir üçgen için üç köşe gerekir; üç köşe için de üç nokta...

Ya üçüncü nokta olmazsa?

Dava, cimin karnında bir nokta olur.

Çin'i Maçin'den Bohemya'ya, Patagonya'dan Begonya'ya değin bütün dünyada adaletin üç köşesi böylece oluşur. Ama iki köşeli üçgen icat etmek iddiasında birileri varsa, diyeceğimiz yoktur.

Böylece avukatın ne denli gerekli bir kişi olduğu ortaya çıkar. Gerçekte keşke davalar noktalı ya da düz çizgili olsaydı da işler uzamasaydı, adına avukat denen adam baş ağrıtmasaydı...

Ne yaparsınız?

Dünyanın adaleti böyle kurulmuş, Ruz-i mahşerde nasıl kurulur? Bilemem. Avukatlar cennete mi gidecekler, cehenneme mi? Sanırım şu geçici dünyada yaptıkla-

rı işlere göre her iki yana da serpilecekler.

Avukatın da her meslekte olduğu gibi ustası vardır, acemisi vardır.

Ben de vaktiyle biraz avukatlık yapmıştım. Sonra da otuz yıl boyunca yazar olarak sanık sandalyesine sürekli oturduğumdan, dava nedir, iddianame nedir, yargıç nedir, savcı nedir öğrendim. İster sanık sandalyesinde gün görmüş olsun, ister avukatlık sırasında dirsek çürütmüş bulunsun; bir usta eline iddianame aldı mı nereye bakar?

Bence usta avukat, iddianamenin suçlama bölümüne değil önce kanıtlar (deliller) bölümüne göz atan kişidir. Eğer bir iddianamede kanıtlar bölümü fasafisoysa, sen istediğin kadar suçla, eninde sonunda davanın dönüp dolaşıp noktalanacağı yer kanıtlar bölümünün sayfalarıdır.

Üçgenin üçüncü köşesi bilir bunu...

★

Çürük kanıt, çürük anıta benzer; ne kedar büyük törenle açılırsa açılsın, çökmeye mahkûmdur.

OSMAN KÖKSAL

Açık renk gözleri, uçuk saçları, pembeye dönük yüz rengi, yapılı bedeniyle Osman Köksal, hemen göze çarpan-serinkanlı bir insandı. Çoğu asker kişide görülen "ihtiyat" payını gözeterek ve düşünerek konuşurdu.

Tam anlamıyla yurtsever bir subaydı. Durduğu yerde duran adamlardan değildi; çağımızın baş döndürücü değişiminden uzakta yaşayamazdı.

Ve yaşamadı.

'Köksal kendisine yeni bir şey söylendi mi durak-sar, sigara paketini çıkarır, kafasında hemen bir tartışma kapısı açardı.

Son yıllarda kendisini göremedim.

Kimbilir?

Belki sigarayı bırakmıştı.

★

Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığı 27 Mayıs eylemiyle noktalanmış; bir özgürlük devrimine yol açılmıştır. Bu tarihsel olayda Çankaya'daki Muhafız Alay Komutanı Kurmay Albay Osman Köksal'dır. Köksal daha sonra 27 Mayıs devriminin yürütme kurulu işlevini üstlenen Milli Birlik Komitesi üyesi olacaktır.

★

1960 mayısının ortasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a şöyle bir mektup gelir:

"—Sayın Reisicumhurum, bu mektup elinize geçtiğinde Muhafız Alay Kumandanınız Osman Köksal ile Milli Müdafaa Bakanı Yaveri Adnan Çelikoğlu hükümet darbesini eğer yapmamış iseler, ellerinizden öperim."

Bayar, bir yandan mektubu görevlilere verip araştırma yaptırırken öte yandan Köksal'ın ağzını arar:

"—Kumandan, bizim alayın Halk Partililerin eline geçtiğine dair söylentiler artmaya başladı, ne dersin?"

Köksal:

"—Efendim, böyle bir bilgim yok. Ama karışık zamanlarda çok şeyler söylenir. Bunun amacı alayı baştan aşağı değiştirip Köşk'ün savunmasını zayaflatmaktır. Beni değiştirip yerime kendi adamlarını getirmek isteyebilirler."

Cumhurbaşkanıyla Muhafız Alayı Komutanı arasında geçen bu konuşma, ülkenin zaten şirazesinden çıktığını vurgulamaktadır. Nitekim birkaç hafta son-

ra 27 Mayıs gündeme girmiş; olayın kişileri tarihin sayfalarına yazılmışlardır.

Ama hangi sicille?

★

Zamanın kum saati aktıkça duygular durulur; kinlerin, tepkilerin zehirleri uçar; kişisel kavgalar bir yana bırakılır; geçmişte yaşananların doğrusu eğrisi aranır. 22 yıl sonra bugün 27 Mayıs devrimine dönük sorulara daha serinkanlılıkla yanıt verilemez mi?

—Acaba yaşanan olayın anlamı neydi? Kişilerin etkinlikleri ne ölçüde geçerliydi?

Çağdaş insanlığın hızlı yaşamında 27 Mayıs'ı gerçekleştirmiş olanların eylemlerini evrensel bir ölçüye vurmak gerekiyor. Kendi içimizdeki küçük çatışmalar, kavgalar, çekişmeler, kıskançlıklar; insanların ve olayların tarih karşısındaki konumunu değiştirmez ki...

Eğer seçimle gelen bir iktidarın diktaya dönüşme yolunda baskı rejimini koyulaştırması söz konusuysa 27 Mayıs eylemlerini tarih alkışlamak zorundadır. Bir askeri eylemi çağdaş ölçüleriyle özgürlük rejimine çevirebilenler ölürken de yücelirler.

İnsan yaşadığı sürece yaptıklarıyla anılır. Osman Köksal 27 Mayıs devriminin anlamında kişiliğini pekiştirmiş bir askerdir.

Hiç kimse bu rütbeyi onun omuzlarından sökemez.

EGE'NİN İKİ YAKASI

Büyükelçi Semih Günver'in *"Anılar ve Portreler"* adlı yazı dizisi Cumhuriyet'te sürüyor. Sayın Günver, 10 Nisan 1983 günü Halikarnas Balıkçısı Cevat Şakir'in 1973 temmuzunda kendisine yolladığı bir mektubu yayımladı. Halikarnas Balıkçısı (ya da kısaca Balıkçı) bütün yaşamında savunduğu bir düşünceyi bu mektubunda da vurgulamış; Ege uygarlığında *"Atinalıları, Spartalıları ve Anadolu İyonyası"*nı birbirinden kesinlikle ayırmış:

"—Bunları" diyor, *"bir çuvala sokmanın anlamı yoktur?"*

Neden?

Halikarnas Balıkçısı'na göre Anadolu İyonyası'nda *"İnsanlık tarihinde siftah olarak, her türlü mitolojik etkiden tamamen arınmış modern fennin"* temelleri atılmıştır. *"Thales, Anaximen, Anaximander, Leuciprus, Heraclit, Anaxagore ve Democrite"* bu temelleri atmışlardır. Balıkçı diyor ki:

"—Bugün Ay'a gidilebiliyorsa —Ay'a gitmek bir fenni olaydır— bu adamlar sayesindedir. Çünkü Socrat, Platon ve Aristotel'le Ay'a gidilmez, Lunatique (Ay'ın evrelerine göre huy değiştiren ya da dengesiz) *olunur."*

★

Çoğumuz, Halikarnas Balıkçısı'nın saydığı adları yeterince değerlendiremeyiz; Thales'i veya Heraklitos'u okul kitaplarından şöyle böyle tanırız; ama öğretim düzenimizde Batı'nın klasik değer yargıları ağır bastığından, Sokrates'in, Aristotales'in, Eflatun'un (Platon) büyüklüğüne inanırız. Cevat Şakir bunları Ati-

na uygarlığını simgeleyen kişiler olarak vurguluyor; Anadolu'yu ayırıyor.

İlk bakışta koskoca Aristo'yu azımsamak insana aykırı geliyor. Ne var ki bu *"bilgi"*yi azımsayan yalnız Balıkçı mı? Bertrand Russell *"Bilimden Beklediklerimiz"* adlı kitabında Aristo'ya (ya da Aristoteles'e) ilişkin olarak şunları söylüyor:

"—Modern zamanların öteki yenilikçileri gibi Darwin de Aristoteles'in otoritesi ile savaşıma girmek zorunda kalmıştır. Aristoteles'in insanlığa musallat püsküllü belalardan biri olduğunu söylemek gerek. Bugün üniversitelerin çoğunda mantık öğretimi hezeyanla (saçmalıkla) doludur; bundan sorumlu olan da Aristoteles'tir."

Gerçekten Atina uygarlığında gelişen *"biçimsel mantık"* çoğu küt kafalının 20. yüzyılda bile beynini kalıplı fese çevirir; dinamik mantığın kurallarını öğrenmek için bu kalıbı kırmakta güçlükle çekilir.

★

Ege'nin iki yakasında iki düşünce nasıl oluşmuş? Bir yanda bilgelik, bir yanda bilimsellik nasıl ağır basmış?

Kuşkusuz bilgeliği azımsamak da yanılgıdır. Bilimselliğin kurallarını yadsımadan sağduyu ve sezgilerle gerçeklere yaklaşma yöntemi tarih boyunca büyük değerler yaratmıştır. Ortaçağ bağnazlığının yıkılışı ve *Uyanış Çağı*'nın başlaması, Batı'da her tür özgürlüğe kapıların açılması demektir. Bu kapılar açılırken Montaigne, Rabelais gibi bilge yazarlar yetişti. Ne rastlantıdır ki (belki rastlantı değil) bu yazarları Türkçe'ye aktaran Sabahattin Eyuboğlu da bilimselliği benimsemekle birlikte, bilge sezgileriyle *"doğru"*ları yakalar, gerçeklere yaklaşırdı. Ege uygarlıklarına dönük

bakışında Eyuboğlu'nun Halikarnas Balıkçısı gibi düşündüğünü biliyoruz.

Cevat Şakir'in, Eyuboğlu'nun ve arkadaşlarının Anadolu toprağında boy atmış uygarlıkları Ege'nin karşı yakasından ayırmaları ve özelliklerini aramaları bir başlangıçtır. Her şeyin kökenini eski Yunan'a bağlayan klasik Batı düşüncesinin önyargılarına karşı Türkiye'de bilimsel bir karşı-tutuma gereksinme var. Bu karşı-tutum ise salt bilgelikle yürümez; yeni kuşaklar bilimsel yöntemlerle işin doğrusunu eğrisini ortaya koyacak çalışma ve çabalara girişmelidirler.

ROBOTLAR ÇAĞI

Üretim sürecinin belirli aşamalarında işçi yerine robot kullanılması çağını yaşıyoruz.

Kimi aydının kafasında bu yeni oluşum kargaşa ve kuşku yaratmaktadır. Öyle ya, bir yeni dünya düşünün ki artık işçiye gereksinme kalmayacaktır; bir fabrika düşleyin ki içinde canlı yaratık çalışmıyor; traktörü, otomobili, kamyonu üreten robotlardır. Bu fabrikada artık patron - işçi ilişkisi yok; ne toplusözleşme ne grev söz konusudur; ücret kavgaları tarihin yaprakları arasında solmuştur..

Peki, bu durumda emek - sermaye çelişkisi ne olacak? Bu çelişki üstüne oturtulan kuramlar aşılmayacak mı? Sömürü edebiyatı geçmişin kitaplığını süslemeyecek mi?

★

Sanayileşmemiş bir toplumda ve milyonlarca işsizin ortalıkta dolaştığı bir ülkede bu gibi konuların tartışılması belki aykırı görünebilir; ama değildir.

İletişim ağının yoğunlaşması bütün dünyayı iç içe yaşamaya zorluyor; feodalite, kapitalizm, sosyalizm gös tergeleri ülkelerde birbirine dolanıp sarmallaşıyor.

En geri ülkelerin ordularında, bilgisayarlı silahları kullanma hevesleri boy atarken, çağımızı bütünüyle kapsayan bir yaklaşımla geleceği düşünmek kaçınılmaz oluyor.

Peki, gelecek nasıl olacak?

Biçimsel mantığın düşlemlerine kendimizi kaptırırsak, geleceği şöyle tasarlayabiliriz:

Fabrikalarda milyonlarca robot çalışıyor; fabrika sahiplerinin hiçbir derdi kalmamış; üretimi hızlandırıp yavaşlatmak birer düğmeye basmakla olasıdır.

Ama bu arada halk yığınları ne yapıyor? Sokakları dolduran insanlar nasıl yaşayacak? Fabrikalarda sermaye sahibinin emirlerine göre çalışan robotların ürettikleri mallar kimlere satılacak?

Robotlar dünyasında işsizlikten komaya giren halk yığınları bu gelişimi sessiz ve boynu eğik izleyecekler mi? Yoksa robotların çalıştığı dünyadan paylarını isteyecekler mi? Ya bu yığınlar fabrikalara ortak olmak eğilimine kendilerini kaptırırlarsa? Robotlar da fabrikalardaki makinelerin birer parçası veya uzantısı değil midir? Daha doğrusu robotlar da birer makineden başka nedir?

★

Sanayide yeni gelişmeler, emek - sermaye ilişkisinin özüne değgin bir değişimi gündeme getirmiyor; ama toplumsal sorunların yeni aşamalarını hayata yansıtıyor. Nitekim robot çağına girmiş bulunan Japonya'da sendikacılar işçi-işveren ilişkilerini robotlu üretim dünyasının gerçeklerine göre değerlendir -

meye bırakmışlardır.

1580'de Danzig'de altı parça kumaşı birden dokuyan makineyi icat eden kişi, belediye başkanının emriyle boğdurulmuş. Çünkü bu makinenin bir sürü işçiyi ve sonuçta aileyi işsiz bırakacağından korkulmuş; yeni buluşun kullanılmasına 1765'te resmi izin çıkarılabilmiş.

1580 ile 1765 arasında yaklaşık 200 yıl var. Baskı makineleri de Türkiye'ye yuvarlak hesap 250 yıl sonra girebilmiştir. Bilim ve teknolojide her yeni adımın zorla ve gecikerek yürürlüğe girmesi, kurulu düzeni korumaya çalışan tutucuları direnişe itmesi doğaldır.

Robotların endüstri üretimine girmesi de korkulara, kuşkulara, yanılgılara yol açacaktır.

Ama yasa değişmeyecektir.

★

Yasa nedir?

Geçmişten geleceğe doğru insanlık değişimine baktığımızda toplumsal ilişkilerin *"daha az sömürüye ve daha çok özgürlüğe"* doğru dönüştüğünü görüyoruz; bilim ve teknolojinin ilerlemesi bu yasanın hızlanmasını pompalamıştır.

Geleceğin dünyasında robotlarıyla birlikte fildişi kulesinde yalnızlaşan patronlar görmek aptallıktır. Patronlar da robotlar da üretim ilişkilerinin yasalarına bağlıdırlar ve o yasalardan bağımsızlaşmaları olanaksızdır.

SİZİ İYİ GÖRÜYORUM

Yaşlanmaya başlayan dostlar birbirleriyle karşılaşınca destek atışına girişirler:

— Seni iyi gördüm.

— Ben de seni.

Genç iken kimse kimseye "seni iyi gördüm" demez. Azrail'in yaşam yollarına döşediği mayınlar arasında dolaşmaya başlayan kuşaklar arasında böyle sözler geçerlidir. Bakarsın ki adamın gözlerinin feri kaçmış, beti benzi uçmuş, göbeği boş buğday çuvalı gibi sarkıyor, göğsü hırıldıyor, ayakta zor duruyor.

Ne diyeceksin?

— Seni iyi gördüm.

— Ben de seni.

★

Bu numara yalnız kişiler arasında geçerli olmakla kalmıyor ki, yaşamın neresine baksanız benzeri oyun sürüyor. Ekonomik gidişatı inceleyen holding profesörü ne diyecek? Eski çağlarda kötü haber getiren habercinin kafasını uçururlarmış. Bu kuralın kalıtımları sürüyor.

— Durum nasıl?

— Çok iyi.

Kötü desen kimsenin hoşuna gitmez; bu kez sen kötü olup çıkarsın.

Neme lazım...

Şunu bunu öfkelendireceğine, huyuna suyuna gidersin, yuvarlak laflar söylersin, en budalaca yaklaşım da bellidir:

— Efendim, Fransızların bir özdeyişi vardır; kötümser, yarısına kadar dolu şarap bardağına bakıp "bu

bardak yarısına kadar boş" diye tutturan adamdır. Bizim durumumuz iyidir, hatta çok iyidir; 24 Ocak kararlarıyla düze çıkıyoruz.

Ekonomide bu yöntemin yararları sonsuzdur; holding profesörleri böyle yapıyorlar; paraları da cebe atıyorlar.

★

Ülke darboğazdan geçmiyor mu?

Geçiyor.

Ama kimi gazeteler ve dergileri açıyorum; bir çevre var ki tırlatmış gibi...

Görgüsüzlük, bayağılık, sululuk, savurganlık, şımarıklık gazetelerin, dergilerin sosyete köşelerinden fışkırıyor. Kerterizini yitirmiş, pusulasını şaşırmış, yelkenleri dağıtmış sarhoş gemiciler gibi fotoğraflara yalpa vuran etkin bir toplum kesiminin varlığını nasıl yorumlayacağız?

— Çok iyi yaptınız hanımefendi...

— Efkâr dağıttınız beyefendi...

— Her şey yolundadır ağam...

★

Bizim toplumun sosyete basınına yansıyan, fısıltı gazetesini dolduran, halk yığınlarına sergilenen bir çevresi var ki yaşamlarının yanında ne Dallas dizisi para eder ne de Flamingo Yolu..

Bunlar bayağı TV dizileridir; ama birer göstergedirler.

İnsan olanın çağımızda nasıl yaşayacağı, eğleneceği, içeceği, efkâr dağıtacağı, yaşamın tadını çıkaracağı artık belli değil midir? Ruhunun karanlık koridorlarından bir türlü çıkamayan şaşkınların bayağı yaşantıları hayat mı?

★

Bu çevreler bizi nasıl görüyor, bilemem; ama açıkça söyleyeyim:

— Ben sizleri iyi görüyorum.

SORU İLE YANIT BİR BÜTÜNDÜR

Çocuk konuşmasını öğrenirken bıkmadan, usanmadan soru sormayı sürdürdü:

— Bu ne?

— Cici...

— Bu?

— Teyze...

— Şu?

— Ağaç...

Çevresini tanımak için sorar çocuk; yavaş yavaş dünyayı algılamaktadır. Boy atıp serpilince, okula gidip abece'yi sökünce çocuğun soruları değişir:

— Metre ne demek?

— Belediyenin anlamı nedir?

— Cumhuriyet neye denir?

Çocuğun soruları çocukluğunun ürünüdür; doğal karşılanır; yetişmesi, öğrenmesi, eğitilmesi için soruları yanıtlanır; çocuğun adamlaşması, sorularla yanıtlarda bütünleşen bilgi ve bilinç oluşumuyla gerçekleşir.

Ne var ki soru - yanıt ikilisi çocukluğa ilişkin bir süreçte başlayıp bitmez.

İnsanoğlu bütün yaşamı boyunca sorar ve yanıtlar; ya da sormaya ve yanıtlamaya çalışır. Bu diyalektik süreç tükenmez; kuşaktan kuşağa zincirleme sü-

rer gider. İnsanlığın birikimleri sonsuzluğa uzanır. Sorular yanıtlandıkça, yanıtların yaratacağı yeni soruların süreci başlar.

Uygarlık böyle kurulmuştur; böyle sürmektedir. Her soru gerçekte yanıt gibidir. Diyelim ki bir toplantıda konuşuluyor. Voltaire'in adı geçti. Orada bulunanlardan birisi sordu:

— Voltaire de kim?

Çevredekiler az buçuk okumuş yazmışlarsa, sorgucuyu ayıplarlar. Çünkü biraz mürekkep yalamış herkesin Voltaire'i tanıması gerekir. Öyleyse Voltaire'i soran, karşısındakileri sorguya çekmek yerine kendisini ele vermiştir.

Ortaçağ engizisyon mahkemesi Galile'ye sormuştu:

—Söyle bakalım Galile; evrenin merkezi dünya mıdır, yoksa bir başka yıldız mı? Güneş mi dünyanın çevresinde dönüyor, yoksa dünya mı güneşin çevresinde deviniyor?

Sorunun içeriği, sorgucunun niteliğini hem tarihe yazdı hem yobazlığın siciline...

★

Soru vardır, soranı büyütür; soru vardır, soranı yalnız küçültmez, alçaltır

Beş yaşında çocuk bahçedeki bir çiçeğe yumuk ellerini uzatarak sorabilir:

— Bu ne?

— Çiçek, gül...

Sorunun niteliğiyle çocuğun yaşı, bilgisi ve saflığı arasındaki uyum güzeldir. Ama kazık kadar herifin her sorusuna benzer hoşgörü gösterilebilir mi? Böyle durumlarda kocaman adamların olmadık soruları, ya gelişmemişlik kanıtıdır ya kurnazlık yöntemidir ya

da eskilerin *"tecahül-ü arifane"* dedikleri soydandır. Ne olursa olsun, soruların niteliği, soranın kimlik belgesini oluşturur. Soru sora sora koca adamların ufaldıkları, küçüldükleri, bilgisizliğin karanlığına gömüldükleri ve yok oldukları çok görülmüştür.

★

Sorunun karşısında yanıt var.

Yanıt var, yanıtlayanı küçültür; yanıt var, yanıtlayanı büyütür, devleştirir.

Kimi zaman soru bir yanıt içerir. Soruyla yanıt ve yanıtlamayla sorgulama arasındaki bütünleşmede öyle bir gerçek ortaya çıkar ki kimin sorduğunu kimin yanıtladığını bilemezsiniz; kim kime ne soruyor, neden soruyor ve neden sordukça küçülüyor diye düşünürsünüz.

ŞEVKİ ERENCAN'I YÜREĞİMİZE GÖMDÜK...

Mahpushanenin yedi adım boyunda, yedi adım eninde beton avlusuna iki kapı açılıyordu. Kapının birisinden Sabahattin Usta çıkıyordu; ötekinden Şevki Usta...

Biri fikir işçisiydi, öteki kol işçisi, Sabahattin (Eyuboğlu) Şevki'ye (Erencan) saygıyla davranır, adıyla çağırmaz, kısaca:

— *Usta...* diye seslenirdi.

Şevki Erencan, gür bıyıklı, kara kaşlı, yağız tenli, çıplak başlı, dosdoğru, dimdik, gıllığışsız, akyürekliydi; can arkadaşımdı benim, dostumdu.

Sabahattin Eyuboğlu'nun Şevki'ye karşı duyarlı saygısının özü, binlerce yılın deneyiminden düşünle

emeğin kaynaşmasından oluşan bilinçti. Şevki Erencan'a baktığımızda insanla çocuk, ağaçla yaprak, şarapla tütün, bulutla gök, güneşle gölge bağıntısı birbirini çağrıştırır; kardeşlik duygusunun duyarlığı emekçinin gözlerinde okunurdu. Şevki Usta'ya merhaba demek, sanki insanlığa merhaba demekti.

Sabahattin Eyuboğlu durup dururken, nedenli nedensiz bana Şevki Erencan'ı kaç kez göstermiştir:

—Bak işte Usta!..

Kimbilir, belki de Sabahattin, düşün'e dayanan bilgelikle alınterine dayanan bilgeliğin bir bütün olduğunu Şevki'nin kimliğinde vurgulamak istiyordu.

Ve yedi adım boyunda, yedi adım eninde beton avluda iki bilge her sabah merhabalaşıyorlardı.

★

Sabahattin Eyuboğlu'nu yıllarca önce yitirdik. Şevki Erencan'ı 8 Aralık 1982 Çarşamba günü Yarımca'dan aldık. Tütünçiftlik sırtlarında gösterişsiz bir mezarlığa gömdük.

Kendisini yıllardan beri arayıp soramamıştım. Dostlarla kararlaştırmıştık; bu pazar görmeye gidecektik; ölüm haberi geldi. Yakınlarının anlattığına göre bu yıl 1 Mayıs'ta hastalanmış; kendisini toparlayamamış; 1 Mayıs'tan sonra da bir daha işe gidememiş.

Erimiş mum gibi...

Bizler Şevki'nin yakınları ve dostları bir çukurun başında toplandık. Her şey bildiğiniz gibi oldu. Cenaze protokolünü bozan yalnız küçük çocuklardı. Çocuklar da gelmişlerdi törene; ve daha ölümün ne olduğunu algılamayan küçük insancıklar koşuşup çığrışıyorlar, anneleri, ablaları sesleniyorlardı:

— Sus yavrum...

Şevki'nin tabutu çukura indirildi. Kazmalar kü-

rekler çalışmaya başladı. Dostları önce çukura küre-diler toprağı, sonra kalanını üste yığdılar; emekçi ar-kadaşlar mezarın baş yanına bir tutam çiçek koydu-lar.

Kürekler kazmalar çalışırken düşünüyordum; be-nim bildiğim Şevki şimdi dikiliverir:

— Durun ulan! der, *zahmet etmeyin, verin şu kü-reği bakayım bana...*

Avuçlarına tükürüp başlar çalışmaya, kendi me-zarını kendisi küreyip doldurur.

★

Yakınları dediler ki:

— Öldükten sonra bedeninin tıp fakültesine ve-rilmesini düşünüyordu; ailenin yaşlıları üzülmesin di-ye vazgeçti.

★

Şevki Erencan'ı 1982 aralık ayının soğuk, ama güneşli ve güzel bir gününde yüreğimize gömdük.

Tütünçiftlik'ten İstanbul'a dönerken düşünüyo-rum: Kim tanır Türkiye'de Şevki Usta'yı?

Tüm ömrünce alınterinin damlalarını yaşamının acılı tespihine dizerek çekmiş bu emekçiyi gerçekte her-kesin tanıması gerekir. İnsan değeri, ünle ya da pro-tokolle ölçülmez; Şevki Erencan'ı Türkiye'nin alınte-ri tarihinde anacağız.

ÇOCUKLA YELKOVAN

Çocukluğumda yaşadığım kentin büyük meydan saatini izlemeye bayılırdım. Bu eski saat kulesinin kadranındaki yelkovan, dakika sonunda birdenbire atar; daha başka deyişle 59 saniye durup son saniyede devinirdi.

Durup beklerdim.

Devinimsiz gibi duran koca saatin gerçekte durağan olmadığını gözlerimle görmek mi isterdim? Yoksa yelkovanın atışlarından zamanın nasıl attığını saptamaya mı çalışırdım? Gizemli bir kavramdı zaman; tanımı güçtü. Zamanla insan arasındaki ilişkilerden bir şey anlaşılmıyordu. Çevremdeki büyüklerden çeşitli sözler duyuyordum; sıkıntılı olduklarında ofluyorlar, pufluyorlar, patlıyorlardı:

— Offf, zaman bir türlü geçmiyor...

Keyifli saatlerinde zamanı unutuyorlar; sonra birdenbire telaşlanıyorlardı:

— Ayy zaman ne çabuk geçmiş!..

Saat kulesindeki kocaman yelkovan hep eşit aralıklarla atıyordu; ama kocaman adamlar zamanın bazen çabuk aktığını, bazen durduğunu söylüyorlardı. Hangisi doğruyu vurguluyordu? Kentin kocaman saat kulesindeki akreple yelkovan mı? Yoksa çevremdeki büyükler mi?

★

Zaman saatlere ve insanlara göre değişiyor muydu? Eski kulenin yelkovanı dile gelseydi, belki kendisini savunurdu; ama yelkovan sessizdi; akrep konuşamazdı.

Akrep zaten yelkovandan ayrıydı; ağırbaşlıydı; yerinden kımıldadığını göremiyordum. Yelkovanı bazen

yakalamak olasıydı; bazen de sabrım tükeniyor, çevremdeki bir başka olayla ilgileniyordum; ve gözlerimi kaydırdığımda yelkovanın yerini değiştirmiş olduğunu görünce bozuluyordum. Eski saat kulesinin işlemeli kadranında yelkovanı izlemek; zamanla aramda bir oyundu.

Yakalamak istiyordum zamanı.

★

Aradan uzun yıllar geçti.

Bilmem ki çocukluğumda bir süre yaşadığım kentin eski saat kulesindeki akreple yelkovan zaman çemberinde bostan kuyusunun beygiri gibi yine dönemiyorlar mı? Yoksa eskiyip işe yaramaz mı oldular? Kuyunun suyu bitti mi? Gözleri bağlı at öldü mü? Bostanı parselleyip sattılar mı? Sebzelerin yetiştiği ve taze toprak kokusunun yükseldiği yerlere beton apartmanlar mı dikildi?

Hangi şehre ve ülkeye gitsem, çocukluğumun bir kesitini yaşadığım o eski kentteki saatin çalıştığını hep düşünmüşümdür. Zaman duygusunu o eski saatin kocaman yelkovanı bilincime yazmış.

Oysa zamanı yakalamaya çalışan çocukluk enayiliğinin bir ömür boyu sürdüğünü sonradan anladım.

— Geç kalıyorum...

— Vakit kalmadı...

— Zamanım yok...

Niçin? Neye yetişmek için? Sen durdukça duran, sen yürüdükçe yürüyen, sen koştukça koşan; hem senin dışında hem senin içinde yaşayan zamana karşı çaresiz değil misin?

★

O çocukluk kentinin eski saat kulesindeki akreple yelkovan aradan geçen yıllar boyunca hep çalıştılar-

sa, kendi pabuçlarını dama atmak için çırpındılar demektir. Zaman, akrebi ve yelkovanı da sildi. Artık akreple yelkovan yok; saatlerin kadranında kırmızı ışıklı sayılar birbiri ardına yanıp sönerek zamanı bildiriyorlar; dakikaları aşarak saniyeleri de vurguluyorlar.

Geçenlerde böyle bir saatin karşısında düşündüm: Dakikanın nasıl geçtiğini anlamak için beklemeye gerek yoktu; saniyelerin nasıl aktığını kırmızı sayılar sinir bozucu, korkutucu, ürkütücü alarm işaretleri gibi veriyorlardı.

Zamanı yakalamak için eski saat kulesinin karşısında dikilip duran çocuk meğer boşuna beklemiş. Eskiden kıpırdamayan yelkovanlar, şimdi kırmızı alarm işaretleri gibi yanıp sönen saniyelere dönüştüler; büyüyüp yaşlanan çocuğu kovalıyorlar.

SIRASI MI?

Dostum terzi Rıfkı, her zaman tam daktilonun başına oturup yazıya başlayacağım dakika telefon eder.

Yine öyle oldu.

— Nasılsın?

— İyiyim.

— Filanca'nın yazısını bugün okudun mu?

— Okudum.

— Ne dersin?

— Saçmalamış...

— Bir şey yazacak mısın?

— Boşver yahu; adam bunadı artık; zırvalıyor, yanıt vermeye değer mi?

Telefonu kapadıktan sonra düşündüm.

Köşe yazarlığı; yergi, eleştiri, vurgulama için birebirdir. Kişilerle uğraşmaktan hoşlanmam; ama kimi zaman da bir kişinin kişiliğini yermek ya da kınamak gerekiyor. Ne var ki eleştirilecek ya da yerilecek kişi (sözgelimi) devletin bir koltuğunda oturmaktadır; yasalarla donanmış, zırhlanmış, kalemini biraz oynattın mı...

— Buyur mahkemeye!

— Neden?

— Ceza Kanunu madde 159...

— Ne ilgisi var?

— Bal gibi var.

Geçmişteki otuz yıl bu yüzden mahkemelere taşınmakla geçti. Sonunda beraat etsen de çile çekiyorsun. Zaten iktidar koltuklarında oturanlar da ellerindeki yetkileri Damokles'in kılıcı gibi yazarın başının üstünde sallandırıyorlar.

En iyisi bu kişiler iktidar koltuğundan düştüler mi canlarına okumak değil mi?

★

Ama bu kez de bir başka kaygı başlıyor:

— Yahu, düşmüş adama vurulur mu?

— Vurulmaz.

Gerçekten hazret iktidar koltuğundan eşekten düşmüş karpuz gibi yuvarlanmıştır. Nesini yazacaksın? Elinde yetki varken her tür kötülüğü, şeytanlığı, rezilliği yapan mel'un, artık zavallılaşmıştır. Köprülerin altından çok su geçmiş, bu kez iktidar koltuklarına başka birileri oturmuştur. Düşenlerle uğraşmak kabadayılığa sığar mı?

Peki, ne yapmalı?

Bu herifin ne mel'un bir kişi olduğunu ne zaman, nasıl anlatmalı derken adam ölüverir.

★

Cenaze törenleri, çiçekleri, çelenkleri, namazları, niyazları, ilanları, yazıları...

Hoca sorar:

— Merhumu nasıl bilirsiniz?

— İyi biliriz.

Sorarsın kendi kendine yitip gitmiş olanı düşünerek:

— Ulan, bu ne yalan dolan? Oturup şu adamın ne mal olduğunu yazsam mı?

— Aman sakın ha!..

— Neden?..

Ölüler hayırla anılır dinimizde...

★

Kimisi ihtiyarlar, bir ayağı çukurdadır, vurmak ayıp sayılır; kimisi koltuktan düşmüştür, boynu bükülmüştür, vurmak ayıp sayılır; kimisi ölür, kördür ama bademgözlü olur, vurmak ayıp sayılır.

Peki, biz bu adamların ne mal olduklarını kamuoyuna ne zaman açıklayacağız?

TANRIÇA PAZARLAMASI...

Bir zamanların *"seks tanrıçası"* Brigitte Bardot, gününü doldurunca beyazperdeden ayrılmış; Fransa'nın Akdeniz kıyılarında yüksek duvarlarla çevrili villasında yaşamaya başlamıştı.

Ne var ki sinema tanrıçalarının yakasını gazeteciler ömrü billah bırakmazlar. Bulvar basınının foto

'muhabirleri kadıncağızın görkemli konutunun çevresinde pusu kurmuşlar, eski yıldızı tuzağa düşürmeye çalışmışlardı. Bardot'nun çırılçıplak güneşlenirken resimlerini de yayımladılar:

— Brigitte Bardot'nun göğüsleri sarktı, yüzü buruştu; ne oldum dememeli, ne olacağım demeli...

Sıradan insan için doğal bir şey, sinemanın yarattığı tanrıçalarda yadırganır. Yaşlanmak istemeyen seks tanrıçası için bir yol vardır: Kendi kendini öldürmek.

Zavallı Marilyn Monroe öyle yaptı.

Ve hep genç kaldı.

★

Brigitte Bardot 47 yaşına girmiş ve gazetecilere bir demeç vererek demiş ki:

"— Şimdiye dek üç kez evlendim. Bu da bana büyük bir ders oldu. Çünkü erkekler beni hep yanlış tanıdı; hepsi beni bir tanrıça gibi gördü."

Gerçek sinemada; sanatçı çeşitli rollere çıkar, türlü kılıklara girer, her senaryoda bir başka kişiyi oynar. Kapitalist dünyanın *"Holivut pazarlaması"*nda ise bir kişinin ömür boyu hep aynı kimlikte oynatılması kimi zaman büyük iş yapar. Marilyn Monroe bu tür pazarlamaya güzel bir örnektir; Brigitte Bardot ikinci büyük örnektir. İzleyicinin gözünde ve ruhunda bir mitos geliştirilir ve yaşam bu mitosun çelişkili ikileminde sürmeye başlar. Brigitte Bardot dendiğinde akla ne gelir? Her dakikası cinselliğe dönük, her saati erkek - kadın ilişkisiyle dolu bir kadın...

Acaba Bardot öyle midir?

Sanat gücünden yoksun olan kimi oyuncular, patronların elinde bir pazarlama aracı gibi piyasaya sürülüyorlar. Yıllar süren propaganda yatırımıyla oluş-

turulan mitosun kahramanı milyonların sevgilisidir. Peki, "seks tanrıçası" ya normal bir kadınsa? Beyaz perdedeki kimliğiyle gerçekteki kimliği birbirine denk düşmeyen kadıncağız, çifte kimlik arasında kalacaktır.

Hangisidir hayatın gerçeği?

Yalnız stüdyodaki çekimde değil, toplumsal yaşamın her kesitinde mitosuna uygun davranışlara zorlanmak ne demektir?

Sıradan insana tanrıça gerekiyorsa ve tanrıçanın pazarlaması için büyük sermaye yatırımlarına gerek varsa; yaratılan kişi tanrıça değil bir kukladır.

★

20. yüzyılda tanrı ya da tanrıçaların pazarlanması gittikçe daha yaygın bir nitelik kazanıyor. Rudolf Valentino'dan başlayarak erkek pazarlaması da söz konusudur. Çağımızda iletişimin yoğunlaşması işleri kolaylaştırıyor. Beyaz perde alanından politikaya dek her yanda perde ardındaki güçlerin kuklaları milyonların karşısına özel kimlikle çıkarılıyor. Kadın olsun, erkek olsun çifte kimlikli bir dizi aktör, politikacı, lider ortalıkta cirit atıyor.

★

Zavallı Brigitte Bardot'nun aklı 47 yaşında mı başına gelecekti:

"— Erkekler beni hep yanlış tanıdı..."

Geç kalmış sayılmaz Bardot; çifte kimliğinden sıyrılıp kendisi gibi olmak için Doğulu şairin söylediğini bellesin:

"Ya olduğun gibi görün...
Ya göründüğün gibi ol..."

DUYARLI... DUYGULU...

Duygulu insan vardır...

Duygulu makine yoktur.

Ama duyarlı makineden, hayvandan, insandan söz açılabilir.

Uzak ufukları tararken bilmem kaç kilometrelik alan içinde bir minik serçenin kanat çırpışını saptayan *dev radar* ne kadar duyarlıdır!.. İnsan bedenindeki kılcal damarların içini bile görebilen *aygıtın* duyarlığı ne büyüktür! İnsan kulağının duyamadığı ses titreşimlerini saptayan duyarlı makinelerin üretildiği bir dünyada yaşıyoruz. *Elektronik çağı* duyarlı makineler aşamasıdır. *Sibernetik;* makineleri neredeyse canlının duyarlık düzeyine eriştirecektir.

Ormanın derinliklerindeki çalının dibinde kuşkuyla bekleyen tavşanı taa uzaklardan sezebilen av köpeğinin duyarlığı insanca değil, hayvancadır. Gecenin karanlığında yürüyen sırtlanın duyarlığı hiçbir insanda bulunamaz.

★

İnsanca duyarlık ayrı şey.

Öyle bir şey ki insanca duyarlık duygulu bir insanda olmayabilir.

★

Büyük tarihsel savaşlarda yüzbinlerce kişinin ölüm kalım yazgısını biçimlendiren komutanlardan çoğunun özel yaşamlarında duygulu oldukları saptanmıştır.

Ne var ki bir asker, emriyle ölüme atılacağı başkomutanın duygulu değil, duyarlı kişi olması için dua etmelidir. Çünkü *"büyük komutan"* düşmanın ne yapmak istediğini yalnız aklıyla değil, sezgilerinin radarlarıyla da kavrayabilendir.

Aklın sınırını aşan alanlarda duygulu olmak çoğu zaman işe yaramaz; duyarlılık geçerlidir.

★

Meyhanenin köşesindeki masada rakı şişesinin dibini bulan sarhoş...

Cigara dumanında yankılanan arabesk müzik sarhoşun içini cızlatır. Duygularının alacalı kuyusunda derviş gibi döner de döner sarhoş; öyle bir sarmaldır ki bu, içer duygulanırsın, duygulanır içersin.

Ama duyarlı mısın?

Sarhoş, çoğu zaman karşısındakini bezdirir; çünkü o sıra kimseyle iletişim kuramaz. Alkol kubbelerinde çın çın öten sesini güzel sanır. Duyguludur da karşısındakinin duygularını ölçecek kadar duyarlı değildir.

★

Yeşilçam'ın sulu ve kanlı melodramlarını izledikçe duygulanıp hüngür hüngür ağlayan kişi de duyguludur. Salya sümük mendiline sarıldıkça kaba senaryoların trajik küllerini yalayıp yutar. Ne var ki Yeşilçam duygululuğuna kendini kaptırmış yığınların duyarlıkları ne ölçüdedir?

Duygululuk bir erdem.

Ama duyarsız duygululuk erdem midir?

★

Duygulu insan çoğu kez kendine dönüktür.

Duyarlı karşısındakine...

*"Bencilik"*ten ve *"bencillik"*ten uzaklaşmak için duyarlılıkla duygululuğu bütünleştirmek gerekiyor. İnsanlar arası sevgi, *iletişim* sorunudur. Sevip duygulanmak güzeldir; ama kendine dönük duygululuk, *sevginin kaçınılmaz gereği* olan iletişimden kişiyi yoksun bırakır.

Ne makinenin duyarlığı ne bencilliğin duygululuğu. İnsanca sevginin insanlar arasında gerçekleşmesi için duyarlı duygulara gerek var.

YAŞAR KEMAL'İN CANINA OKUYACAĞIM

Yaşar Kemal'e *Mondial del Duca* ödülü *Paris*'te törenle verildi.

Hürriyet gazetesi, olayı sekiz sütun manşetten göstermek gibi güzel bir iş yaptı. Televizyonumuz (ne şaşılası şey!..) haberi kamuoyuna duyurdu.

Yaşar Kemal'i ödüllendiren jürinin üçte ikisi Fransız Akademisi üyelerinden oluşuyor. Fransız Akademisi, tutucu (muhafazakâr) bir kurumdur. Del Duca jürisinin üyeleri arasında Maurice Schuman, Edgare Faure gibi politikacılar da vardır. Edgare Faure, General de Gaulle döneminde Pompidou'nun kabinesinde bakanlık yapmıştır. Maurice Schuman ise Chaban Delmas hükümetinde Dışişleri Bakanlığı'nı üstlenmiştir. Bizim öküz altında buzağı arayanlarımız şunu bilsinler ki Yaşar Kemal'e ödül verenlerin çoğunluğu Fransız burjuvasının politika ve kültürünü simgeleyen kişilerdir. Böyle bir kurulun bizim Yaşar'a ödül vermesi ne demek?

Yaşar Kemal'in ödül almasına çok sevindim.

Üstelik keyiflendim.

Bu Yaşar Kemal, Adana'da ortaokulda benimle aynı sınıfta okuduğunu söyleyip ötekine berikine övü-

nür, durur; şimdi ben de Mondial del Duca ödülünü almış gibi şişiniyorum.

Hem Yaşar Kemal köylüdür; Türkiye'de köyü, köylüyü, "köy romanları"nı kınayıp yererek burjuva kültürünün fiyakasını yapmak isteyenler de eksik değildir. Bizim Yaşar Kemal'e Fransız burjuvasının verdiği değerin anlam ve önemi de böylece başkalaşıyor.

Bizim burjuvamız görgüsüzdür.

Sanayi devrimini gerçekleştiremeyen toplumda burjuvanın görgüsüzlüğü doğaldır. Batı burjuvası sanatını ve kültürünü üretmiş; endüstri devriminin koşullarını yaratmış; siyasal demokrasinin temellerini atmıştır; Batı şimdi ekonomik demokrasiye geçişin gebeliğini yaşamaktadır.

Bizde ise parababalarının beslediği kimileri, hem Batılılık taslamakta hem de sanatçımıza, emekçimize, işçimize, sendikacımıza durmadan sövmektedir.

★

Sinemada, şiirde, romanda ya da sanatın öteki dallarında Türkiye'de parlayan kişilere karşı bizim egemen çevrelerimizde düşmanlığın ağzı köpürüyor; buna karşılık Batı'da bizim yerin dibine batırdığımız sanatçıları göklere çıkarıyorlar.

Peki, ne yapacağız?

Bizim parababalarının ne yapacaklarını bilemem; ama ben ne yapacağımı biliyorum. Hele Göğceli (Adana'da Yaşar Kemal'i böyle de çağırırlar) bir gelsin; bizim gazeteye adımını attığında yakalayıp koca gövdesini silkeleyeceğim:

— Ulan, Anadolu'nun tezekli köyünden çıkmışsın; deli danalar gibi oradan oraya dolanmışsın; arzuhalcilik, su bekçiliği, kunduracı çıraklığı yapmışsın; şimdi Mitterrand'ın özel konuğu olup Fransa'ya gi-

'dersin; Fransız Akademisi'nin "saygıdeğer" üyelerinden ödül alırsın, üstelik Türkiye'de "Sakıncalı Yazarlar Sendikası"na üyesin. Başımıza bela mısın ulan? Sende hiç "memleket, millet sevgisi" yok mu? Niye köylüyken köylülüğünü bilmedin, yerinde oturmadın? Yoksa Nobel ödülünü de alıp tepemize mi çıkacaksın?

Hele gelsin Yaşar Kemal, görür gününü...

GECELER VE GÜNDÜZLER

Yıl 1956.

Dolmuş adında bir mizah dergisi yönetiyordum. O dönemin bütün hızlı yazarları ve karikatürcüleri dergide çalışıyorlardı. Böyle bir derginin siyasal, toplumsal yergiler yapması doğal değil midir?

Doğaldır.

Ne var ki bu yergilere öfkelenen siyasal iktidar kâğıdımızı kesti. O yıllarda İzmit Fabrikası Ankara'nın buyruklarına göre dergilere ve gazetelere kâğıt veriyordu.

Bu işlerde yetkili bakan da Emin Kalafat'tı.

Kalkıp Ankara'ya gittim; bakanla görüşmek için özel kaleme başvurdum. Görüşme dileğim gerçekleşti, belirli saatte Emin Kalafat'ın yanına girdim.

Bakan gözlüklerinin ardından beni süzüyordu. Derdimi anlattım; bize her ay *"tahsis edilen"* kâğıdı kestiklerini söyledim.

Kalafat:

"— Siz" dedi, *"Nasıl bir politika izliyorsunuz? Muhalif misiniz, muvafık mısınız?"*

Şaşırdım:

"— Biz" dedim, *"tarafsızız."*

Emin Kalafat alaylı bir gülücükle bana baktı, yine sordu:

"— Az mı tarafsızsınız, çok mu tarafsızsınız"

Alay ediyordu.

Anlamaz göründüm.

"— Biz mizah dergisiyiz, böyle bir yayın organının işlevi eleştiridir, yergidir."

Konuşma bitmişti.

★

Kâğıt vermediler bizim dergiye, karaborsadan almaya başladık; hem kâğıt pahalıya geliyordu hem de yasa dışına çıkıyorduk.

1957 seçimlerini bir burun farkıyla Adnan Menderes kazanmıştı. Ama nasıl? Adnan Bey'in sonradan söylediği bir söz seçim akşamındaki ruhsal durumunu açıklar. Menderes demişti ki:

"— Allah bir daha bana o geceyi yaşatmasın."

Adnan Menderes'in yitireceği bir seçim değil miydi? Ancak kimi zaman insanoğlu mantığını yitiriyor; iktidar hırsı kişinin sağduyusunu kör ve sağır ediyor.

Seçim bitmişti; Dolmuş'ta *"muhalefetimizi"* sürdürüyorduk. Her hafta kapak konusu Adnan Menderes'ti. Ne var ki dergiyi piyasaya çıkaramıyorduk. Biz, dergileri dağıtıma vermeden polis basımevinden alıp gidiyordu. Bir, iki, üç... Baktım ki iş yürümeyecek; İstanbul Basın Savcısı Hicabi Dinç'e başvurdum. O zaman Adliye Sirkeci'deki Büyük Postane binasındaydı.

Savcıya dedim ki:

"— Eğer bu hafta da toplatacaksanız, dergiyi çıkarmayalım."

Hicabi Dinç anlayışlı bir tutumla beni dinledi;

sonra dostça bir yaklaşımla:

"— Bak, İlhan Selçuk" dedi, *"Sen akıllı bir delikanlıya benziyorsun. Seçim bitti. Kazanan kazandı. Artık bir süre 'Beyefendi'nin karikatürünü yayımlamayın."*

O ses şimdi bile kulağımda yankılanıyor:

"— Beyefendi'nin karikatürünü yayımlamayın."

Hicabi Dinç'in odasından çıktım. Kapıdaki levhaya bir göz attım: Siyah üzerine sarı yaldızla "İstanbul Basın Savcısı" diye yazıyordu.

Kendi kendime düşündüm:

— Neden Hukuk Fakültesi'nde okumuştum?

★

Hicabi Dinç ile Emin Kalafat ne oldular? Bilmiyorum. *"Beyefendi"*nin (Adnan Bey'in) başına geleni biliyorum. Adamcağız keşke 1957 seçimlerini yitirseymiş de kurtulsaymış.

Çünkü *"Allah bana bir daha o geceyi yaşatmasın"* dediği geceden bin beter geceler yaşadı.

NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Bu yıl Nobel Edebiyat Ödülü, Kolombiyalı yazar Gabriel Garcia Marquez'e verildi. İsveç Akademisi açıklamasında yazarın şu niteliklerini vurgulamış:

— Gerçek ile gerçeküstüyü, bir anakaranın yaşamını ve çelişkilerini yansıtan, zengin bir düş dünyasında birleştiren roman ve öykülerinden ötürü ödüle hak kazanmıştır.

Marquez 54 yaşındaymış; yaşamının büyük bölümü sürgünde geçmiş; önce Paris'te, İspanya'da, son-

'ra Meksika'da yaşamış, BBC'nin yorumuna göre yazar, *"siyasal konularla yakından ilgilendiği, dikta yönetimlerine karşı olduğu için Kolombiya baskı yönetiminin kendisini tutuklamasından çekiniyor"*muş.

Türk okuru Marquez'i çok iyi tanıyor; çevirileri elden ele dolaşıyor.

★

1967 yılında Guatemalalı romancı *Miguel Angel Asturias,* 1971'de Şilili ozan *Pablo Neruda,* Nobel Edebiyat Ödülü'nü almışlardı. Marquez, ödül kazanan üçüncü Güney Amerikalı edebiyatçı oluyor.

İlginç bir rastlantı sayılabilir mi? Bilemem; üç sanatçı da kendi ülkelerindeki baskı yönetimlerince dışlanmış kişilerdir. Üçü de sürgünlerde yaşamışlardır. Asturias'ın *"Sayın Başkan"* adlı yapıtında diktanın acı gerçekleri yansıtılır. Marquez de *"Başkan Babamızın Sonbaharı"*nı yazmıştır. Güney Amerika'daki askeri başkanlık düzenlerinin ürünleridir bunlar. Üç sanatçı da *Yankee*'lerin kompradorlarla birlikte yoksul halkı nasıl sömürdüklerini anlatmışlardır. Güney Amerika'da geçerli vahşi kapitalizmin maskesini sanatın gizemli elleriyle indirmişlerdir.

Şili, Kolombiya, Guatemala; bakır, kahve, pamuk üzerine dayalı tek ürünlü ekonomileriyle tipik birer Güney Amerika toplumudurlar. Buralarda yoksullukla zenginlik çelişkisi alabildiğine vurgulanır ve Amerikan kökenli askeri darbeler birbirini izler.

Sözün burasında kişinin aklına şöyle bir soru gelebilir: Acaba Nobel Edebiyat Ödülü niçin Asturias, Neruda, Marquez gibi adamlara veriliyor? Nobel jürisi komünistlerden mi oluşuyor? Yoksa işin içinde bir başka bit yeniği mi var?

Nobel Edebiyat Ödülü'nün kimi zaman Churchill gibi savaşçılığıyla ün yapmış bir politikacıya verilmesi çoğu kişiyi şaşırtmıştır. Yine *Nobel Barış Ödülü*'nün bütün dünyada *"İnsan Kasabı"* diye anılan İsrail Başbakanı Menahem Begin'e verilmesi tepki yaratmıştır. Gerçi Begin bu ödülü *Camp David* anlaşmasını imzaladığı için Enver Sedat'la paylaşmıştır; ama ne olursa olsun seçimin doğru olduğu söylenemez.

Nobel ödülleri üstüne çok eleştiri yazısı yazılmış; kitaplar yayımlanmıştır. Bütün bunlara karşın Nobel Ödülü'nü alan kişi tüm dünyada tanınır, bilinir. Şimdi yeryüzünde çoğu kişi Kolombiya'yı kimin yönettiğini bilmez de *"Marquez"* dediniz mi hemen yanıtlar:

— *Haaa, şu Nobel'i kazanan yazar değil mi?*

Yeryüzünde halklar, uluslar, ülkeler böyle tanınır; sevilir; onurlanır.

★

Biz Türkiye'den baktığımızda Marquez'in Kolombiya'ya, Astruias'ın Guatemala'ya, Neruda'nın Şili'ye kötülük etmiş birer *"vatan haini"* oldukları aklımızın ucundan geçmez; oysa bunlar kendi yönetimlerince sevilmeyen, dışlanan, horlanan, işkenceden geçirilen insanlardır.

Ne yapalım ki yazarın gücü, baskı yönetimlerinin çağdışı politikalarını aşıyor.

Batı dünyasının liberal burjuvası da az gelişmiş ülkelerin, tu kaka ettikleri sanatçıları bağrına basıp ödüllendiriyor.

BİR ÇEVİRMEN OLSAM

Padişah 5'inci Mehmet Reşat, Meşrutiyet ilkelerine özenle saygı göstermiş bir sultandı. Paytak yürüyüşü, şişman gövdesi, sarkık bıyıkları, beyaz sakalıyla sevimli ve kalender bir görünüşü vardı. İttihat ve Terakki iktidarının sultanı, tüm ömründe bir tek gazeteciyle konuşmuş.

Saray Başmabeyincisi Lütfi Simavi Bey'in anlattıklarına bakılırsa *"melek gibi bir ihtiyar"*mış Sultan Reşat; çevresine karşı çok iyi davranırmış, kimi zaman *"bir padişaha yakışmayacak kadar alçakgönüllüymüş."*

Yaşamında konuştuğu tek gazeteci bir İngilizmiş. Sultan ile gazeteci arasında çevirmenliği Başmabeyinci Lütfi Simavi Bey yapmış.

★

Konuşma sırasında İngiliz gazeteci padişahın düşkün durumuna bakarak Lütfi Simavi Bey'e demiş ki:

"— Doğrusu Haşmetli Sultan'ın bu kadar ihtiyar olduğunu bilmiyordum..."

Mehmet Reşat meraklanmış:

"— Ne diyor?"

Çevirmen ne desin:

"— Sizi umduğundan genç bulduğunu söylüyor efendimiz."

Sultan İngilize bakmış:

"— Çok şükür bu kefere gibi çökmüş değilim."

Lütfi Simavi bu kez konuşmayı ilgiyle izleyen İngiliz gazeteciye dönmüş:

"— Sultan sizin kadar genç olmadığını, devlet işlerinden yıprandığını söylüyor."

★

Çevirmenlik bir sanattır.

Kimi yabancı ülkelerin üniversitelerinde çeviri kürsüleri vardır. Bir dilden bir dile roman, öykü, deneme aktarmak kolay mı? Şiirde çeviri ise olanaksız sayılabilir. Bir dilde söylenen şiir bir başka dile çevrilince bir başka şiir olur.

Osmanlıcadan Türkçeye çeviriler de son yıllarda çoğaldı. Sayın Sadık Deniz'in *"Bugünün Diliyle Divan Şiiri"* adında 480 sayfalık bir yapıtı var. İşte oradan seçtiğim Nabi'den bir dörtlük:

Ayb-ı fukara eder alâl-fevr zuhur
Mestûr kalır hayli zaman ayb-ı kibar
Pinhan olamaz az ise de, bahye-i kefş
Pûşide kalır hezâr çâk-i destâr

Sadık Deniz, Nabi'yi şöyle Türkçeleştirmiş:

Yoksulun ayıbı hemen çıkar ortaya
Örtülü kalır uzun süre ayıbı kibarın
Saklanamaz az olsa da pabuçtaki yırtık
Binlerce yırtığı saklı kalır sarığın.

★

Diplomaside, edebiyatta, alım-satım işlerindeki çevirinin dışında bir de günlük yaşamda çeviri sanatı var. Bu çeviri dilden dile değil aynı dilde gereklidir. Sözgelişi iki kalıplı kıyafetli dost sokakta karşılaşıyor:

— Ooooo beyefendi, bu ne güzel tesadüf...
— Vaay, efendim saygılar...

Konuşma böyle başlıyor; ama acaba söylenen sözler gerçek düşünceleri yansıtıyor mu? Kimbilir, belki de bu iki kişi içten içe şöyle düşünüyorlar:

— Ulan namussuz alçak, bugün seni gördüm; artık işlerim ters gidecek demektir.

— Vaaay eşek herif nereden çıktın karşıma?

Bir çevirmen olsa da aynı dilden konuşmaları gerçek anlamlarına dönüştürse, toplumsal yaşam altüst olur; insanlar birbirine girer.

LORCAN'IN BALKONU

1939 nisanında İspanya Meclisi'nde durum:

SAĞCI PARTİLER:

C.E.A.L. (Özerk Sağcı İspanyol) Konfederasyonu	86
Rénovaciton Espanola	11
Gelenekçiler	8
Katalan Birlik Partisi	12
Agraryenler (Tarımcılar)	13
Bağımsız Monarşistler	2
Milliyetçiler	1
Sağcı Bağımsızlar	9

MERKEZ PARTİLERİ:

Muhafazakâr Cumhuriyetçiler	3
Radikaller	6
İlericiler	6

Portella Valadares Merkez Partisi 14

Liberal Demokratlar 1
Federalistler 1

SOLCU PARTİLER:

Cumhuriyetçi Birlik 37
Cumhuriyetçi Sol 80
Sosyalistler 90
Katalan Solu 38
Sendikalistler 2
Komünistler 16
Bağımsız Solcular 8
Bask Milliyetçileri 9

★

1982 ekiminde İspanya Meclisi'nde durum:

PSOE (İspanyol Sosyalist İşçi Partisi) 201
Halkçı Birlik 105
UCD (Demokratik Merkez Birliği) 11
CIU (Katalanya Birlik Partisi) 12
PNV (Ulusal Bask Partisi) 8
PCE (İspanya Komünist Partisi) 5
UCD—AP (Baskçılar Koalisyonu) 2
CDS (Demokratik ve Sosyal Merkez Birliği 2
HB (Basklı, Ayrılıkçı Radikaller) 2
Euskadibo Eskerra (Bask Solu) 1
ERC (Esquearra Republicana Catalana) 1

★

Her iki tablo üzerinde uzun uzun düşünmelidir insan olan kişi...

1939'da (İç Ssavaş'tan sonra) İspanya'nın dökümü şöyleydi:

Beş yüz bin ev yerle bir edilmiş, 2 milyon mahkûm, 183 kent yıkılmış, 500 bin sürgün, 1 milyon ölü...

Ve 40 yıllık Franco diktası...

40 yıllık faşizim.

Ne işe yaradı?

★

Federico Garcia Lorca, İspanya'nın ve insanlığın büyük şairidir. Faşistler, Lorca'yı (hiçbir siyasal eyleme girmemesine karşın) 1936'da kurşuna dizdiler. Lorca'nın "Hoşçakalın" adlı şiirini A. Kadir ile Afşar Timuçin Türkçeye çevirdiler:

Ölürsem
Açık bırakın balkonu.
Çocuk portakal yer.
(Balkonumdan görürüm onu.)
Orakçı ekin biçer.
(Balkonundan duyarım onu.)
Ölürsem
Açık bırakın balkonu.

Açıktır Lorca'nın balkonu; görüyor portakal yiyen çocuğu, duyuyor ekin biçen rençberi ve 1982 seçimlerinde halkın uğultusunu...

VİRGÜLLERİN ÇOKLUĞUNA ALDANMAYIN

Herkes yaşamında özlediği şeyleri görmek ister. Kimisi büyüyen kızına bakıp dua eder:

— *Mürüvvetini görmeden ölmeyeyim.*

"An" ile *"süreç"* arasındaki bağıntının kördüğümünden doğan bir yanılgıdır bu yaklaşım...

Çünkü anaya babaya çok parlak gelen gümüş telli, beyaz duvaklı düğünden sonra karı-kocanın derin mutsuzluğa yuvarlanması da olası değil midir? O sırada ana ya da baba dünyadan ayrılıp evrene karışmışsa kime ne? Bilinçsizlikle yaşayan kişi çocuğun "mürüvvetini" görmüştür ya; bu ona yeter.

Gerçekte *"bencil"* bir yaklaşımdır *"mürüvvet"* özlemi; *"benci"* felsefenin mantığından doğar.

Eski masallarda ya da Holivut filmlerindeki *"mutlu son"*larla törpülenip körleştirilmiş insan mantığı, evrenin sonsuz süreçlerden oluştuğunu unutur.

Gerçekçi ozan ne demiş:

"Ayrılık yaklaşıyor her gün biraz daha
güzelim dünya elveda,
ve merhaba
kâinat."

★

İnsan kısacık yaşamında her şeyi göremez; ama bakmak ile görmek, görmek ile anlamak, anlamak ile algılamak arasında, ayrımları öğrenebilir.

Bu öğrenimle başlar mutluluk...

"Öptü beni: —Bunlar kâinat gibi gerçek dudaklardır" dedi.

—Bu ıtır senin icadın değil, saçlarından uçan bahardır dedi.

"—İster gökyüzünde seyret, ister gözlerimde:
Körler onları görmese de, yıldızlar vardır."— dedi."

İnsan kısacık yaşamında çok şeyi göremez; ama her şeyi anlayıp algılayabilir.

Fransız Devrimi'ni kim gördü?

O devrimin içinde yaşayan kuşaklar mı?

Sanmıyorum.

Yaşanan an ile süreç; doğru ile gerçek arasındaki çizgiyi de içerir. An'ı yaşarken sürecin bilincindeysen gerçekten yaşıyorsun demektir; gerçeği bilip de doğruyu seçersen, tam anlamında insansın demektir.

Bu, mutluluğun da tanımıdır.

★

Namık Kemal, ulus için özlediği mutluluğu görmeden ölürse mezar taşına *"Vatan mahzun, ben mahzun"* diye yazılmasını istemişti. Oysa insanlığın akışıyla insanın yaşam süreci arasında ayrım vardır. Kimi insan, mutluluğu sandığa ya da kasaya kilitleyip saklanacak bir şey sanır. Olur mu öyle şey? İnsan dakika dakika, saat saat, gün gün yaşar; mutluluk ya da mutsuzluk saydığımız sürelerin yelkovanı durmadan döner.

Zaman bir noktada durdurulabilseydi o noktada mutlu olanların tümü sonsuzluğa dek mutlu ve mutsuz olanların tümü sonsuzluğa dek mutsuz olacaklardı.

İyi ki böyle bir noktalama olanaksızdır.

★

Görmek...

Ama neyi görmek?

Eğer insanın görüşü kısacık ömür sürecinin ötesindeki ufukları da kapsıyorsa, o insan her şeyi görüyor demektir. Böyle bir görüş, insanlığın ve Türkiye'nin geleceğini görmekle eş anlamlıdır ve yaşam-ötesi bir değer taşır.

Namık Kemal'in yaklaşımı ise yurtseverlik özlemiyle içine düşülmüş bir yanılgıdır.

Kimse insanın, ülkenin, toplumun geleceğine nokta koyamaz; bu bağlamda virgüllerin çokluğuna bakıp mutsuzluğa kapılmak ise çağdaş insana yakışmaz.

ABDÜLHAK HAMİT BEY DEVRİMLERİ DÜŞÜNEBİLİR MİYDİ?

Okul sıralarında Namık Kemal nasıl tanıtılır? Liseyi bitirmiş bir yurttaşa sorun:

— Namık Kemal kimdir?

— *"Vatan ve hürriyet"* şairidir.

Az çok mürekkep yalamış ya da özellikle edebiyata merak sarmış yaşlı kuşağın belleğine Namık Kemal'in kimi dizeleri yazılmıştır; belki de kazınmıştır:

Ne mümkün zulm ile bidâd ile imha-yı hürriyet
Çalış idraki kaldır, muktedirsen âdemiyetten

Ya da:

Muini zalimin dünyada erbab-ı denaettir
Köpektir zevk alan sayyad-ı biinsafa hizmetten

Namık Kemal'in şiirlerini bize ortaokulda Türkçe öğretmenimiz Zülfikâr Ortaç sevdirmişti; çocukluk anılarımızda silinmez izleri vardır Namık Kemal'in; ama aradan çok uzun bir süre geçmesine karşın bugün bile Namık Kemal'in hayatını yaşadığı toplumsal ortama oturtan doğru dürüst bir inceleme yoktur.

Yalnız Namık Kemal'in mi?

Çoğu edebiyat adamına ilişkin yeterli yapıtı arasanız tarasanız bulamazsınız.

★

Namık Kemal yaşadığı dönemde ezilmiş, horlanmış, dışlanmış, sürülmüş, hapsedilmiş; devlet düşmanı sayılmıştır.

Yalnız şiirlerinden ötürü mü?

Hayır. Namık Kemal gazetelere yazılar yazmış, toplumsal ve siyasal eleştiriler yapmıştır.

Kısaca ve kimi maddelerini özetlersek bu eleştiriler şu odaklarda toplanır:

1) Yoksul halka yüklenen vergiler ağırdır, vergi yöntemleri adaletsizdir. 2) Yabancılara verilen ekonomik ayrıcalıklar ülkenin zararınadır. 3) Yurtta ayrıcalıklı çevreler vardır ve toplumsal adaletsizliğin kaynağı olmaktadırlar. 4) Tanzimat yönetiminin yabancı devletlere uyduluk politikası utanç vericidir. 5) Batılı egemenler yurt ekonomisini kıskaca almışlardır. 6) Dış alım-satım Yunanistan'dan bile aşağıdadır. 7) Özgürlükler çiğnenmektedir.

Namık Kemal diyor ki:

"— *Ayetle, hikmetle, icmâ* (büyüklerin söz birliği) *ile, tecrübe ile, ibretle müsbettir ki insan için ne hasıl olursa* (üretilirse) *sây* (emek) *ile olur. İnsan neye vasıl olursa* (ulaşırsa) *sây* (emek) *ile olur.*

★

Gerçekte bugünden düne bakıldığında Namık Kemal'in fikirlerinin bir bütünlük ve tutarlık içinde olduğunu söylemeye olanak yoktur; ama çelişkili biçimde de olsa bir düşünen kafa o döneme göre yeni istekler, özlemler dile getirmiş; zamanın egemenlerini tedirgin etmiş; bu tutumunun faturasını da ödemiştir.

Ozan diyor ki:

Halimizce görmedik biz iltifat
Olmadık ikbâle asla âşina
Nezd-i devlette bilinmez kadrimiz.

İki yüzyıllık Batılılaşma sürecinde yazarlarla, ozanlarla, sanatçılarla devlet yönetiminin bütünleştiği tek dönem Atatürk'ün sağlığı zamanıdır.

Öylesine ki Atatürk devrimleri kimi yazarın ve

ozanın düşüncelerini de aşmıştı. Devletin yazarlar ve ozanlar üstüne baskısı, geriye değil, ileriye doğru itici güç oluşturuyordu.

Devrimleri yadsıyan ve içine sindiremeyen yazara, ozana çağdaşlığı öğretip benimsetiyordu devlet...

Mehmet Akif'in, Abdülhak Hamit'in, Yahya Kemal'in yazılarında değil, düşlerinde bile Atatürk devrimlerini göremeyiz.

Evet, böyle bir süreci de yaşadı Türkiye...

İP

Hazreti Ömer demiş ki:

"— Eşeğini önce bağla, sonra Tanrı'ya emanet et."

— Eşeği bağlamak için gerekli olan ne?

— İp.

Ama yalnız hayvanları bağlamak için mi kullanılır ip? Ya insanlar? İnsan görünümünde hayvanlar? Uzun kulaklılar, kamçı kuyruklular? Güçlü gördüklerinin karşısında yerlere kapanıp diz çökenler:

— Sayın büyüğüm ben size bağlıyım... diyenler.

Onların ipi yok mu?

Çıkarlarının ipleriyle birbirine bağlı değil midir insanlar? İnsancıklar? İpe un serenler, ipe sapa gelmeyenler, ipini kıranlar, ipin ucunu kaçıranlar, ip cambazları, ipten kazıktan kurtulmuşlar, ipsizler...

Ve ipiyle övünüp duranlar:

"İpimle kuşağım
Atımla uşağım..."

Yaşamı ipleyenler, iplemeyenler; ipin ucunu başkasının eline verenler...

★

Marilyn Monroe kendi kendisini öldürmeden üç gün önce bir dostuna demiş ki:

"— Yaşam ne tuhaf? İnsan tam ipi göğüslediği an, bakıyor ki yarış yeniden başlamış."

Ölüme dek böyle sürer.

Balıkçı ağını iple örer, tüm kumaşlar iple dokunur, örümcek ağını iple yapar, ev kadını çamaşırını ipe serer, kuklacı kuklalarını iplere bağlayıp oynatır, cambaz ipin üstünde kazanır ekmek parasını...

Ve sözde dostlar, yöneticilere öğüt verirler:

— Aman ipleri elinizde tutun.

Her insanın tutabileceği ve tutamayacağı ipler vardır. Doğanın sonsuzluğunda ve toplumun karmaşıklığında bin, milyon, milyar, trilyon ip var. Hangisini elinde tutacaksın?

Gerçi Hazreti Ömer:

"— Eşeğini önce bağla, sonra Tanrı'ya emanet et" demiş.

Ama alçak gönüllü bir öğüt bu.

Bir toplumun içinde her insanı bir eşek saysan, hepsini bir ağaca bağlayacak kadar ipi nerede bulacaksın? Bağlanan eşek ipini çözemez; ama Tanrı insana iki el-on parmakla bir akıl vermiş.

İnsan ipini çözer.

İnsan ipin ucunu kaçırmamalı; ama kendi ipinin ucunu... Başkalarının iplerini de elinde tutmaya heveslendin mi, ipin ucunu kaçırma tehlikesine düşersin.

Kişioğlunun hırsına son yoktur; sanırsın ki toplumun bireylerini milyonlarca iple kendine bağlayabilirsin. Ne var ki böyle bir düş ancak uykuda görü-

lebilir. Bunun için ne başkasının ipini elde tutmaya yönelmeli...

Ne de başkalarının ipini çekmeye...

Eski bir özdeyiş diyor ki:

— *Asılacaksan İngiliz sicimiyle asıl.*

Oysa toplumun en güzel geleceğini, dirliğini ve dinginliğini dokumak için ne darağacının ipine gerek var ne İngiliz sicimine ne Amerikan urganına...

İP CAMBAZI GEVŞEK İPTE YÜRÜYEMEZ...

Eskiden Anadolu'nun yoksul kasabalarına ilkyazla birlikte gezginci cambazların akını başlardı.

O dönemlerde ne sinema yaygındı ne de televizyon vardı. Gezginci tiyatro kumpanyaları bile büyükçe kasabaları yeğler; köy azmanı ilçelere uğramazlardı.

Cambazlar alçak gönüllüydüler; her yerde gösteri yaparlardı. Soğuk kış gecelerini pinekleyerek geçiren, güneşsiz günleri saya saya bitiremeyen kasaba halkı için cambaz, yeşeren doğayla birlikte yazın habercisi sayılırdı. Kasabaya gelen cambaz, kumpanyanın reklamını yapmak için iki insan boyunda tahta ayaklar takar, üstüne upuzun bir kırmızı pantolon geçirir, eline bir boru alıp sokak sokak dolaşmaya başlardı. Çocuklar cambazın ardında gürültülü çığlıklar ve dinmeyen gülüşmeleriyle sevinçli bir kalabalık oluştururlardı.

Çocukken ben de cambazları çok severdim. Kimsenin yapamadıklarını yapan kişilerdi onlar.

İpin üstünde yürümek olağanüstü bir iş değil miydi? Numaralar yapan cambaza ağzı açık bakar; çadırların çevresinde dolanırdım. Hiç unutmam ak saçlı bir cambazdan duyduğum özdeyişi:

— *Cambaz gevşek ipte yürüyemez.*

Kulağıma küpe oldu bu söz.

Cambazın sermayesi neydi? İki uzun kazıkla bir gergin ip, bir de kocaman sopa...

İp gergin olmalıydı.

Kazıklar derine çakılmalıydı.

Sopa elde bulunacaktı.

İple kazık, kazıkla sopa arasında ilginç bir bağıntı vardı. Kazıklar ne denli derine kakılırsa ip o ölçüde gerilebilirdi; ipin gerilimiyle eldeki sopa cambazda bir güvence duygusu yaratıyordu.

Ama cambaz olağanüstü numaralarını tek başına yapmıyordu. Yardakçıları, yardımcıları vardı. Kimi cambaz kumpanyasında bir cazbant davulu, bir klarnet bile bulunurdu. Cambaz ip üstünde yürürken coşku verici müzik, izleyicileri etkilerdi. Herkes cambaza bakarken kimi yankesiciler halkın arasında dolaşıp para çarpmaya çalışırlar, cambazın yardımcıları da para toplamaya çıkarlardı.

Cambaz, belki on bin kez yaptığı bir numarayı ip üstünde yinelerken gerilim yaratmak için arada sırada aşağıya düşer gibi tökezlerdi.

Herkesin yüreği ağzına gelirdi.

★

Aradan yıllar geçti.

Ak saçlı, şişkin pazulu, beyaz atlet fanilalı ip cambazının özdeyişini unutmadım:

— *Cambaz gevşek ipte yürüyemez.*

İpler, kazıklar, sopalar cambazın sabit sermaye-

siydiler; gerilim işletme sermayesini oluşturuyordu. Cambazın numaraları birbirine benzese de tekdüze olsa da izleyiciler ağzı açık bakıyorlardı. Kimi zaman halk arasından birisi çıkıp olayın püf noktasını açıklamaya kalkarsa, yanıt hazırdı:

— *Aldırma, cambaza bak!*

Cambaz, ya yüksek ipin üstünde bir ileri bir geri gidiyordu ya da tahta ayaklarının üstünde yükseliyordu; ama ayaklarını toprağa bastığı zaman senin benim gibi bir kimse oluveriyordu.

★

Ben cambazları severim; çocukluğumdan bu yana nice cambaz gördüm; bilirim ki ne cambaz hep ip üstünde kalabilir ne de ip hep gergin durabilir; her cambaz eninde sonunda ayaklarını toprağa basacaktır.

GECEYARISI VE ŞAFAK...

Beş yıl önce bir güz mevsimi Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi hastanesinde iki ay yatmıştım.

İnsan hastane ya da hapisane koğuşuna isteğiyle girmez; hayatın zorlamasıyla düşer; bir gün önce çıkayım diye sabırsızlanır. Ben de böyle duygular içinde yaşıyor, geceleri Bornova'nın ışıklarına bakarak sağlığıma kavuşabilecek miyim diye düşünüyordum.

Şeker Bayramı da yaklaşıyordu.

Yaşam sürdükçe, nerede olursanız olun, bayram veya yılbaşı gibi günler gelir sizi bulur; çevrenizde kimler varsa onlarla birlikte sevincinizi paylaşırsınız. Hastane ya da mapushane gibi yerlere özgü takvim yoktur. Bütün toplum için tek bir takvimin yaprağı her

sabah çöp tenekesine atılır; saatlerin duygusuz tıkırtısı, her insanın yürek atışları gibi zamanın akışını vurgular.

Hastanede iki kişilik bir odada yatıyordum; bayram gelmiş çatmıştı; arifeden bir gün önce yakınımıza bir komşu gelmişti. On üç on dört yaşlarında görünecek kadar çelimsiz, mavi gözlü, saz benizli, saman saçlı bir kızdı komşumuz; böbreklerinden hastaydı, ağır olduğu söyleniiyordu.

★

Bayram sabahı erken uyandım.

Hemşire geldi, bayramlaştık, odayı temizleyen görevliyle bayramlaştık, koridora çıkınca rastlaştığımız komşularla bayramlaşırken gözüm yeni gelen saman saçlı kızın odasına kaydı.

Kapı açıktı.

Kasketli ve yaşlı bir kişi yatağın yanında oturuyordu. İçimde bir heves uyandı; gideyim, hem geçmiş olsun diyeyim hem bayramlaşayım.

Daldım açık kapıdan içeri:

— Merhaba!

Yatağın yanındaki iskemlede yarı büklüm oturmuş adam doğrulup baktı.

Ben de ona baktım.

Beyaz sakallı, çökük avurtlu, çakır gözlü adam sanki bin yaşındaydı. Konuşmadı; ama yüzündeki anlam yeterliydi. Bir saniyenin onda birinde çakan ruhsal önseziyle yatağa baktım.

Ve gördüm.

Saman saçlı, mavi gözlü, saz benizli göçmen kızı artık yaşamıyordu.

Yüzgeri çıktım odadan; söyleyeceğim her sözün hiçbir şey söyleyemeyeceğini anlamak için ölünün ya-

nıbaşında oturan adamın yüzüne ikinci kez bakmak gereksizdi.

Bayramın herkes için bayram olamayacağını yeniden öğrenmiştim.

★

Yılbaşı da herkes için yılbaşı değildir ya da herkes için ayrı yılbaşıdır.

Biliyorum ki bayram ya da yılbaşı günlerinde karamsarlıktan uzak veya eğlenceli yazılar yayımlamak Babıâli'de kuraldır; hem de iyi bir kuraldır. Çünkü insanların ölümleri, hastalıkları, mahpuslukları da doğal sayılmalı; hayatın çözümlenebilecek sorunlarını göğüslemek, çaresizliklerini soylu bir davranışla sineye çekmek çağdaş insanın mantığı olmalıdır.

Ama haksızlıkların ve baskıların yoğunlaşıp ağırlaştığı dünyamızda ortaklaşa yaşanan anlamlı günleri salt yapay bir neşeyle geçiştirmek zorunda değiliz; önemli günler önemli sorunları da anımsatmalı.

Dünü bugüne bağlayan gece yarısı, eski yıldan yeni yıla geçerken, elimdeki kadehi, dünyanın neresinde olursa olsun insanlığın aydınlığı için emek ve uğraş veren tanıdığım ve tanımadığım dostlar onuruna kaldırdım; Türkiyemizin her yanına serpilmiş sevgili ve yürekli arkadaşlarımı andım.

Biliyordum ki yılbaşı hepimiz için aynı yılbaşı değildi; değişik koşullardaydık.

Ama duygularımızın bütün uzaklıkları aşarak aynı anda kesiştiğini bilmek mutluluğunu paylaşabilirdik. Geceyarısı, yeni yıla girerken bir süre sonra şafağın sökeceğini ve sabah olacağını hepimiz biliyorduk, biliyoruz.

— Sen nerelisin?

— Bursa'da doğmuşum, ama babam Yanyalıdır.

— Ya sen?

— Kerkük'ten göçmüşüz, Elazığ'a yerleşmişiz.

— Sen?

— İstanbul'a Priştine'den gelmişiz, ben Kadıköylüyüm.

— Sen?

— Antalyalıyım, ailem Girit'in Kandiyası'ndan ayrılmak zorunda kalmış.

— Sen?

— Annem Gebzeli, babam Düzceli, büyükbabam Dağıstan'da doğmuş.

— Sen?

— Bağdat düştükten sonra bizimkiler Adana'ya taşınmışlar, ben doğma büyüme Ceyhanlıyım.

— Sen?

— Dedemin babasını Osmanlı Devleti Cebelilübnan'a görevle yollamış, dedem ve babam orada doğmuşlar, ben İzmirliyim.

— Sen?

— Anam Tatar Türklerinden, babam Bulgaristan göçmeni, ben Eskişehirliyim...

— Sen?

— Bizimkiler İşkodralı olduklarını söyler, gözlerimi Edirne'de açtım.

Osmanlı İmparatorluğu geçen yüzyıl içinde, yıkana yıkana çeken kumaş gibi savaşa savaşa daraldıkça, serhat kapılarında yaşayan Türkler dayanamayıp Anadolu'ya göçmüşler.

Göç mesleğimiz değil mi?

Tarih kitaplarındaki kırmızı göç yolları kol kol bilincimize kazınmış. Sen kalk Orta Asya'dan Anadolu'ya gel, Anadolu'dan kalk Balkanlara, Adalara, Arabistan çöllerine...

Ne serüven?..

★

Ama serüven bitmemiş ki...

— Oğlun nerede?
— Almanya'da...
— Neden?
— Çalışmaya gitti...
— Kaç yıl oldu?
— Sekiz.
— Ya senin kız?
— Hollanda'da.
— Ne yapıyor?
— Fabrikada işçi.
— Dönecek mi?
— Bilinmez.
— Amcaoğlundan haber?
— Selamı var.
— Nerede?
— Belçika'da.
— İyi mi?
— Ne de olsa gurbet...
— Küçük oğlan?
— Kaçtı...
— Niçin
— Siyasi...
— Baldız?
— Fransa'da.
— İşi?

— Konfeksiyon.

Dışarıdaki 1.5 milyon gurbetçi, Anadolu'da 1.5 milyon ev ve aile demektir.

Her mahallemizde bir damın üstüne gurbet kuşu tünemiş.

★

Göç bu kadarla kalıyor mu?

Bir de iç göç var.

Her büyük kentin yarısından çoğu gecekondu.

İstanbul'un, Ankara'nın, İzmir'in ve öteki büyük kentlerin çepçevre köyden göçenlerle kuşatılması, geleneğimize uygun bir görenek oluşturuyor.

Kimse tedirgin olmasın, tarihimiz göçle başlamış, hayatımız göçle sürüyor.

Evliya Çelebi düşünde Hazreti Muhammed'i görmüş, şaşkınlıktan dili sürçmüş "Şefaat ya Resulallah" diyeceği yerde "Seyahat ya Resulallah" demiş, tüm ömrünce ordan oraya dolaşmış durmuş. Biz de Evliya Çelebi'nin torunları değil miyiz? Evvel ve ahir göçmenliğimiz ulusal karakterimizdir.

Ne var ki göçmek var, göçmek var...

Asya'dan Önasya'ya, serhatten Anadolu'ya, Anadolu'dan Avrupa'ya, köyden kente göçmek bir şey değil de en küçük bir depremde evimiz başımıza göçmüyor mu?

İşte o zaman göçmen millet olduğumuzu acı acı anlıyoruz.

KALK AYAĞA

Sıradan hastalık önemli değil; ama ağır hastalık hem vurgunu yiyeni hem çevresini sarsar.

Sevdiğin biri yatağa düştü mü dostluk ilişkileri güçleşir; yapaylaşır. Hastayı görmeye gitmeli mi? Doktora sorarsan bilinen yanıtı verecektir:

— Alaturkalık etmeyin, hastanın dinlenmesi gerekiyor; şakaya gelmez bu iş...

Uygarca, akıllıca davranıp gitmedin mi hasta alınabilir; iyileşti mi gönlünde ters duygular oluşmaya başlar:

— Ölüyorduk da gelmedin...

Diyelim hastayı görmeye gittin; kolonya ya da çiçek alıp odanın kapısını tıklattın; geçmiş olsun dedikten sonra ne konuşacaksın? Gerçeklerden kaçacaksın:

— Domuz gibisin maşallah...

— Bu kez de ölmedin, sana bir şey olmaz; ulan senin Azrail'le anlaşman mı var?

★

Hastanın durumu da zordur.

Eğer Aziz Nesin gibi birisine piyango vurursa, yandı gitti. Çünkü kuyruğu dik tutmak için elinden ne gelirse yapmaya çalışacaktır; bu iş hastalıktan da beterdir. Dost çevresi bir yana, toplumun gözleri üstündedir; hasta yüreğinde kopan fırtınaları, kuşkuları, soruları, duyguları, istenciyle ördüğü katı kabuğun ardına saklayarak dünya tiyatrosunun en zor rollerinden birini üstlenecektir.

— Ho ho... Korkuttum hepinizi değil mi?

— Ha şöyle, kıymetimi bilin biraz...

— İşte çalıştım çabaladım; herkes gibi en sonunda da ben de hastalanabildim...

— Destur! Ölmedik ulan...

Geniş çevre-mizah yazarından hasta döşeğinde de mizah bekleyecektir; toplumcu yazardan kabadayılık; ozandan şairane bir tutum ve davranış.

Aziz Nesin'de bu niteliklerin üçü de bulunduğundan durumu daha da kötü. Hastalanmak bir şey değil, omzundaki bu yük adamın canına okur.

★

Aziz'i hastanede görmeye gitmedim. Gazetelerde okuduklarıma bakılırsa, sağ yanı tutmuyor, ama kuyruğu dik tutuyor; hem şiir yazıyor hem mizah yapıyor.

Demiş ki:

— Bundan böyle sol elimle yazarım.

Yazar mı yazar.

Aziz kuyruğu dik tutmayı becerebildiğine göre iyileşecek demektir. Çünkü yaşam, bir ömür boyu süren tiyatrodur; insan dünyaya gelir; kişiliğini oluşturur; sonra bu oluşumun yörüngesinden ayrılamaz; kişiliğinin gerektirdiği tutum ve davranışın dışına çıkamaz. Aziz Nesin olduğu gibi değil, herkesin olmasını istediği gibi olmak zorundadır; seçim olanağı yoktur; bir başka seçenek yaratamayacak kadar toplumsallaşmıştır; özgür değildir artık; hastayken bile Aziz Nesin gibi yaşayacaktır.

★

Beş yıl önce bir yürek vurgunu yüzünden Ege Tıp Fakültesi Hastanesi'nde yatıyordum. İyileşme sürecine girince eksik olmasınlar, gelen gidenler çoğaldı. Bir gün yaşlı-başlı (üstelik ağır-başlı) eğitimciler, öğretmenler "geçmiş olsun"a gelmişlerdi. Biz "ciddi" konular üzerinde konuşurken kapıdan Aziz Nesin

içeri girdi; bağırdı:

— Kalk ayağa bakayım!..

Sevincimden mi, verilen emre uymak için mi neden bilmem, yatağın üstünde ayağa kalktım. Yaşlı başlı eğitimciler biraz şaşkınlıkla olan bitene bakıyorlardı, gülüşmeye başladık.

Şimdi zamanını bekliyorum -daha o zaman gelmedi- Aziz kendisini biraz daha kalafata çeksin, hastaneye varıp odasına girerken bağıracağım:

— Kalk bakayım!..

Hele kalkmasın, görür gününü...

SİZE DE ÇIKABİLİR!...

Milli Piyango'dan bilet alan kişinin *"büyük ikramiye kazanma şansı nedir?"*

Milyonda bir mi?

Çevremde çoğu kişinin Milli Piyango bileti aldığını izliyorum. Sokakta, çarşıda, pazarda Milli Piyango kasketi giymiş satıcıların yanından geçerken baştan çıkarıcı bir ses insanın bilinçaltını gıdıklıyor:

— Size de çıkabilir!

★

Oysa çevremizde Milli Piyango talihlisinden daha çok günlük yaşamın talihsizi var.

Her Tanrının günü amorti vuran vurana... Gazetelerde neler okuyoruz. Sokakta yürüyen adamın başına dördüncü kattan saksı düşmüş... Kaldırımda komşusuyla yarenlik eden kadına frenleri patlayan taksi bindirmiş... Ev sahibi sinirlenip kiracısını öldüresiye dövmüş... Uykulu sürücünün kullandığı kamyon ge-

cekonduya girip beş kişiyi ezmiş... Televizyon izlerken birden fenalaşıp hastaneye kaldırılmış... Karısı için ileri geri konuşan mahalle arkadaşını bıçakla doğrayıp karakola teslim olmuş... Asılsız ihbarlarla tutuklandıktan üç yıl sonra aklanmış... Üst geçitin merdivenlerinde kalp krizi geçirmiş...

İnsanın bu gibi durumlarda gideceği yer neresidir? İlkyardım merkezi mi? Mahalle karakolu mu? Emniyet müdürlüğü mü? Tutuklu koğuşu mu? Mahpushane ranzası mı? Hastane yatağı mı? Nöbetçi mahkeme mi? Yaşamın kaçınılmaz piyangosunda böyle bir *"ikramiye"* —Allah göstermesin— size de çıkabilir ya da amorti vurabilir.

★

Otuz yıldan beri devlet hizmetinde çalışan bir yargıç arkadaşımla konuşuyordum. Gece gündüz demeden çalışıyor, akşamları da evde boş durmuyormuş; yüzlerce dosya arasında çırpınıyormuş; işlerin ağırlığı sağlıklı karar vermesini engelliyormuş; her dosyanın içeriğinde yanıtı verilmemiş soruların çengelleri kafasına takıldığından geceleri uyuyamıyormuş.

Tedirgindi:

— İyi bir adalet mekanizması kurmayan toplumun mutlu olması olanaksız.

Yargıç kadroları eksikti; yeni kadrolara gereksinme vardı: Cezaevlerinde koşullar akıl almaz biçimde bozuktu; yargıç dostum açıkça yakınıyordu:

— Bir sanığı tutuklamak ya da mahkûm etmek gerektiğinde cezaevlerinin durumunu düşündükçe boğuluyorum; karar vermekten çekiniyorum.

Yargıç böyleyken hekimlerin vicdan hesaplaşmalarında daha ağır durum tartışması yapılır. Bir doktor günde kaç hastaya doğru dürüst bakabilir? Araç

gereç yetersizliği, hastanelerde nitelikli personelin eksikliği, yatak azlığının yanı sıra hekimlerin omuzlarına binen yükün ağırlığı altında kaç hastanın hayatı kaymıştır? Allah kimseyi hastaneye düşürmesin; ama:

— Size de çıkabilir!

★

Peki, durum böyleyken genel seçimlerde (6 Kasım) en çok *"Boğaz Köprüsü"* tartışması yapılmasına ne dersiniz?

"Köprüyü sattım satacağım; yenisini yaptım, yapacağım" çeşitlemesi günlerce sürdü; gazetelerin birinci sayfalarını kapladı; televizyon tartışmalarına yansıdı. Adalet, sağlık, mahkeme, cezaevleri ve hastanelerin durumu hiç konuşuldu mu? Sanırsınız ki hayat piyangosunda kendisine *"hastane ya da mahpushane ikramiyesi"*nin vuracağını kimse düşünmüyor; herkes İstanbul Boğazı'nı, köprüden geçmenin keyfini düşlüyor.

İstanbul Boğazı'na bir değil beş köprü kursan ne yazar? Bir hastane ya da mahpushane yatağında üç kişinin yattığı ülkede *"köprü tartışması"* sağlıklı bir gösterge midir?

★

İnsanoğlu güçlüyken yaşlanacağını, hastalanabileceğini, cezaevine ya da mahkemeye düşebileceğini aklına getirmiyor; bu gibi işler hep başkasının başına gelecekmiş sanısına kapılıyor. Bir aralık adaleti horlayan, hukuku dışlayan ve insan haklarını çiğnemek için epey çaba gösteren eski *"ünlüler"*in şimdi *"hukuk, insan hakları ve adaletten"* söz açtığını işittikçe aklıma hep Milli Piyango'nun sloganı geliyor:
Size de çıkabilir!..

DOĞAN'I DOĞA'YA VERDİK

5 Kasım 1983 Cumartesi. Bostancı iskelesinde bir motor. Motorun içinde bir tabut. Tabutun içinde Doğan Avcıoğlu. Yanında İlhami Soysal. Rıhtımda ben. İşaretle soruyorum: İster misin, geleyim mi? İlhami elini sallıyor: Sen git! Biz geliyoruz.

Vapura biniyorum. Gök kurşuni. Hava esintisiz. Deniz kımıltısız. Görüş uzaklığı görebildiğin kadar. Vapur Büyükada'ya erken vardı. Doğan'ı taşıyan motor on dakika sonra rıhtıma yanaştı. Teknenin başında imam efendi öteki dünyanın kaptanı gibi dikilmiş. Doğan'ın tabutunu aldılar. İskeleden arabaların durduğu meydana kadar omuzlarda taşıdılar. Bir faytonun ön koltuğuna yanlamasına uzattılar. İlhami'yle Nejat arka koltuğa oturdular. Tabut handiyse kucaklarında. Dah dedi arabacı atlara. Ada turuna çıkıyorlar sanırsınız. Peşlerine düştük. Büyükada'nın sokaklarını geçiyoruz. Sonbahar dört bir köşeden ilkbahar gibi fışkırmış. Mezarlığın bulunduğu tepenin yokuşu dik. Faytonların bazıları yolda kaldı. Topluluk soluklana soluklana yokuşu çıkıyor. Tepeye vardık. Bulutlar daha da alçalmış gibi. Bir bulut yere yaklaştı. Göğsümüze abanıp boğazımızı tıkadı.

Doğan'ı doğaya verdik.

Dönerken gök boşandı.

Doğan Avcıoğlu ile arkadaşlığımız 1950'lerin ortalarında başladı. Yaklaşık otuz yıl sürdü. Belleğimde bir kitap dolusu anı birikiminin ağırlığı var. Doğan, bir köşe yazısına sığacak adam değildir.

Otuz yıl süren dostluğumuzun bir ekseni oldu:

1950'lerin Ankarası'nda hep Türkiye'yi konuşur, çağdaşlaşma, bağımsızlaşma, uygarlaşma atılımının nasıl gerçekleşeceğini tartışırdık. Ölümünü bilinçle beklerken bu gündem değişmedi.

Bir dostum içtenlikle şöyle demişti:

— Ben Avcıoğlu'nun yazdıklarının yarısı kadar ürün versem mutlu ölürdüm.

Ama Doğan'ın gözleri arkada kaldı.

Çünkü yaptıklarını ve yazdıklarını yeterli görmüyordu. Çalışmaya doyamayan bir insandı. Türkiye'deki uyanış hızıyla Doğan'ın yüreğinin atışları arasındaki ters orantı, yaşamının temel gerilimini yaratıyordu. Bilincinin son ışığı Avcıoğlu'nun beyninde sönünceye kadar bu gerilim sürmüştür.

★

Doğan yeryüzündeki çatışmaların omurgasını oluşturan *"daha az sömürü, daha çok özgürlük"* kavgasının bir insan ömrüne sığmayacak süreçlerini çok iyi bilirdi. Avcıoğlu'nun sabırsızlığı yalnız yurtseverliğinin itici gücünden doğmuyordu. Tarihimizi neredeyse *"özümsemiş"* diyebileceğim Doğan, toplumsal potansiyellerimizin ülkeyi çağdaşlık düzeyine ulaştıracak atılımlar için yeterli olduğuna inanıyor, gecikmelerin büyük tehlikeleri gündeme getireceğini hesaplıyordu.

"Ekonomik Sevr" deyimi onun son yazılarından birinde ortaya atılmıştır. Ortadoğu haritasını yeniden çizmeye kararlı görünen dış güçlerin ancak *"Ekonomik" Sevr'*le zayıf düşmüş bir Türkiye'ye siyasal Sevr'in sayfalarını yeniden açmak yolunda baskı yapabileceklerini Avcıoğlu çok öncesinden görmüş; her gecikmenin sorunlarımızı çözümsüzlüğe sürükleyeceğini anlamıştır.

★

Doğan 57 yıllık yaşamına 10 insanın hayatını sığ-

dırdı; günlerini aylara, aylarını yıllara dönüştürdü; dopdolu bir yürekle gözlerini kapadı.

Büyükada'nın doruğunda Doğan'ı uğurladıktan sonra aşağıya doğru yürümeye başladık. Yağmur, toprağın kokusunu buharlaştırmıştı. Güz yapraklarının rengi içimizdeki hüzünle uyumlu yankılar oluşturuyordu. İskeleye vardığımızda ilk vapurun kalkışına iki buçuk saat olduğunu öğrendik. İçimizden kimileri Doğan'ın rakıyı sevdiğini anımsayarak dediler ki:

— Doğan'a içelim.

Bir boş lokanta bulup girdik, rakıları söyledik, ilk kadehleri kaldırdık.

— Devrimciler ölmez; ruhları birbirine geçer, birbirlerinin gözleriyle bakarlar, birbirlerini sevecenlikle anarlar, birbirlerinin yürekleriyle duyarlar.

YUSUF ZİYA'DAN

Yusuf Ziya Ortaç, tiril tiril giyinir; takacağı kravatı, yiyeceği yemeği, söyleyeceği sözü özenle seçerdi. Taşı gediğine koymaktan hoşlanır; ama tartışmadan kaçınır, gerekçesini içtenlikle açıklardı:

"— Tartışmayı sevmem; çünkü tartışma bittikten sonra da kavga içimde sürer."

Abdullah Efendi ile Pandeli'nin lokantaları arasında mekik dokur, kimi zaman Emin Efendi'ye, Konyalı'ya uğrardı. Yiyeceği yemekleri kuyumcu dükkânında değerli taş seçercesine seçer; bizim kuşağa acırdı:

"— Siz sandviç nesliniz!"

Türkçe damağının tadıydı; doğruyu yansıtmasa da yergiye bayılır, gerçeği çarpıtsa da nükteyi yeğler; bir tümceyle bir kitaplık lafı özetlerdi.

★

Bir ara oldukça ağır kalp krizi geçirdi; uzun süre hastanede yattı. Adnan Menderes'le arası iyiydi. Zamanın Başbakanı, her gün Yusuf Ziya'yı aratır, sordurur, bir isteği olup olmadığını öğrenmek isterdi. Bu ilgi Yusuf Ziya'yı etkiledi; İsmet Paşa ile Adnan Bey arasında karşılaştırmalar yapar, yine tek tümcede sonucu vurgulardı:

"— Biri gönül adamı, öteki akıl adamı..."

Menderes Yassıada'da yargılanırken Yusuf Ziya Ortaç'ın tanıklığına başvurmak istediler; kaçındı, gitmedi; kalbinin zayıflığını ileri sürerek doktor raporu gönderdi. O günlerde tedirgindi; yeni yönetimle çatışmak istemiyor, Adnan Bey'i açıkça suçlamaya gönlü elvermiyordu.

Menderes sonunda asıldı.

Aradan yıllar geçti; Yusuf Ziya'nın iç dünyasını bildiğimden bir gün sordum:

— Çok mu üzüldünüz?

Hemen yanıt vermedi; gözlüklerinin arkasından parlayan bakışları durgunlaştı; bir süre sonra yiyeceği yemekleri lokantanın listesinde saptamışçasına rahatladı; kullanacağı sözcükleri bulmuştu:

"— Ne diyorsun İlhan!.. Yüreğimde sallandı."

★

Yusuf Ziya yazının iyisini kötüsünü hemen anlar; bu konuda hatır gönül dinlemezdi. Ünlü bir yazarın yazısını beğenmemişti; ama nedenini bulamıyordu; düşündü, taşındı; sonunda gerekçesini özetledi:

"— Bu yazı gazete yazısı olmuş, ben dergi çıkarı-

'yorum; dergi yazısı isterim."

Gazete için çalakalem yazılırdı; dergi için özen isterdi. Kendisi de haftalık başyazısını yazarken zorlanırdı:

"— Yazdığım yazı yazabileceğim en iyi yazıdır, yoksa yayımlamam."

★

Adnan Bey'i sever, İsmet Paşa'yı sayar, Celâl Bayar'dan çekinir, gerisine boşverirdi. Yusuf Ziya'nın Akbaba'sı birini gagaladı mı başkent kulislerine yansırdı. Mizah, nükte, yergi, öykü, çizgi dünyasında yaşardı Yusuf Ziya; ama politikada Menderes'i ne denli gözetse, İsmet Paşa'nın *"devlet"* olduğunun bilincindeydi. Çok sevip sık sık yinelediği bir özdeyişi vardı:

"— İsmet Paşa'nın arkasında İnönü Meydan Muharebesi var, Adnan Bey'in arkasında Terzi İzzet'in ceketi var."

★

1940'ların sonlarına doğru Orhan Veli *"Yaprak"* adıyla tek yapraklık bir edebiyat dergisi çıkarmıştı Yusuf Ziya'nın eleştirisi yine tek tümce idi:

"— Zavallı Orhan, eline bir yaprak almış, kendini ormanda sanıyor."

Zaman Ortaç'ın değer yargılarını değiştirdi.

1962'de bir şiir kitabı çıkardı Yusuf Ziya; önsözüne şunu yazdı:

"— Ben şiirin en iddiasız adamıyım. O büyük işe benim gücüm yetmez. (...) Eğer yarının büyük heykelini yapacaklara biraz kum, biraz taş hazırlayabildimse, bahtiyar olmama yeter."

Kitaptan bir dörtlük:

"Bir gün basacak beni de / Göğsüne bu anne toprak / Görecekler ellerimi / Bir çınarla yaprak yaprak..."

NARİSKİN'İN SAZI...

Puşkin döneminde Çarlık Rusyası, eş zamandaki Batı Avrupa'dan çok gerideydi.

Bu söylediğim süreç 19'uncu yüzyılın başlarında yaşanıyor; Puşkin; soylu bir aileden gelmesine karşın *"liberal"* fikirleri daha ilk şiirlerinde dile getirdiğinden Besarabya'ya sürülüyor. O yılların toplumsal yapısında kölelik düzeninin kalıtımı küçümsenmeyecek ölçüde güçlüdür; kilisenin desteğiyle sürdürülür; soyluların uçsuz bucaksız topraklarında çalışan köylüler köle kimliğinden ötede kişiliğe kavuşamazlar.

Puşkin'i bu düzene karşı çıkması için kimse zorlamamıştı; ama soylu olmasına karşın hangi şeytan dürttü şairi? Bu ünlü yazar neden dili olmayanların dili olmaya çalıştı?

Soyluluğun rahatı bir yerine mi batmıştı?

★

*"Puşkin'in Rusyası"*nda soylulardan Nariskin, kölelerden oluşan bir orkestra kurmuş. Her bir köle piyanonun bir tuşunu oluşturuyor varsayın. İnsanlardan meydana gelen bu tuhaf çalgıyı koroyla birbirine karıştırmamak gereğini unutmayalım. Çünkü Nariskin'in sazında her köle bir, yalnız bir notayı dile getirir; her biri görevli olduğu notanın adını taşır; bu ad ile çağrılırmış.

Zaman geçtikçe, adamların gerçek adları unutulmuş, sokakta görüldükleri zaman:

— Bakın, denirmiş, Nariskin'in fa'sı geçiyor.

— İşte Nariskin'in do'su.

— Hey!.. Nariskin'in mi'si, baksana buraya!..

— Nariskin'in re'si nasılsın?

Nariskin'in köleleri birer nota olmayı benimsemişler; bu işlevi yerine getirebilmek için yetenek ister; ayrıca tarlada toprakta beygir ya da öküz gibi kullanılmaktan daha iyi bir görev değil mi! Köylülerin hiçbirinde direnme görülmüyor, kendilerine sorulduğunda:

— Sen kimsin?

— Nariskin'in fa'sıyım.

Ya da:

— Nariskin'in si'siyim.

Bir yaşam boyu hep aynı sesi çıkararak yaşayıp ölmek, kimileri için alınyazısı mı?

★

Konuya eğilirken iki noktayı unutmaktan sakınmalıyız; çünkü olayın iki yanı var.

Nariskin'in tuhaf çalgısından hep belirli sesler çıkması, Puşkin'in ve Puşkin'lerin ortaya çıkmasını engellemiyor. Puşkin, Fransız Devrimi'nin ve İnsan Hakları Bildirisi'nin coşkular yarattığı bir dünyanın aydınıdır. Nariskin'in insanlardan oluşan çalgısı, sazı ya da *"aleti"* hangi sesleri çıkarırsa çıkarsın, Puşkin'i etkilemiyor.

Tarihi biçimlendirecek olan, yeni düşüncelerin ve akımların insanıdır, şairidir, yazarıdır. Puşkin; biliyor ki Nariskin'in do'su, la'sı, fa'sı tepki göstermese de doğruyu aramak ve söylemek kendisine düşer.

Puşkin kendisine düşeni yapıyor.

★

Olayın ikinci yanı nedir?

Kölelik ille de prangalar, kelepçeler, demir parmaklıklar ve taş duvarlarla somutlaşan bir kurum değildir. Nitekim, Nariskin'in do'su, re'si, fa'sı, mi'si ve öteki notalarının ellerinde kelepçe ve ayaklarında bukağı yoktu; uygarlığın bugün bile övündüğü sanat

ürünlerini seslendiriyorlar, Bach'tan, Vivaldi'den, Couperin'den, Hendel'den parçalar söylüyorlardı; ama yaptıkları iş benliklerini kölelikten kurtarmak için yeterli değildi.

★

Çağımızda bu türde çok insan vardır.

O insan egemenin buyruğunda do-re-mi-fa olmakla iş yaptığını sanır; ancak bir alettir. Çünkü özgürce düşünmekten, dünyayı kavramaktan, bağımsız eleştiriden, bilimsel kuşkuculuktan yoksundur; kelepçe onun kafasına takılmış, bukağı beynine vurulmuştur.

LAMARTİNE NE DEMİŞ?

Ünlü Fransız ozanı Alphonse de Lamartine 1833'te yazdığı "Doğuya Gezi" kitabında diyor ki:

"— Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması durumunda Avrupa ülkelerinden her biri, kongrelerin kendilerine gösterecekleri, imparatorluğun bir kısmını himayeleri altına alacaklardır. Avrupa'nın hakkı olarak düşünülecek bu egemenlik biçimi, genel olarak toprağın veya kıyıların bir bölümüne sahip çıkarak buralarda ya serbest şehirler yahut Avrupa'ya bağlı sömürge alanları yahut da ticaret limanları veya iskeleleri kurmak şeklinde belirecektir. Her Avrupalı devletin kendi himayesi altına aldığı bölgede uygulayacağı politika silahlı ve uygarlaştırıcı bir el koyma olacaktır."

Eleştirmen Sainte-Bauve'ün *"ruhundan başka hiç bir şeyi bilmeyen bilgisiz"* diye tanımladığı Lamartine, diplomat ve politikacıydı; çağına göre çok şey bil-

diği yazdığı kitaplardan bellidir; hele Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği konusundaki öngörüsü büyük oranda gerçekleşmiştir. Parçaladıkları imparatorluğun bölümlerini Avrupa devletleri paylaşmışlar, sömürge alanları oluşturmuşlar, serbest bölgeler kurmuşlar, sözümona, "uygarlaştırıcı" politikayı silahla yürürlüğe koymuşlar.

Planın en çarpıcı örneği de şimdi yeniden bölünen Lübnan'dır. Batı emperyalizmi daha önce Osmanlı İmparatorluğu'na uyguladığı politikayı Birinci Dünya Savaşı'nda siyasal haritaları Londra ve Paris'te çizilen yapay devletlerde yinelenmektedir; bu kez Fransa'nın ve İngiltere'nin yerini (dünyanın çoğu bölgesinde olduğu gibi) dolduran ABD, *"böl ve yönet"* formülünü elinden geldiğince kullanmaktadır.

★

İnsan çoğu kez tarih kitaplarını kendisinin dışındaki bir dünyanın öyküsü gibi okur; tarihin içinde yaşadığını düşünmez.

Oysa hepimiz tarihsel devinimin birer parçasıyız. Burnumuzun dibinde Ortadoğu haritasının yeniden çizildiğini görmüyor muyuz? Türkiye haritasını kendilerine göre değiştirmek isteyenlerin varlığı yadsınabilir mi? Okul kitaplarında Osmanlı devletinin nasıl parçalandığı açıkça yazılıdır; Lamartine'in vurguladığı *"serbest şehirler"*, Avrupa'ya bağlı sömürge alanları, *ticaret limanları"*nın anlamını bilmiyor muyuz? Nasıl oluyor da tarihin bize öğrettiğini unutarak Türkiye'de yeniden serbest bölgeler, ticaret limanları oluşturmaya çalışıyoruz? Acaba bu unutkanlık neden? Osmanlı devletinde enerji güçleri, yeraltı kaynakları, demiryolları, bankalar yabancı sermayenin güdümünde değil miydi? Nasıl oluyor da bugün *"yabancı sermaye*

ideolojisi" ülke içinde bunca yandaş bulabiliyor?

Yanıt kolay:

— Türkiye'de kimi çevrelerin Tanrısı para ve kârdır, bunlar tarihin derslerini ulusal bellekten silerek her türlü gelişmeyi kâr motorunun sağlayacağına herkesi inandırmak istiyorlar; para hırsı öylesine gözlerini bürümüştür ki yabancılarla ortaklıkta kendi ülkelerini de kullanarak amaçlarına ulaşmayı yeğlemektedirler.

Ne var ki bu para ve kâr güdüsünün son otuz yılda Türkiye'ye getirdiği yerde çığlıklar duyuyoruz.

Birileri bağırıyorlar:

— Sevr'i hortlatacağız.

Ermeni terörü perde arkasındaki güçlerin siyasetine dönüşüyor; Panhelenizm Doğu Akdeniz'e sarkıyor: Siyonizm Amerika'nın Ortadoğu politikasının adı oluyor. Yakındoğu haritaları yeniden çizilirken ve İsrail Türkiye'yi "güvenlik alanı" içinde ilan ederken Siyonizmin parasal gücüne Türkiye'nin tüm kaynaklarını ve alanlarını açmak, tarihten ders almamak demektir.

★

Türkiye'yi düşünürken, Ortadoğu'daki konumunu unutmak aymazlıktır. Dünyanın bir başka yerinde geçerli gibi görünen yöntemlerin bu bölgede paylaşım politikasının ekonomisi olabileceğini anlamayan kişi ya aptaldır ya da anladığını anlamaz görünmektedir.

Politikadan soyutlanmış bir ekonomiyi yeryüzünde arasanız tarasınız bulamazsınız.

Lamartine, ekonomist değildi; 1833'te onun gördüğü gerçeği 1983'te yeniden keşfetmek hepimiz için ayıp olmaz mı?

İNSAN NEDEN BUNALIYOR?

Yazının başlığındaki koskoca soruyu şu avuç içi kadar köşede nasıl yanıtlayacağım sorunu bir ikinci soru oluşturur; ama işim kolay...

Çünkü insanın neden bunaldığını daha önce Jacques Prévert açıklamış:

"On iki lokma ekmeğe kazanılmış
On iki konak içinde
On iki adam ağlıyor hıncından
On iki banyo teknesi içinde
Kötü bir telgraf almışlar
Kötü bir memleketten
Kötü bir haber
Yerlinin biri
O memlekette
Kalkmış ayağa birden çeltik tarlasında
Ve acı acı gülerken
Bir avuç pirinç savurmuş
Göklere doğru"

★

Jacques Prévert'in şiirinde insanların neden bunaldığı yalın biçimde anlatılmıştır. Artık dünyanın uzak bir yerinde bir adamın parmağında dolama çıktı mı, taa dünyanın ötesinde acısı duyuluyor. Kimi ülkede baskı düzenlerini, kimi ülkede süregelen iç ve dış savaşları yakından izliyoruz; dünya küçülmüştür.

Küçülen dünyada insan bunalmasın da ne yapsın?

★

"Banka ve Ekonomik Yorumlar" dergisinin Ekim 1982 sayısında Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu'nun bir baş-

yazısı var; Sayın Prof. *"24 Ocak Kararları ve Ekonomimizin Geleceği"*ne ilişkin fikirlerini sergiliyor; üzerinde durulması ve tartışılması gereken önerilerini bir yana bırakarak altını çizdiğim şu satırları köşeme aktarıyorum:

"— Türkiye ekonomisinde yangın vardır, eğer bunu söndürmezsek ekonomi yok olup gidecektir.

— Birçok kimseler Türkiye'de emek gelirinin 24 Ocak'tan sonra azalmasını eleştiri konusu yapıyor. Halbuki son yıllardaki en büyük başarı bu olmuştur. Nitekim 24 Ocak'tan evvel günlük ortalama ücretler 10 dolar iken şimdi bu rakam 6-7 dolara inmiştir; işte Türkiye ihracatını arttırmış ise bu sayede olmuştur."

★

Sayın Profesör içtenlikle konuşuyor.

Alınterinin karşılığı 24 Ocak'tan bu yana azalmıştır; işçi günde 10 dolar alırken şimdi 6-7 dolara çalışıyor; dışsatım bu yüzden yükselmiştir.

Eh, bu durumda insan bunalmaz mı? Yalnız emekçiler değil; emekçinin ücretini kesip de dışsatımı gerçekleştirenler de elbet bunalacaklar. Bunalımın ne düzeye tırmandığı sayın Profesör Hatiboğlu'nun şu tümcesiyle vurgulanıyor:

"— Türkiye ekonomisinde yangın vardır; eğer bunu söndürmezsek ekonomi yok olup gidecektir."

Peki, ne yapmalı?

24 Ocak felsefesiyle emek gelirlerini daha da düşürmeli, 24 Ocak'tan önce 10 dolar alan emekçi şimdi 6-7 dolar mı alıyor? Bu ücreti 3-4 dolara indirmeli.

Ama bu kez Çukurova'da bir emekçi acı acı gülerekten çeltik tarlasında bir avuç pirinci göklere savurursa Amerika'daki *"dolar-babası"*, *"kötü haber geldi Türkiye'den"* diye bunalmaz mı?

★

Sanırım yazının başlığındaki soruya yanıt verebildim: İşte dünyada insan bu yüzden bunalıyor.

PAYLAŞIM...

Bir öğretmen okurum yazıyor:

"Bugün çiçeklerin, ağaçların yüzü güldü. Benim de... Dört, beş aylık ayrılıktan sonra 'merhaba' dedi yağmur. Sabah kahvaltıda duydum şıpırtıyı; ama inanamadım. Çayımı kaptığım gibi fırladım balkona. Gerçekten yağıyor be... Yarı güneşlik gök. Doğal değil sanki yağışı. Bir gelip bir geçiveriyor dakikada. 'Hadi hadi, biraz daha' diyorum içimden. Islattı baya. Tozları yıkadı. Işıl ışıl, pırıl pırıl her yer.

'Çiçeklerin yüzü güldü' dedim kardeşime.

'Pamukların da ağladı' dedi.

Doğru.

Gerçekten beyaz buluta döndü tarlalar. Pamuk toplama zamanı geldi çattı. İşçiler yavaş yavaş akın etmekteler. Ne yazacak görünümler olur bu koca ovada.

Öğleden sonra şimdi.

Balkonda yazıyorum.

Toprağın kokusunu özlemişim, çiçeklerin gülüşünü göresim var. Masada bir sini dolusu ezilmiş kırmızı biber, kokusu geliyor burnuma. Anam yağmurdan kaçırmış sabah. Henüz tam kurumadığından dışarı koymuş yine. Yağmur yağdı diye tüm sevgim dışıma vurdu bugün."

★

Güneyin sıcak bir ovasından gelen bu mektubun

küçük mutluluğunu okurlarımla paylaşayım istedim. Öğretmen okurumun güzel duygularını kendime saklasaydım, hakça davranmış olmazdım.

Paylaşım, mutluluğun bereketidir.

Kimi zaman güneş ışınlarıyla yağmur damlaları birlikte toprağa inerlerken gökkuşağı oluşur. Bu öyle bir andır ki güzelliğini insan kardeşlerimizle paylaşmak için gökkuşağının ya resmini yapmak ya fotoğrafını çekmek ya da yazısını yazmak gerekir. Sanat bu yolda oluşur, paylaşım güdüsünden güç alır.

Bir sanatçı salt kendisi için üretmez, yarattığını insanlarla paylaşmak isteği, bilincin derinliğinde yatmaktadır.

Mutluluğun temelini paylaşım kavramı oluşturur; ama bu paylaşımı yalnız güzellikleri paylaşma boyutuna indirgeyemeyiz.

Ne diyor öğretmen okurum:

"— Bugün çiçeklerin yüzü güldü... Merhaba dedi yağmur... Işıl ışıl, pırıl pırıl her yer... Toprağın kokusunu özlemişim..."

Yaşanan bir anın yazıyla somutlaştırılmasıdır bu; ama o anla eşzamanlı nice anlar yaşanmaktadır dünyada...

Evde, işyerinde, hastanede, mahpushanede, alacakaranlıkta, dört duvar arasında soluk alıp veren kişi güneyin sıcak ovasından güz yağmuruyla yükselen toprak kokusunu duyar mı?

Duyar.

Sen onun acısını ve kaygısını paylaşmasını bilirsen de o da sen duyar.

Anların anlarla harmanlaştığı yaşamda paylaşım, hayatın tüm biçimlerinde geçerli ve kapsamlıysa değerlidir...

Gerçek mutluluk bütün insanlığın altına çekilen toplam çizgisindeki duyarlıktan oluşur.

Bunun için istedim ki öğretmen okurumun sıcak ve yeşil ovaya inen yağmurla birlikte özümsediği duygular, bir mahpushane penceresinin demir parmaklığından içeri atılan mektup olsun.

★

Ancak yazımı yalnız insan duyarlılığının çizgisinde bitirecek kadar duygulu değilim.

Mantık ne diyor?

Paylaşım kavramı çağımızda toplumsal mutluluk felsefesinin ortadireğidir, nesnel anlamı elle tutulurcasına maddeleşmiştir, alınteriyle yaratılan üretimini hakçasına paylaşmasını bilemeyen ülkelerde mutluluk değil bunalım türemektedir.

İnsanoğlu paylaşım mutluluğunu paylaşım kavgasına dönüştürdükçe bunalımdan kurtulabilir mi?

TUZ EKMEK HAKKI...

Yıl 1595.

Eflak Beyleri'nin başkenti olan Bükreş'te o sıra Mihal Bey'den alacaklı olanların sayısı 4 bini aşkınmış; bunların da çoğu yeniçeri ve Müslümanmış.

Mihal, borçlarını ödemezmiş.

Alacaklılar bunalınca Mihal'in konağını taşa tutar, kimi yerlerini yıkar, yağmalar, adamlarını dövüp yaralarlarmış. Sonunda bu durum *"Mel'un Mihal"*'in canına tak etmiş, hepsini toplamış:

— Beni öldürürseniz paralarınızı tümüyle yitirsi-

niz; gelin sözümü dinleyin. Benim bir adamıma siz de birkaç adam katarak her kadılığa birer kurul yollayın, topladığınız parayı getirin, içinizden payınız kadarını alın!

Uzun bir tartışmadan sonra alacaklılarını razı etmiş, beş yüz kadar adamı bu işe ayırmış.

★

Eflak'a yayılanlar bir süre sonra dönmüşler; bu kez toplanan paranın borçlarını tümüyle karşılamayacağı görülmüş.

Demişler ki:

— Önce borcu hesaplayalım, sonra alacaklara göre eşit oranda bölüşelim.

Hesabı yapmak için birisi arandığında Mihal:

— Yerköyü Kadısı gelsin! Ne zaman Eflak'ta Müslümanlara ilişkin bir dava çıkarsa Yerköyü Kadısı'nın çözümlemesi için padişah buyruğu vardır.

Yerköyü Kadısı'na araba ve adam gönderilmiş. Kadı rahatsızmış, yerine vekili Alican Efendi görevlendirilmiş. Bükreş'e varan Alican Hoca hesaplarla uğraşmış. Ne var ki hesap uzamış. Çünkü sözgelimi bir adam çıkıp 60 akçelik senet gösterdiğinde Mihal dermiş ki:

— Doğrudur, senet benimdir; ama bu senet karşılığında sen bana ne verdin, say!

Mihal'in diretmesi üzerine alacaklı sayarmış:

— On akçe nakit için bir altın işlemeli hançer; bir eyer takımı ki yirmi akçe eder...

Mihal:

— Sen Müslümansın, dermiş, ikimiz de biliriz ki bana her verdiğin şeyi üç dört kat fazlasına vermiştin; yirmi akçeye verdiğin hançeri sana beş akçeye vereyim.

Binbir türlü tartışmadan sonra altmış akçe borcu otuza indirip kayda geçirten Mihal, on akçeden aşağı borçları hesaptan saymazmış; böylece tüm borçlarını yedi bin akçeye indirmiş.

İş bitince Kadı naibi Alican Efendi dışarı çıkmış, eskiden beri dostu olan bir kâfire rastlamış.

Kâfir yanaşmış:

— Alican Hoca kaç yıldan beri seninle tuz ekmek yeriz?

— Yirmi yıl olmalı...

Kâfir:

— Ah, şimdi tuz ekmek hakkını yerine getireyim; sana söyleyeceklerimi dinle!

— N'ola?

— Eğer sözümü tutarsan burada ikindiye kalma, hemen çıkıp git ve Yerköyü'ne varıp düşünceye dalma! Bir an önce Tuna'dan geçip Rusçuk'ta bulunmaya çalış...

— Neden?

— Ya ben sana bir şey mi dedim ki sebebini sorarsın?

Alican Hoca "işte böyle böyle demedin mi?" diye sorunca kâfir ne yanıt versin:

— Bu zamanlarda ben çoğu kez yabana söylerim; arasıra delilik bastırır.

Ama Hoca bakmış ki Bükreş'te bir olağanüstülük var, hemen arabaya binip yola düşmüş; hızla Yerköyü'ne gelmiş; durumu Kadı'ya anlatmaya koyulmuş.

Bükreş'te ayaklanıp ortalığı kırıp geçirenler de o sıra alay alay Yerköyü'ne gelmeye başlamışlar. Alican Hoca soyunup kendini Tuna'ya atmış, iyi yüzme bilirmiş; kurtulmuş.

14 bin can olan Yerköyü'nden bir başka can kurtulamamış, kasaba yağma edilmiş, yıkılmış.

★

Peçevi İbrahim Efendi Bükreş'te 1595'te yaşanan olayı böyle anlatıyor.

Birkaç gün önce Brezilya'da halkın süpermarketleri, dükkânları yağmaladığını gazeteler yazıyorlardı. *"Toplumsal olayların kökeninde ekonomi yatar"* diye bir söz söylenir ve kabaca görünür; ama tarihte ve günümüzde nice olay da bu sözü kabaca onaylıyor.

EKMEK

Orhon Murat Arıburnu'nun *"Bu Yürek Sizin"* adlı şiir kitabı Berlin'de yayımlandı. *"Express Edition" kitabı şöyle yorumluyor:*

"Bu kitap, Orhon Murat Arıburnu'nun 1940-1982 yılları arasında yazdığı ve üç ayrı bölümde yayımlanacak şiirlerinin birinci bölümüdür."

Batı'daki Türkler film çeviriyor, tiyatro kuruyorlar; Türkçe kitapla,r dergiler yayımlıyor; alıcısıyla satıcısıyla sınır ötesinde yeni bir dünya oluşuyor.

★

Arıburnu, çok yönlü bir sanatçıdır; şair, senaryo ve oyun yazarı, yönetmen, aktör...

Sait Faik demiş ki:

"— Orhon M.Arıburnu bir sihirbazdır."

Sihirbaz, siyah silindir şapkanın içinden kırmızı balonlar, mavi yeşil mendiller, alacalı kuşlar, beyaz tavşanlar çıkarıp gözbağcılık yapar; şair her gün kullandığımız sıradan sözcüklerle avuç içi kadar şiirde bir evren türetir.

Orhon Murat Arıburnu ozanlığın gizemli yollarında kırk yılı aşkın bir süredir emek veriyor; çoğunu bildiğim şiirlerini Almanya'da kitaplaştırmasına sevindim, beni de Oktay Akbal'la birlikte anan dizelerini okudum:

EKMEK VE ŞEYLER
Önce
Ekmekler bozuldu.
Sonra her şey.
Yazarı, Oktay Akbal

Bence de her şey...
Kırk yıl geçti aradan
Sararmadan solmadan!
Ekmekler nasıl düzelir?
Soralım, İlhan Selçuk'tan.

1960'larda Ceyhun Atuf Kansu bir şiirinde Çetin Altan'la benim adımı geçirmişti; ne kadar sevinmiştim. Yazar dostlar arada sırada birbirlerinden söz açarlar. Bu, ya bir gönül almadır ya da bir yazarın ortaya attığı fikirden esinlenip yola çıkarak düşünceyi türetmek için yöntemdir. Şairlerin konumu kuşkusuz daha değişiktir; dizeler satırlardan daha düşündürücü olur. Ben de Orhon Murat Arıburnu'nun sorusu üzerinde düşündüm; şairin bir başka şiiri aklıma geldi:

UMUT
Dünya döndükçe
Umut, fakirin ekmeği
Ye Mehmet ye
Ye Mehmet ye...

1940'ta yazılmış bu dizeler ve 1980'de Arıburnu Berlin'den soruyor:

"Ekmekler nasıl düzelir?"

★

"Fakir ekmeğini düzeltmenin ilk adımı, gerçeğe ayaklarını basmayan umutları pompalamaktan vazgeçmek olmalıdır." desem ters düşer mi? "Bozuk ekmekler"in düzelmesi için önce "bozuk toplum düzeni"nin düzelmesi gereğini artık anlamış olmalıyız. Bu iş kolay değildir; çok uzun süreli bir uğraşı ve çok çetin süreçli bir savaşımı daha baştan göze almak gerekir. Bir şair nasıl bütün yaşamını şiire adamaktan yoksunluk duymuyorsa, bozuk düzeni değiştirmek isteyen kişi de yapacağı işin bilincini özümsemeli.

Ne her gün umut gibi ekmek ne de her gün ekmek gibi umut yemeli... Toplumun kimi dönemlerde coşkunlaşıp umut dalgalarında kulaç atması, kimi dönemlerde bulanıp umutsuzluk dalgalarında boğulur gibi olması bu işin gerçeğini özümseyen kişiyi ırgalamamalı...

Toprağı sürüp üretmek; buğdayı değirmende öğüterek bembeyaz un yapmak; hamuru iyice yoğurduktan sonra fırtına sürmek...

İşte has ekmek çıkarmak için bulunan ve bilinen tek yol.

PİTEKANTROPUS EREKTUS

Hollandalı bilim adamı Dubois, Cava adasının Trinil yöresinde 1889'da bir insan fosili buldu. Hem insansı hem maymunsu nitelikler taşıyan bu ilkel yaratığın iki ayağı üzerinde dikilen ilk atamız olduğu saptandı. Dubois, yatay durumdan dikeye doğru dönüşen ilk insana Pitekantropus Erektus (Pithecantropus Erectus) adını verdi.

Buluş çarpıcı ve sarsıcı yankılar yarattı.

Milyonlarca yıllık geçmişin karanlıklarından kopup gelen oluşumda insanlaşan yaratığın serüveni ilginçti.

Hayvan gibi yürürken içsel bir dürtüyle iki ayağı üzerine nasıl dikilmişti insan?..

Çevresindeki eştürleri, Pitekantropus Erektus'a kimbilir nasıl bir şaşkınlıkla bakmışlardı?

İnsan türü içinde ayağa kalkan ilk atamız...

Selam sana!

★

Sonra ne oldu?..

İki büklüm yürümekten vazgeçen insana, çevresindekiler önce ürküyle, sonra korkuyla, daha sonra tepkiyle baktılar. Sanırım insan sürüsünün düzenini bozup iki ayağı üzerine kalkan ve başını dikleştiren ilk insanı öldürmüşlerdir.

Ne var ki ilk öfkenin kurbanı ardından, iki ayağı üstüne yükselen bir, bir daha, bir daha, bir daha insan görülüp izlendikçe olay doğal sayılmaya başlandı.

Ve o günden bugüne toplumun yasası değişmedi.

Karanlık sanrısında yaşayan insanoğlunun bedensel dikilmesi, içsel bir dürtünün ürünüydü; içsel dürtü ruh oldu, düşünceleşti; fikirleşti; tarih boyunca başını hep dikleştirdi insanoğlu...

★

Çağlar geçti.

Gözbebeğini delen gün ışığı bilincin elmasını yontarken dağıttı karanlığın sanrısını; buldu bilimin tanrısını.

İnsanoğlu çekti bilincinin küreklerini ve her kürekte genişledi göremediği ufuklar.

Forsanın sonsuz gücü vardı.

Ufuklar günden güne ağardı.

Yetişmek için yitirdiği zamana; insan, çırpındı durdu tarih boyunca; aklın mahmuzuyla vurdu gebeliğin çıplak karnına; yoksulluğun kamçısı şakladı beyninde.

Bir hücreydi dünya...

Yarına doğmak için.

Ana karnında yatan her bebek bekliyordu karanlıkta...

Kıvrılmış...

Dizleri arasında başı...
Elleri kenetli.
İlkin bedendi dikleşen...
Sonra vicdan oldu.
Sonra fikir.
Tarih, insanın bilinçlenip başını yükseltmesinin öyküsünü anlatan bir kitaptır.
Kutsal bir kitap.
O kitabı öp, başına koy.
Ve kıpırda bebek.
Yırt karanlığın kapısını...
Dikil onurunun iki ayağı üstüne.
Pitekantropus Erektus'a layık olmak için.
Başını dikleştir.
Gelecek yıllarda fosilini bulduklarında iki büklüm görüp de senin hesabına utanmasınlar.

BİKİNİ!...

Polonya'da bir süreden beri ara verilen güzellik yarışmalarına bu yıl yine başlanmış; 1983 güzeli seçilmiş. Ne var ki bir terslik olmuş; uluslararası güzellik yarışmaları tüzüğe uyularak tek parçalı mayoyla yapılıyor, oysa Polonya'da güzeller bikiniyle yarışmışlar.
Niçin?
Yöneticiler gerekçeyi açıklamışlar:
— Aradık taradık, Polonya'da tek parçalı mayo bulamadık. Yarışmayı bikiniyle yapmak zorunda kaldık.
Bikini, Büyük Okyanus'ta Marshall takımadaları

zincirinin bir küçük halkasıdır; 1946'dan sonra Amerikan atom denemeleri bu küçük mercan adasında yapıldı; küçük boyutlarda iki parçadan oluşan mayoya bikini adı verildi; bikini kapitalist, sosyalist, faşist tüm ülkelerde geçerli oldu.

1983 yazında Türkiye'nin güney kıyılarını dolaşanlar bir yandan çarşaflı, sıkma başlı, başörtülü, öte yandan bikinili kızların turistik bölgelerde bollaştığını söylüyorlar.

Taşranın genç kuşakları arasında kimilerine her şey vız geliyor, bikinisini giyip kendisini cup diye denize atan genç kızlar, dalgaları kulaçlıyor, kimileri de çevre baskısı altında örtünmek zorunda kalıyor. Deniz kıyısındaki bir tatil köyünün 30-40 evlik toplumunda bile bu çelişki göze çarpıyor.

Bikini tek parçalı mayonun pabucunu dama attı, neredeyse çarşafınkini bile atacak...

★

Bikiniye yaklaşım çeşitlidir.

İstatikçi diyor ki:

— Bikini, istatistik gibidir, her şeyi ortaya koyar gibi görünür; gerekeni gizler.

Bağnaz:

— Bikini namus fukaralarının önlerine yaydıkları bir bez parçasıdır.

Yobaz:

— Bikini giymek günahı kebairdendir; kadının göbeği yalnız okuyup üflemek için açılır.

Nekes:

— Bikini kadını en ucuza soyan giysidir.

Ukala:

— Cömert erkeğin cüzdanı büyük, cömert kadının mayosu küçük olur.

Çıplaklar Derneği Başkanı:

— Bikini ahlaksızlıktır; çıplak denize girmek varken kimi yerlerini örterek erkeği tahrik etmeye çabalamaktır.

Çapkın:

— Bikini, istekli kadının bedenine yapıştırdığı dilekçe puludur.

Filozof:

— Bikininin kapladığı yerler, utanç duygusunun kadın vücudundaki son sömürgesidir.

Asker:

— Bikini dikenli tel örgüler gibidir, araziyi korur, ama manzarayı örtmez.

Bir tutucu:

— Biz kırk yıllık haremimizi bile bu kılıkta bir gün olsun görmedik.

★

Gazeteler bu yıl Türkiye'nin güney kıyılarında yabancı turistlerin bikininin üst parçasını da attığını yazıp bol bol çıplak kadın fotoğrafı yayımladılar. Çıplaklık salgını aldı başını gidiyor; Avrupa'da, Amerika'da bu salgın artık "salgın" adını taşımayacak kadar doğallaştı.

Peki, güzellik yarışmalarında tek parçalı mayonun kurallaşması neden? Yarışmalara ağırbaşlı bir görünüm sağlamak için mi güzellere tek parçalı mayo giydiriliyor?

★

Çok değil 15-20 yıl önce kimi Avrupa ülkelerinde bile plajlara bikiniyle girilmezdi. Böyle bir plajın kapısındaki görevli bikinili kadını durdurmuş:

— Bayan buraya iki parçalı mayoyla girilmez.

Kadın düşünmüş:

— Peki, hangi parçayı çıkartayım?

Polonya'daki güzellik yarışmasında yarışmacılar bikinilerin üstünü çıkarsalardı, uluslararası kurallara uymuş olurlardı; Vatikan'da karargâhını kurmuş bulunan Polonyalı Papa İkinci Jean Paul de Polonyalı kraliçeyi kutsadı mı dayanışma gerçekleşirdi.

Bu yıl ABD'de bir zenci ilk kez *"Miss America"* olup taç giydi; *"sosyalist ülke"*nin güzellik kraliçesi neden *"dünya güzeli"* seçilmesin? Hele şu sıra Batı dünyasında Polonya'nın şansı büyük değil mi?

DÖRT DUVARLI DÜNYA

Kim söylemiş? Anımsamıyorum; tiyatroya *"üç duvarlı dünya"* adını kim yakıştırmış?

"Üç duvarlı dünya"nın dördüncü boyutu salona açılır, gerçek dünyaya karışır; sahnedeki oyuncularla salondaki izleyiciler bu konumlarının bilincindedirler; oyuncu oynadığını, seyirci oyun izlediğini bilir; ama perde kapandıktan sonra alkış sesleri yükselecek midir?

Oyuncu başarılıysa tiyatro dağılırken seyirci beğenisini hemen dile getirir:

— Oynamadı, yaşadı.

★

Tiyatro sanatçısını överken, *"oynamadı, yaşadı"* demenin anlamı nedir? Oyuncu sahnede iyi ya da kötü oynamakla kalmaz, yaşar. Oynarken midesi ağrıyabilir, yüreği daralabilir, korkuya kapılabilir, soluğu kesilebilir. Bir oyuncu tiyatro sahnesinde ne zaman oynun, ne zaman hayatın içindedir?

Kim bilebilir?

Oyuncu oyunda da yaşamaktadır. Bunun içindir ki seyirci her gece aynı oyunu izleyemez; sanatçı her gece aynı oyunu oynayamaz. Hamlet her gece bir gece önceki Hamlet değildir; Ofelya geceden geceye değişir. Romeo her gece aynı biçimde Julyet'i sevebilir mi? Geceler hep aynı gece olsaydı, belki bu iş gerçekleşebilirdi.

Yaşamda bir an'ı bir kez daha yaşamak olası mı? Bir gece öncesi, yalnız gerçek yaşamda değil, tiyatro sahnesinde de yaşanamaz.

★

İnsanın ne zaman nasıl rol yaptığı ya da yapmadığı tiyatro dışındaki dünyada da anlaşılamaz. Gazetelerde sık sık şu haber başlığını okuruz:

— Silahıyla oynarken arkadaşını vurdu.

Silahıyla niçin ve neden oynamıştır arkadaşını vuran? Hangi dürtüyle bu işi yapmıştır? Olay, oyundan gerçeğe saniyenin kaçta birinde dönüşüvermiştir? Tiyatroda çoğunlukla oyunlar üç perdeliktir. Hayatın açılıp kapanan perdelerinin sayısını bilen var mı? Gerçek dünyada rol yapmak bundan ötürü zorlaşır. Bakarsın birinci perdeyi iyi oynayan beşinci perdede tökezlemiş, on beşincide kendini koyvermiştir. Tersi de olabilir; ilk perdeleri kötü kapatan kişi sonuncuyu başarıyla bitirebilir. Kişi gerçek yaşamında hangi role sıvanıyor? Bilim adamı? İşadamı? Yazar? Gazeteci? Sanatçı? Politikacı ? Asker? Ev kadını? Hayat kadını?

Meslek önemli mi?

Hangi mesleği seçerse seçsin, insanda zamanla özel bir kimlik oluşuyor. Bu oluşumda çevrenin yargısı önemlidir. Bir kimse korkak mı? Yürekli mi? Duyarlı mı? Uçarı mı? Katı mı? Acımasız mı? Kaypak mı? Güvenilir mi?

Çevredir karar veren; kişilik çevrenin yargısıyla belirlenir.

★

Yıllar geçtikçe kişi-çevre ilişkilerinde birbirini izleyen davranışlarla yaratılan yontuda kişilik somutlaşır. Artık bu yontunun kölesidir insan. Herkesin namussuz diye tanıdığı birisinin günün birinde namuslu olacağı tutarsa kim inanır? Daha da beteri vardır. Yaşını başını almış kimse, sanki köleleşmiştir; çevrenin beklentilerinden aykırı bir davranışa yönelirse azarlanır:

— Çocuklaşma!..

★

Kişi, yıllar geçtikçe, toplumdaki izleyicilerin bakışları altına daha çok girer; salon karanlıktır kuyu ağzı gibi; projektörler insanın üstündedir; tiyatro çağrısında yazılı ol dağıtımında payına düşeni üstlenmiştir, davranışlarında özgür değildir artık insan; elini ayağını nereye koyacağını kurallar belirlemiştir; ağzından çıkacak sözler sanki ezberletilmiştir; seveceği kişilerini sayımı yapılmış, saptanmıştır; toplumsal işlevi kemikleşmiştir.

Bu yolda yürüyüp başarı gösteren kişi bir gün kendisini gizemli bir cenaze alayının kalabalığı ortasında bulur; tabutu pahalı, ama hüzünlü çiçeklerle donanır; yaşadığı sanılsa bile içinden ölmüştür o...

Rolünü duyarak oynayan tiyatro oyuncusuna *"oynamadı, yaşadı"* diyorlar; *"üç duvarlı dünya"*nın dışında kalan dört duvarlı dünya gerçek hayatını yaşamaya çalışırken kendisini oyunculuğun doruğunda bulup da başarı gösterenlere ne demeli:

— Yaşamadı, oynadı.

AZRA ERHAT

Azra Erhat'ı 1950'lerde Yeni İstanbul gazetesinde çalışırken tanıdım. O sıralar Ayşe Nur takma adıyla gazeteye yazılar yazıyor; çoğu zaman Türkçesi tekliyordu.

Bu tekleme doğaldı; çünkü Azra dışarda büyümüş, okumuş, yetişmişti; yabancı dilleri önce, Türkçeyi sonra öğrenmişti. Böyle bir insanın gelecekte güzelim bir Türkçeyle Anadolu uygarlığına sahip çıkacağını kim söyleyebilirdi? Ben bu gelişmeye hep şaşmış, Erhat'ın olağanüstü bir yeteneği olduğuna inanmışımdır.

★

Azra Erhat yaşlanmayan kadınlardandı.

Yaşı ne olursa olsun insanın genç ölmesi güzeldir. Bu güzellik içinde öteki dünyaya göçen Azra'nın kolay anlaşılmaz bir kişiliği vardı. Tanıdığım insanlardan çok azında böyle bir kişilik gördüm. Politikadan pek anlamayan; ama uygarlığı benimseyen tiplerdir bunlar; saflıkları ölçüsünde sağlamlıkları, doğaya ve topluma bu tür yaklaşımlarından ileri gelir.

Azra, politikadan uzaktı; eski ve yeni çağ uygarlıklarına vurgundu; bu kişiliği, 12 Mart döneminde gizli komünist partisi üyesi olmak suçlamasıyla yargılanmasına ve ayrıca tutuklu kalmasına engel olamadı.

Unutamadığım bu olay, kimi zaman Türkiye'de uygarlığın kovuşturması ve suçlanması anlamına gelir.

★

Azra Erhat eski dilleri iyi bilirdi. Ancak salt bil-

'gi ne anlam taşır? Bilginin bilinçli bir eylemle ürünler vermekte itici güç sağlaması gerekir. Azra Erhat, Eski Yunan ve Anadolu uygarlığının klasik ürünlerini Türkçe söyleyerek büyük iş yaptı. Eski uygarlıkların kökenlerine inebilmek, çağdaşlaşmak için temel koşuldur. Öteki yapıtlarını bir yana bırakalım, Azra ile A.Kadir'in Homeros'tan ortaklaşa çevirdikleri İlyada, Türkçemizin başucu kitaplarındandır. Şimdi bu kitabı açıp bakıyorum; ilk sayfasında şu yazıyı okuyorum:

"— İlhan Selçuk'a sevgiyle... 28 Haziran 1967."

Demek aradan on beş yıl geçmiş. Anılarım daha öteye uzanıyor. Bir Çanakkale gezisinde Azra gözlerimin önüne geliyor. Troya'da eski ve koca duvarlardan fışkırmış ilkyazın yeşil bitkileri ve binlerce yılın kemirdiği toprak sarısı taşların arasında hepimize Akhalıların savaşını anlatan coşkulu kadını görüyorum. Bu kadının Sabahattin Eyuboğlu'ndan bilgeliği, Halikarnas Balıkçısı'ndan tarih coşkusunu, A.Kadir'den Türkçemizin inceliklerini, Batı'daki yaşamından *"Uyanış Çağı"*'nın hoşgörüsünü aldığını düşünüyorum.

★

Anadolu eski uygarlığının Ege'nin öteki yakasından değişik bir özü olduğunu savunan tarihsel görüşün başını, sanırım engin sezgisi ve coşkusuyla Halikarnas Balıkçısı Cevat Şakir çekmiştir. Azra Erhat, bu görüşü paylaşıyordu. Eski Yunancayı iyi bilmesi, böylesine özgün bir yaklaşımla geçmişin gerçeklerine ve söylencelerine eğilmesi, yurtseverliğine duyarlı bir anlam vermişti.

Bir kez demiştim ki:

— Anadolu'nun altındaki kalıntılar, petrollerimiz ve madenlerimiz gibi bizimdir. Onları kimseye bırakmayız; bizimdir Anadolu toprağındaki kat kat tüm var-

lıklar...

Gözleri ışıl ışıl ışımıştı.

Ölüm bir süreden beri Türkiye'de herkese çok uzaktır ya da çok yakındır; ama artık ölüm diye bir sorunumuz yok; ölüm için ağlamamız, yakınmamız da yok.

Azra Erhat'a güle güle...

TARZAN ÖLDÜ MÜ?

Gazetelerde okuduk.

"— Sinemadaki Tarzan'ların en ünlüsü olimpiyat yüzme şampiyonlarından Johnny Weissmüller öldü."

İç ve dış basında çoğu gazete ve dergi haberi *"Tarzan Öldü"* başlığı altında verdi. Gerçekten Tarzan denince akla Weissmüller geliyordu. Çağımızın mitoslarından biriydi Tarzan. Uyurgezer kitlelerin düşlerini gıcıklıyor, bilinçsizliğin sanrılarında kahramanlaşıyordu. Holivut, Edgar Rice Burrougs'un romanlarını perdeye aktarırken 1928 Amsterdam Olimpiyatları'nın yüzme şampiyonu Johnny Weissmüller'i seçmişti. Tarzan rolüne çok denk düşmüştü eski şampiyon, 16 yıl boyunca 12 film çevirdi, dünyayı büyüledi.

Holivut buhurdanından yükselen bu tütsüyü çocukluğumda ben de genzime çekmiştim. Johnny Weissmüller'in öldüğünü gazetelerde okuyunca, bu eski kokuyu duyar gibi oldum, hüzünlendim.

Tarzan gerçekten ölmüş müydü?

★

Tarzan, aristokrat bir İngiliz ailesinin çocuğuy-

du. Anglosakson soyunun mavi kanı dolaşıyordu *"maymun adam"*ın damarlarında. Bu üstünlük, sömürgecilik döneminin Afrikası'nda tüm belirtilerini göstermiş, Tarzan; maymunlara, fillere, aslanlara, kaplanlara, timsahlara, kurtlara,kuşlara ve karaderili yerlilere gücünü duyurmuştu. Balta görmemişti ormanların derinliklerinde kimi zaman olağanüstü bir çığlık duyulurdu:

— Aaaaaaaaaaaaa...

O dakikada doğada yaşayan bütün yaratıklar korkudan tir tir titrerlerdi. Filler efendilerinin buyruğuna girmek için koşarlar; goriller fillere katılırlar; şempanzeler kulak keslirler; yakın koylarda barınan zenciler başlarına bela yağacağını yüreklerinde duyarak ürkerlerdi. Nitekim *"Afrika'nın yamyamları"* yakaladıkları birkaç beyaz insanı afiyetle mideye indirmek için tamtamların eşliğinde tepinerek görkemli bir tören yaparken Tarzan tepelerine biner; filler köy kulübelerini yıkar; Çita neşeli sesler çıkararak olan biteni izlerdi.

Tarzan, Amerika'da ve dünyada sonradan yaygınlaşacak olan üstün insan (süpermen) tipinin en olumsuz örneklerinden biriydi; Amerikan türetimi bireyciliğin doruk noktasına tırmanan bir dünya görüşünü simgeliyor; *"iyi adam"*ın sürekli olarak kötüleri yendiği bir dünyada kahramanlaşıyordu.

★

1930'ların, 40'ların Türkiyesi Johnny Weissmüller'i bağrına basmıştı. 1980'lerde televizyon Tarzan'ın başarılı örneklerini bir kez daha sergileyince mahallede çocuk sesleri Tarzan'ın çığlıklarına dönüştü.

Tarzan dünyamızda öylesine tutmuştu ki Afrika'dan gemilerle Kuzey ve Güney Amerika'ya taşınmış kö-

lelerin karaderili torunları da karanlık sinema salonlarında Tarzan'ı izlemek için gişelerin önünde kuyruk oldular. Güney Afrika'dan başlayarak Kuzey Afrika'nın sömürge kentlerinde Tarzan'ı zenciler çok sevdiler. İngiliz Lordu'nun torunu, elinde bıçakla ve kıçında hayvan derisinden donla zencileri önüne katıp kovaladıkça Afrika'ya gelmiş kolonyal şapkalı beyazlar arasında iyileri gözetip kötülere ders verdikçe bilinçsizliğin ışıksızlığından kararmış sinema salonları alkışlarla inlerdi.

★

Johnny Weissmüller öldü.

Ama Tarzan öldü mü?

Mitoslarını çağdaş uygarlığın verileri üzerine kuramayan bir dünyada Tarzan yaşayacaktır.

ÇİZME

Çizme modası aldı yürüdü. Yaz sıcağında bile çizme giyen kadınlara çokça rastlanıyor. Ne demiş atalarımız:

— Ayağını sıcak tut, başını serin!...

Acaba yaz günü çizme giyen kadın, bu eski öğüde ki kulak veriyor? Yoksa kapitalizmin metropollerinden yansıyan modayı mı izliyor? Kimbilir, belki de yazlık çizmeler kadın ayağını sandaletlerden daha serin tutacak biçimde yapılıyor.

Çünkü çizme teknolojisi ilerledi.

★

Eskiden çizmeyi askerler, öncelikle süvariler, subaylar giyerlerdi. İstanbul'da genç subaylara ısmarla-

ma çizme yapan ünlü kunduracılar vardı. Çoğunlukla Beyazıt çevresinde bulunan kimi dükkânların tabelaları okunurdu:

— Gümüş çizme...

— Altın çizme...

Babam da çizme giyerdi. Sabahleyin şakayla karışık yüksek sert bir sesle bağırırdı:

— Çizmelerimi getirin!

Akşamüstü yorgun argın eve döndüğünde bu kez sevecenlikle ve pes perdeden seslenirdi:

— Çizmelerimi çekin!

Çoğunlukla bu iş bana düşerdi. Evdeki kundura kalabalığı arasında, bodur ve ezik ayakkabıların yanında, uzun boyuyla siyah çizmeler ayrıcalıklı bir görüntü oluştururdu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ordudan çizme kalktı; çünkü at yerini motorlu araçlara bırakmıştı. Çörçil, Ruzvelt diye adlandırılan bağcıklı potinler geçerli oldu; çizmeler bir köşeye atıldı, mahmuzlar paslandı.

★

Ama İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir süre köy mütegallibesi çizmeden vazgeçmedi. Köylerimize cip, traktör, otomobil girmeden önce ağa kılığı nasıldı? Külot pantolon üstüne kırmızımtrak kahverengi çizmenin fiyakasına diyecek yoktu. Çizmeli kabadayı, sırtına lacivert ceket, beyaz gömlek giyip başına da kasketi yan oturttu mu, bıyık burmaktan gayrı ne işi kalırdı? Elde otuz üçlük sarı tespih, kahvede sandalyeye yan kurularak nargileyi fokurdatırken yüksek sesle ocağa seslenmenin tadı vardı:

— Oğul ateşi tazale!..

Çizme tarihin eski dönemlerinde egemenlik, şiddet, savaş, av, dövüş aracı gibiydi. Kremlin müzesinde

Deli Petro'nun koca çizmelerini görünce böyle düşünmüştüm. Hemen biraz ötede Çariçe Katerina'nın göğüsleri açıkta bırakan süslü giysileri sıralanıyordu. Bonaparte, Enver Paşa, Moltke, Clausewitz kuşkusuz çizme giyeceklerdi de Marie Antoinette'nin belinde korse, elinde yelpaze bulunacaktı.

Çizme gıcırtısıyla mahmuz şakırtısı erkekliğe ve savaşa dönük çağrışımları uyandırırdı; çağ değişince, teknoloji gelişince, beklenmedik bir dönüşümü yaşadık. Kadınlar, pantolonla birlikte çizmeyi de erkeklerden aldılar, güzel bacaklarına, ince ayaklarına geçirdiler. Kazakların, efelerin, silahşörlerin, süvarilerin tarih sayfalarında kuruyup kalmaları çizmenin yazgısını değiştirdi.

İyi mi oldu, kötü mü?

★

Tarihsel değişimin ve toplumsal dönüşümün iyisi kötüsünü ayırt etmek kolay mıdır? Çizme, sivil yaşamda yerini alınca yalnız kadınlara değil, erkeklere de yaradı. Güzel kadınların biçimli bacaklarında çizmeyi görünce çizmeden yukarı çıkmak eğilimlerine kapılanlar, kışın ayazında ayağına çizme çekmiş erkeğe *"akıllı adam"* demezler mi?

Ama ortada bir sorun var: Kunduranın fiyatı 10 bin lirada gezinirken çizmeyi ayağına kim çekecek?

1964 Kıbrıs bunalımında bizim kamuoyunda adadaki soydaşlarımızı kurtarma isteği, Rumlara karşı öfkeye dönüşmüştü. O zamanın Başbakanı İsmet Paşa'ya gazetelerin manşetlerinde halk sesleniyordu:

"— İsmet Paşa çizmeni giy!"

Paşa yanıtladı:

"— Çizmem yok, aklım var."

Şimdi sokaklarda dolaşan çizmelilere bakıyorum

da bugünkü fiyatlarla yaz sıcağında çizme giymek için acaba kişiye akıl mı, yoksa para mı gerekli diye düşünüyorum.

KE KENDİ

Kimi adam vardır; dinlemesini de bilmez, dinletmesini de... Bu tür insanla dostluk olanaksızdır.

Celal Sılay dinlemesini sevmez; dinletmesini bilirdi. Dostluklarında başrol ille kendisinde olacaktı. Yaşça benden epey büyük olduğundan ilişkimizdeki bu tek yanlılığı doğal karşılardım. Sılay'ı tanıdığımda söylenceleri çoktan kulağımı doldurmuştu. *"Napolyon Celal"* derlerdi ona; Bursa Işıklar Askeri Lisesi'ndeyken (1930'lar...) kaputunun yakasındaki kırmızı astarı dışa çevirip köyleri denetlemeye çıkmıştı. Bir kadına yıldırım aşkıyla vurulmuş, bir gecede saçları dökülmüş, ünlü Holivit yıldızı Yul Brynner gibi dazlaklaşmıştı.

Gizemli bir üfürükçünün dua okuması gibi şiire başlar, sonra gürül gürül akan ırmağa dönüşürdü sesi. Deli doluydu tüm kimliği; ama bir şairin deli dolu olması doğal değil miydi? Günlük yaşamdaki en önemsiz bir olay onun dilinde *"dünyanın yedi harikası"*ndan birine dönüşürdü. Okumazdı ve okumadığını açıkça söylerdi. İçki masasında söyleşinin en keyifli yerinde pikaba *"9. Senfoni"*yi koyar, sonuna dek açar, tüm bedeniyle orkestrayı yöneten bir şef gibi iki ayağı üstünde müziğe katılırdı. Pehlivan ensesi, deli bakışları, seyrek tüylü bıyıkları, tıknaz vücudu, kısa boyu, bü-

yük aşkları, delice tutkularıyla kimliği bütünleşiyordu.

Mustafa Şekip Tunç, Peyami Safa, Salih Zeki'den söz açar, yazdığı şiirleri okur, öfkelendiği kişilere kalayı basar, dostlarının kimini göklere çıkarıp kimini yerin dibine batırırdı. Gerçekte sanat dünyasından gün geçtikçe kopuyor, yüreğinin coşkusu yazmak istediklerine yetmediği için kahroluyor; kahrını çevresindekilere öfkeyle ödetiyordu.

Yazdıklarını içki sofrasının en dumanlı dakikasında okurdu; kimbilir belki de alkole sığınıyor ve dayanıyordu. Bir kez bunun dışına çıktığını anımsıyorum.

★

1962 yılının bir sıcak ağustos günü eski Düyun-u Umumiye ile yeni İstanbul Erkek Lisesi'nin ve eski İttihat Terakki Merkezi ile yeni Cumhuriyet'in arasına sıkışmış dar sokakta karşılaştık; merhaba demeden ayak üstü başladı:

KE KENDİ
Gözleri kan kan bürülü
bir kudurmuşluk bakışlarına
su sızmaz dışlarına
Dış dıdış dışlarına

o defterleri dürülü
bir geçirmişlik dişlerine
hoş nut luklarını içlerin
ke kendi iç içlerine

yaka paça ütülü
bir çekerlik örtülük lüklerine
iğneden ipliğe bile ken
ke kendi ilmiklerine

kapı baca örtülü
bir kaçarlık içerlik liklerine
geceden gündüzü bile. ken
ke kendi pe pe pençelerine

o dürüm dürüm dürzülü
ne geçerse ellerine
domuzdan kılı bile ken
ke kendi te te tencerelerine

★

Celal Sılay geleni geçeni unutmuş, yazdığı hicvin musikisine kendini kaptırmış, yüksek sesle okuyordu. O yıllarda bizim gazetenin sokağında beton yapılar yerine kararmış ahşap evler çoğunluktaydı ve dinler gibiydiler kafeslerin ardından.

— Ne dersin?

— Yazılısı var mı?

— Var; ama tektir, yitirme!..

Aldım ve köşemde yayımladım. Hoşuma gitmişti. Ertesi günü telefonla bar bar bağırıyordu Napolyon Celal:

— Yaşşa sen! Bu akşam içeceğiz.

— Nerede?

- Bizde...

O sırada *"bizde"* derken neresini vurguluyordu, anımsamıyorum. Sanırım Moda'da bir evde bekâr yaşıyordu. Sonunda yine bir evde yalnız yaşarken öldü. Kimsenin haberi yoktu öldüğünden, birkaç gün sonra buldular.

YAZGI, EKMEK, KURNAZLIK...

Bir varmış, bir yokmuş.

Yokluk çokmuş, çokluk yokmuş; develer laf geveler, güveler giysi üfeler, akrep yelkovanı kovalar, deli akıllıyı sopalar, rençber toprağı çapalarken ufuksuz yeryüzünün bilinmeyen bir ülkesinin üç yol kavşağında üç kişi buluşmuşlar.

Bu üç kişiden biri Şeyhoğlu, biri Vurguncuoğlu, biri Ekmekçioğlu imiş. Üçü de yollarını yordamlarını yitirmişler; üçünün de elleri böğründeymiş.

Birisi sormuş:

— Ne yapalım ki karnımız tok, sırtımız pek olsun?

Şeyhoğlu:

— Yazgı her şeyden üstündür, demiş.

Ekmekçioğlu:

— Çalışmak her şeyden üstündür, demiş.

★

Böyle konuşarak tartışarak yürürlerken karşılarına bir kent çıkmış. Üç arkadaş bu kentte ne yapacaklarını düşünürlerken Ekmekçioğlu:

— Ben çalışır sizi de doyururum, demiş.

Geride kalan ikisi:

— Görelim seni, demişler.

Ekmekçioğlu kente girmiş, sokaklarda dolaşmış, iş ararken, bir aşçı kendisine seslenmiş:

— Gel birikmiş bulaşıkları yıka, sana bir akçe vereyim, karnını doyur.

Ekmekçioğlu hiç duraksamadan kollarını sıvamış, akşama dek çalıştıktan sonra kazandığı bir akçeyle ekmek peynir almış, kentten ayrılırken kapısına şöyle yazmış:

"— Bu kentte bir günlük yorucu bir çalışmanın karşılığı bir akçedir."

İki arkadaş Ekmekçioğlu'nu görünce pek sevinmişler; peyniri katık edip ekmeği yemişler, uykuya varmışlar.

Ertesi sabah uyanmışlar:

— Sıra sende, demişler Vurguncuoğlu'na haydi kendini göster, kurnazlığınla bizi doyur.

Vurguncuoğlu kente varmış, ortalıkta dolaşırken bakmış ki limana yüklü bir gemi giriyor; kentli tacirler rıhtımda gemiyi bekliyorlar. Vurguncuoğlu hemen bir kayığa atlayıp hepsinden önce gemiye çıkmış, malı yüksek fiyatta kapatmış, kısa süreli bir senetle işini bitirmiş. Gemi rıhtıma yanaştığında tüccarın karşısına çıkıp:

— Mal benim, demiş.

Tüccar kaygılanmış:

— Kaça satarsın? Yüz akçe daha çok verirsek malı bize devreder misin?

Vurguncuoğlu az buçuk nazlandıktan sonra razı olmuş; yüz akçeyi cebine attıktan sonra kentin kapısına şöyle yazmış:

"— Bu kentte birkaç dakikalık kurnazlığın karşılığı yüz akçedir."

Üç arkadaş o gece kendilerine bir handa yer ayırtmışlar, gece bir de şölen vermişler.

★

Ertesi gün sıra Şeyhoğlu'na gelmiş.

Arkadaşları:

— Görelim seni, demişler.

Şeyhoğlu kentin sokaklarında dolaşırken şaşkınlıkla söylenip dururmuş:

— Yazgının gözü bağlıdır, yazgının gözü bağlı-

dır, yazgının gözü bağlıdır.

Orada burada sallanıp dolanırken Şeyhoğlu bir meydanda kalabalığa rastlamış; adamlar toplanmış bir şeyler konuşuyorlar; meraklanıp sormuş:

— Ne oluyor?

— Bizim şeyhimiz bir oğul bırakmadan öldü, şaşkına döndük, şimdi yeni bir şeyh nereden bulacağız diye konuşuyoruz.

Şeyhoğlu bağırmış:

— Bre ahmaklar ben şeyhoğluyum.

Kalabalık mal bulmuş mağribi gibi Şeyhoğlu'nun ellerine sarılmış, götürüp koca bir konağa oturtmuşlar Şeyhoğlu'nu...

Tören bitince Şeyhoğlu koşup kentin kapısına şöyle yazmış:

"Bu kentte bir saniyelik yazgının karşılığı yüz binlerce akçedir."

★

Bir Doğu masalıdır bu, eski çağlara ilişkin...

Bir kente varırsanız kapısına bakınız; eğer kapıda şöyle yazılı ise:

"Burada çalışmanın karşılığı bin akçedir.
Kurnazlığın bedeli on akçedir.
Yazgının karşılığı bir akçedir."

Çağımızın kentine ulaştığınızı anlarsınız.

HANGİ HOLDİNGDENSİN?

Ne zaman *"holding profesörü"* deyimini kullansam çok sevdiğim bir dostum telefon eder:

— Ben de holding profesörüyüm.

Yanıtlarım.

— Kendine iftira etme! Holding profesörü değilsin; düpedüz profesörsün.

"Holding yazarı" deyince de üstüne alınan yakınlarımız çıkıyor; demek ki bir açıklamaya gerek var.

Babıâli holdingleşince kıvamı değişti; eskiden böyle bir sorun yoktu; kimsenin aklına Peyami Safa'nın, Refi Cevat Ulunay'ın, Vâlâ Nurettin'in, Refik Halit'in hangi holdinge bağlandığı sorusu takılmazdı. Rahmetli Naci Sadullah'a sorabilseydik:

— Senin için falanca holdingin adamı diyorlar?

— Ne?

Anlamazdı soruyu Naci Sadullah; çünkü eskiden yazarların dünya görüşleri olabilirdi; gazeteciler bir siyasal partiye bağlanabilirlerdi; holdingcilik diye bir mesleğe eski Babıâli'de rastlanamazdı.

★

Batı demokrasilerinde durum nasıl? Bağımsız yazarlar, gazeteler var; parti gazeteleri ve yazarları da var; ama holdingciliğin particilik yerine geçtiği Batı demokrasisi var mı?

Türkiye'de durum değişik.

Holding babaları gazete alıp satıyorlar; istedikleri köşeye oturttukları sözde yazarları *"kâtip"* gibi kullanıp istediklerini yazdırıyorlar; piyangoyla, totoyla, lotoyla okuru avutuyorlar.

Artık Babıâli'de bir yazarın hangi siyasal eğilimde olduğu sorulmuyor; dünya görüşünün de kıymet-i harbiyesi yok; durum çok değişti; holding yazarı olmanın *"tatlı hayat"* için olanakları büyük.

Okur soruyor:

— Beyefendi yazılarınızı çok beğeniyorum.

— Teşekkür ederim.

— Kaleminizden bal damlıyor.

— Sağolun...

— Her gün okuyorum sizi...

— Eksik olmayın.

— Dünya görüşünüz *"benimkinin tıpkısının aynısı"* her satırınızda kendimi buluyorum.

— İltifat ediyorsunuz.

— Beyefendi, bir yerde üç beş kuruşum var, ne yapayım desiniz, ne tavsiye edersiniz?

— Bilmem ki...

— Siz hangi holdingdensiniz?

— ?..

★

Babıâli'de kırk kişiyiz, birbirimizi biliriz; kimi köşeyazılarını, başyazıları okurken rüzgârın nereden estiğini çakarız; artık kimi yazarın yazısı, yazarın kalemini sattığı holdingin görüşünü taşıdığı için önem taşıyor.

Gazeteciliğin raconu da değişti.

Ekonomi ya da politikaya ilişkin bir gelişme oldu mu, siyasal partilerin ne yapacağını kimse merak etmiyor; gözler holding babalarına çevriliyor:

— Acaba ne diyecek?

Holding babaları da burunlarına dek siyaset batağının içinde ülke ekonomisini belirliyorlar; telefonlar, randevular, yemekler, kokteyller, röportajlar, açık oturumlar, basın toplantıları gırla...

Şimdi Özal hükümetinin ekonomik önlem paketleri birer birer açılıyor ya, sendikaların ve siyasal partilerin ne düşündüklerini ve parlamento dengelerini kimse takmıyor; holdingler arası ilişkileri hesap eden edene...

Ekonomik önlemler hangi holdinglere yarıyor?
Hangilerini vuruyor?
Siyaset şimdi budur.

ALLAHSIZ KEMİK

Bilmezdim böyle bir oyun olduğunu, Adana'da öğrendim.

Anadolu'nun kimi yörelerinde kasaba kahvelerinde eskiden çok oynanırmış.

Yan yana yirmi masa düşünün.

Yirmi masada yirmi tavla.

Ve her tavlanın başında karşılıklı oturmuş ikişer kişiden kırk oyuncu.

Tavla maçı başlıyor.

Ama nasıl?

★

Birinci masaya tavlacıların en kodaman çifti oturmuş.

Zarlar bu çiftin elinde.

Oyun başlayacak.

İlk oyuncu zarları üfleyip ısıtıyor, sallayıp atıyor:

—Ciharı dü...

İkincisi atıyor:

—Pencü se...

Zarlar yalnız bu masadaki kodaman çiftin elinde.

Öteki masalarda zar yok; ama birinci masadaki birinci kodaman ciharı dü attı mı yirmi oyuncu ciharı dü oynuyor; ikinci kodaman pencü se attı mı yirmi oyuncu pencü se oynuyor. Herkes sarılı siyahlı tahta

kutuların içindeki pulları zarı elinde tutan başoyuncunun eline bakarak yürütüyor.

Kırk kişinin seksen kulağı en baştaki masaya dönük. Çünkü zarları tutan eller en baştaki masada.

Herkesin yüreği tıp tıp atıyor:

—Aman ağam, zaman ağam; ne olur zarı iyi salla, bileğine güçlü ol, Allahsız kemiğe üflemeyi unutma!..

★

Ne var ki oyun ilerledikçe iş değişiyor.

Çünkü zarları atan iki oyuncu.

Ama pulları oynayan kırk kişi.

Başoyuncu sebayi dü attı mı, yirmi kişi kendine göre kapı alıp, pul kırıyor. Hepyeki ya da dubarayı her oyuncu kendine göre oynuyor. Yirmi tavlada yürüyen her oyun, zamanla biçim değiştiriyor. Zarları tutanlar maç kızıştığında kendilerine göre özlemlere, isteklere kapılıyorlar:

—Ah, bir şeş beş gelse...

Öteki oyunculardan biri:

—Ağam kurban olayım bir düşeş...

Yanındaki:

—Dubara atamazsan yandım...

Beriki:

—Kurban olduğum Allah, şefaatini ağamın bileğine dola ki bir hep yek atıversin.

Zar, tek kişinin elinde oldu mu kendisiyle birlikte oynayan yirmi oyuncuyu tümüyle nasıl sevindirsin? Oyun başlangıçta birlikte başlamış, ama sonuna doğru dağılmış, öyle bir noktaya varılmış ki ne gelirse gelsin oyuncuların hepsine yaramıyor.

Bu kez homurdanmalar başlıyor:

—Senin gibi zar atanın saygıdeğer ceddine, rahmeti rahmana kavuşmuş büyüklerine ve cümle akraba ve taâllûkatına sevgilerimi sunarım...

—Ulan! Seni adam sandık, eline zar verdik...

—Bre namussuz! Ben burada mars oluyorum, sen orada gele atıyorsun, Allah belanı vermesin e mi...

Eski bilgeler diyorlar ki:

—Zarını atamadığın tavlanın başına oturma ya da adamlarını zarsız tavlaya oturtma!..

★

Biliyorum, şimdi bu yazıdan siyasal ve ekonomik sonuçlar çıkarmaya çalışanlar olacaktır ve haklıdırlar. "Büyük dostumuz ve müttefikimiz Amerika" ne diyor:

"—Amerika için iyi olan herkes için iyidir!"

Olur mu?

Piyasa ekonomisinde bir büyük holding için iyi olan her firma için iyi midir?

Kimi Anadolu kasabasında tek kişinin zar attığı, ama çok kişinin bu zara göre oynadığı oyunların sonu hiç belli olmuyormuş; yenenlerle yenilenlerin hesaplaşmasında iş adamakıllı karışıyormuş. Bana da sorarsanız ne başkasının zarını elinde tutmalı ne de başkasının zarına bakmalı...

AN VE ANI...

Bizim sınıfın kara tahtası pürtük pürtüktü. Kullandığımız tebeşirler çoğunlukla taş gibi sertti. Ne zaman kara tahtaya tebeşirle bir şey yazmaya kalksam çıkan sesler teneke kıyısına sürülen bıçak ağzının gıygıyı gibi içimi gıcıklayıp bedenimi ürpertirdi.

Bel kemeri kalınlığında bir keçenin değirmi biçimde sarılmasından oluşan silgi, kara tahtayı hiçbir zaman yeterince temizleyemezdi. Her ders sonunda tahtayı silmek "sınıf mümessili"nin göreviydi. Çoğunlukla bu görev yarım yamalak yerine getirilir; coğrafya dersinden arta kalan yazılar matematik saatine yansırdı; geometri öğretmeninin çizdiği biçimler biyolojiden yazılı sınav yapılırken kara tahtadan yansırdı; felsefede Eflatun'dan söz açılmışken iki ders öncesinden bir rubainin dizeleri karşımızda belli belirsiz sırıtırdı.

★

Her dersin kara tahtada bıraktığı izler bir sonrakine geçer; tebeşir çizgileri, yerbilimde öğrendiğimiz toprak katmanları gibi günün çeşitli saatlerini simgeleyerek üst üste, alt alta bir görünüme bürünürdü.

İlk gençlik avareliğiyle dumanlanan kafam, kara tahtanın siyahlığında zaman tüneline dalardı.

Güneşli günlerde büyük pencerelerden dersliğe giren ışık elle tutulacakmış kadar yoğunlaştığında, günlerce önceki tebeşir çizgilerini seçmeye çalışıp dalga geçerken, yaşanan saatle yaşanmış olanların sarmalına dolanır giderdim.

Dersin bittiğini haber veren zil sesiyle kendime gelirdim.

★

İnsan yaşlandıkça zaman tüneline dönük geziler sınıftaki kara tahtanın siyahlığını deliyor; lacivert gecede uzay yolculuğuna dönüşüyor.

Günlük yaşamda kimi zaman bir görüntü, esinti, renk, koku, davranış, ses, gürültü belleğin gizemli kapısını vurur; çağrışımla zamanın gerisine kayan düşünce, eski bir kitabın unutulmuş sanılan yapraklarını çeviriverir.

Yaşadığını yeniden yaşamak için yıllarca öncesine dönersin.

Ne var ki yaşanan artık anılaşmış, bellekteki iz ağacından kopan bir yaprak gibi solmuştur. Onu eski kitabın sayfaları arasından çıkarıp baktığında ağaçtaki yaprak olmadığını anlarsın; canlılığını yitirip sarardığını görürsün.

Bir coşkuyu, sevgiyi, korkuyu, sevinci, acıyı geçmişteki eşit duyguyla yaşamak olanaksızdır. Çünkü anı, duygudan soyutlanarak bilgileşmiştir.

İnsan yapısında duyguların değil bilgilerin arşivi güçlüdür. Yaşanmışı yeniden yaşamak istediğinde şaşırırsın: Çektiğin acı ballanmıştır; eski burukluk kekremsiliğini yitirmiştir; geçmişteki coşku, yüreğini artık küt küt attırmaz.

Belleğin ne denli güçlü olursa olsun, beş gün önce yediğin biberin acısını damağında yeniden duymazsın; beş ay önce doğradığın soğan gözlerini yaşartmaz; beş yıl önce yitirdiğin sevgilinin yokluğu ölüm günündeki kadar yüreğini dağlamaz.

Çünkü artık onlar anılaşmıştır.

Anılaşmak bir anlamda ölmek demektir.

Ölüler anılır; ölülerle yaşanmaz.

★

Belleğiyle yaşamaya çalışanlar kimi zaman iç çekip geçmişe dönmek isterler:

—Ah o güzel günler...

Oysa insan belleğiyle yaşayamaz: Belleğindeki bilgi birikimini ve deneyim istifini gelecekteki yaşamını güzelleştirmek için kullanabilir.

Geçmişteki duygulu yaşantın seni daha duyarlı bir kişi yapabilir; aşılmış aşkların sevecenliğini yoğunlaştırır; eski korkuların korkusuzluk için paha biçilmez

deneylerdir.

Anılarımız geleceği yönlendirmekte eşsiz birer öğretmen olabilirler.

Ve insan 'anı'laşmamış anılarında yaşamasını sürdürür; çünkü hayatın kara tahtasına yazılıp da siline siline yok olan tebeşir çizgileri bellektedir, yürekte değil.

ŞADİ BABA'NIN YOLCULUKLARI

Erenköy'de Galip Paşa Camisi Bağdat Caddesi'ne bakar. Şirin bir avlusu vardır. Dostların, tanıdıkların, gençlerin *"Şadi Baba"* diye andığı Şadi Alkılıç'ı son yolculuğuna bu avludan uğurladık.

★

İlk yolculuğuna ne zaman çıkmıştı Şadi Alkılıç? Bilemem. 1916'da İstanbul'da doğan Şadi'nin babası, Birinci Dünya Savaşı'nda şehit olan Doktor Binbaşı Hüseyin Şadi Bey'di. Küçük Şadi babasını hiç görmemişti. Kimbilir belki annesi Fatma Talat Hanım, oğlunu elinden tutarak eski İstanbul'un Çamlıcası'na, Vaniköyü'ne, Kuzguncuku'na, Vefası'na götürmüştür. O dönemde böyle bir gezinti bile yolculuk sayılırdı; ama Şadi'nin bu gibi yolculukları bizi ilgilendirmez.

Toplumu ilgilendiren ilk yolculuğuna Şadi 1938'da Nâzım Hikmet davasıyla çıkmıştı. O yıl Harp Okulu'nda öğrenim görüyordu; yargılandı; *"beraat"* etti.

Uzun yolculuk başlamıştı.

Bir davada aklanan insan tüm haklarını yeniden sağlamaz mı? Zamanın devleti bu kuralın ne demek olduğunu biliyordu. Şadi Alkılıç İstanbul Belediyesi'ne memur olarak girdi; şef oldu, müdür muavini ol-

du, müdür oldu; 1962 yılına değin kamuya hizmet etti.

★

1962'de yeni bir yolculuk başladı.

Cumhuriyet Gazetesi Yunus Nadi Armağanı Yarışması'nın o yıl konusu *"Liberalizm mi, Sosyalizm mi?"* sorusunu gündeme getiriyordu.. Şadi'yi şeytan dürttü; iki daktilo sayfalık bir yazıyla bu yarışmaya katıldı. Ne var ki yazıda komünizm propagandası yapıldığı gerekçesiyle Şadi Alkılıç'a ilişkin kovuşturma ve daha sonra bütün uygar dünyayı ilgilendiren uzun bir dava başladı. Acaba Şadi, iki daktilo sayfasında neler yazmıştı? Bu soruya yazıyı inceleyen ünlü düşünürler ve devlet adamları şöyle yanıt verdiler:

İtalya Cumhurbaşkanı Saragat:

"—Makale ilkel ve ütopist bir sosyalizm kavramı aksettirmektedir. Şadi Alkılıç'ın yazısı komünist bir yazı değildir. Bundan bir yüz yıl önce herhangi bir Batı sosyalistinin altına imzasını koyabileceği bir yazıdır."

İtalya Sosyalist Partisi Başkanı ve İtalya'nın eski başkanı Pietro Nenni:

"—Bugün General Franco'nun İspanyası hariç hiçbir memlekette bahse konu makale gibi bir yazı dava konusu olamaz."

Cambridge Üniversitesi Profesörü Maurice Dobb:

"—Yazı bu ülkede (İngiltere), İskandinavya'da, Fransa'da ve İtalya'da sakıncasız sayılırdı. Söz konusu kişinin hapse girmesi sonucunu doğurması gülünçlük düzeyinde bir olaydır."

Prof. Hüseyin Naili Kubalı gibi dünya görüşü sağa dönük kişilerin de bulunduğu bilirkişi kurulları Şadi'nin yazısı için olumlu raporlar verdiler; ama sorun

büyümüştü. Tam yedi yıl *"iki sayfalık yazı"* çeşitli ağır ceza mahkemeleri ve Yargıtay'ın çeşitli daireleri arasında gitti geldi; dosyalar büyüdükçe büyüdü. Şimdi sayısını unuttum; Şadi için üç-beş kez beraat kararı verildi, buna yakın bozma kararları dosyaları kabarttı.

Bu arada Şadi Akkılıç tutuklanıyor, salıveriliyor; yine tutuklanıyor, yine salıveriliyor; yıllar demir parmaklıklar ardında geçiyordu.

Yolculuk uzundu.

★

İçlerinde Canterbury Başpiskoposu, Uluslararası İnsan Hakları Birliği Başkanı; ünlü Profesör Gunnar Myrdal, Yehudi Menuhin, Pablo Casals, Amerika Otomobil İşçileri Sendikası Genel Başkanı ve benzeri kişilerin bulunduğu bir kurul Şadi Akkılıç'ı 1967 yılında *"Dünya Mahkûmu"* ilan etti.

Ama yolculuk bitmemişti.

Beş çocuk babası, 24 yıl kamu görevlisi Şadi, 1960'ların Türkiyesi'nde ve uygar dünyada fikir özgürlüğünün ölçütü gibi bir tartışma konusu oldu; bu tartışma sürdükçe Şadi mahpushaneden mahpushaneye sürülüyordu.

1970'lerin ilk yarısına değin sürdü bu yolculuk...

★

Bağdat Caddesi'nde Galip Paşa Camisi'nin şirin avlusunda musalla taşında yatan Şadi, 1983'ün sıcak bir temmuz günü son yolculuğuna çıkıyordu.

Çocukları anlatıyorlardı:

—İyi değilim, dedi, bir bardak su istedi; suyu getirmeye kalmadan gözlerini kapadı.

Eşi Hikmet Hanım ağlıyordu:

—Sizleri çok severdi, dedi, ölüm ilanının sizin köşenizin altında yayımlanmasını vasiyet etmiş; el yazısıyla yazıp bırakmıştı.

Naci Sadullah'ı andım:

"—Şadi Akkılıç" demişti bir yazısında, *"Rodin'in o ahmak ahmak düşünen adamı değil, 1968 Türkiyesi'nin bütün keskin çelişkilerine ve uğradığı bütün adaletsizliklere tombalak çehresinin olanca verimliliğiyle insanı şaşırtacak kadar "gülen adam'ı".*

Güle güle Şadi Alkılıç.

İNSANIN İNSANLAŞMASI

"Saatin akrebine baktığımız zaman, akrep hareketsiz gibi gelir bize. Fakat bir iki saat sonra akrebin yer değiştirdiğini görürüz. İnsanların hayatında da böyle olur. Çevremizdeki, hatta kendimizdeki değişikliğin çoğu zaman farkında olmayız. Tarihin akrebi bize hareketsiz gibi görünür."

★

"İnsan Nasıl İnsan Oldu" adlı kitapta böyle yazıyor.

Tarihin bilinmezliklerinden 1600 yılına değin *"kahramanı insan olan"* bir gerçek serüveni anlatıyor kitap; ama insan dediğimizde kimi vurguluyoruz?

Diyelim ki insanoğlu Amerika'yı keşfetmiştir; Avustralya'yı bulmuştur. Peki, Amerika ve Avustralya'da insan yok muydu?

Amerika ya da Avustralya'yı bulan insanın buralarda yaşayan insana insan gibi bakmadığını tarih söylüyor. *"İnsan Nasıl İnsan Oldu"*dan bu yolda birkaç

satır:

"Avrupalılar Avustralya'yı bulduklarında başlı başına bir kıtayı ele geçirmek onlar için büyük başarıydı. Avustralyalılar içinse bu gerçek bir talihsizlikti. Çünkü insan emeğinin devirlerini gösteren takvime göre hesaplanırsa, bunlar daha geri bir zamanda yaşıyorlardı. Avrupalıların göreneklerinden bir şey anlamıyor ve düzenlerine boyun eğmek istemedikleri için kendilerine yabanıl hayvanlar gibi davranılıyordu. (...) Avustralyalı için yasa olan, Avrupalı için cürümdü. (...) Hayvancılıkla uğraşan Avrupalı için koyun mal olduğu halde ilkel şartlarda yaşayan Avustralyalı avcı için bir avdı."

"Amerika'yı bulan Avrupalılar, yeni bir dünya bulduklarını sanıyorlardı. Kristof Kolomb'a üzerinde 'Kolomb, Kastilya ve Leon için yeni bir dünya buldu' sözleri yazılı bir nişan verilmişti. Ne var ki 'yeni dünya' gerçekte eski bir dünyaydı. Avrupalılar çktan unutmuş oldukları geçmişlerini bir rastlantıyla Amerika'da bulmuşlardı."

"Kızılderililer ve beyazlar ayrı ayrı çağın insanlarıydı."

★

Ayrı ayrı çağın insanları olmak...

İşte bütün tarihin ve yaşadığımız günlerin acılarını bu eşitsiz gelişme yaratmıştır; ama dünya değişiyor; insanlar gün geçtikçe eşitleniyor. Yeryüzünde binlerce yıl süren kölelik kurumu hiç değişmeyecek sanılıyordu. Eski Yunan şairi Teognis zaman saatinin yürümüyor gibi görünen akrebine aldanarak şu dizeleri yazmış:

"Ne soğandan gül çıkar,

Ne köleden özgür insan."

Oysa köleliğin kurumlaşmasından bu yana tarih kölelerin özgürleşmesi sürecinden başka nedir ki? Bu savaşım günümüzde bile sürüyor.

★

Atatürk, Cumhuriyet Türkiyesi'nin insan toplumu için bir hedef saptamıştı:

—Çağdaş uygarlık düzeyine erişmek.

Bu demektir ki aklımızın akreple yelkovanını uygarlığın en ileri saatine göre ayarlayacağız. Sakın yanlış yorumlamayalım; *"Tanzimat kopyeciliği"*ne sapmayalım; yüzeysel Batıcılık anlayışını Atatürkçülük diye yutturmaya kalkışmayalım. Çağdaşlaşmak, akıl ve bilim yolunda yürümek demektir.

Eğer bugün *"Batı"* ile Türkiye arasında kimi konularda ve alanlarda çatışma varsa nedenlerini anlamaya çalışmalıyız. *"Doğu"* ile çelişkilerimiz varsa, onları da bilim ve akıl yoluyla çözümlemeye bakmalıyız. Bize yabancı ve ters gelen her konuya Amerika'nın ya da Avustralya'nın keşfi sırasında yaşayan yerliler gibi anlamaz gözlerle bakmayalım.

★

İnsanın insanlaşması uzun ve acılı bir süreçtir. Bugün bile dünyada çeşitli toplumlar *"ayrı zamanlarda"* yaşıyorlar.

Eşitleme kolay değil...

Ne yazık ki Türkiye'nin toplumsal gerçeğinde ayrı ayrı zamanlarda yaşayan kişiler ve kesimler çoğaldı. Bunu demokrasinin gereği saymak için çok bilgisiz, bilinçsiz ya da saf olmalı. Atatürk, yaşadığımız toplumda kişiler ve çevreler arasında var olan zaman ayrılıklarını yok etmek için *"Öğretim Birliği Devrimi"*ni

gerçekleştirmişti. Bu devrimle ortaçağı yaşayanlar günümüze ulaşacaklardı. *Köy enstitüleri* de bu amaçla kurulmuştu. Ama hem öğretim birliği devrimini hem köy enstitülerini yıktık; saatlerimizi çağdaşlığa göre ayarlayacak akıl ve bilim yolundan uzaklaştık.

Kötü bir iş yaptık.

Daha uzun süre bu kötülüğün acılarını çekeceğiz, insanlaşma yolunda yürürken...

HAYVANAT BAHÇESİ

Hayvanların değişmez görünen (ya da çok uzun süreçlerde değişen) nitelikleri vardır.

Tazı hızlı koşar; deve kin tutar; tavşan ürkektir; köpek iyi koku alır; kedi nankördür; maymun taklitçidir; tilki kurnazdır; katır inatçıdır; yılan soğuktur; akrep zehirlidir; koyun aptaldır; kaplumbağa yavaştır; sırtlan leş yer; yarasa ışıktan kaçar; boğa kösnüktür; at duyarlıdır; köpek sadıktır; papağan konuşur; leopar yırtıcıdır; bülbül güzel şakır; karga uzun yaşar..

★

1961 yılında İran'a gitiştim. Tahran'ın büyük bir lokantasında yemek yiyecektik. Bizi ağırlayan Azeri Türkü, garsonu çağırdıktan sonra sordu:

—Ne yiyelim?

—Siz seçin!

Azeri, garsona döndü:

—Beye bir bukalemun...

Şaşmıştım:

—Aman ben bukalemun yemem.

—Bizim burada hindiye bukalemun denir.

—Peki, bukalemuna ne denir?

—Makyevelsıfat. Vaktiyle bir politikacı varmış, zamanına, yerine göre renk değiştirirmiş; bakarsın sabah liberal, akşam sosyalist, ertesi gün kapitalist, sonra faşist... Bu adamın adı Makyavel'miş. Bukalemun da yerine ve zamanına göre renk değiştirdiğinden biz bu hayvana Makyavelsıfat adını vermişiz.

Açıklamanın biçimi Makyavel'i tanımlama bakımından doğru olmasa bile niteliği ilginçti.

★

İnsanları anlatırken kestirmeden tanıtmak için hayvanlara başvurduğumuz olur:

—Kaz gibi adam...

—Av köpeği gibidir...

—Sırtlan gibi kadın...

—Manda yürekli..

Ne var ki böyle vurgulamalar yetersiz kalır. Çünkü insanoğlu yaşam sürecinde değişebilir.

Kimi "hayat kadını" tövbe istiğfar edip yeni yaşama başlayabilir; manastıra kapanabilir. Kimi inançlı insan, yolunu değiştirip zındıklaşabilir. Bu belirli yaştan sonra bilinçlenen ve aklını başına toplayan insanlara çok rastlanır ya da tersi olabilir; gizli kalmış kötü yanlarını eline geçiren ilk fırsatta dışa vuran kimseler çevremizde az mıdır?

Kedinin nankörlüğü, köpeğin bağlılığı, devenin kini binlerce yıllık deneyimlerle kanıtlanmış insanın belleğine yerleşmiştir. Buna karşılık hangi insanın yürekli, hangisinin kindar, hangisinin nankör, hangisinin korkak olacağı doğuştan saptanamaz.

Beşikte uyuyan bebeğin kimliği yaşadıkça ortaya çıkacaktır.

Atalarımız "Adam olacak çocuk bokundan belli olur" demişlerdir; ama şu karmaşık dünyada kimin

ne olacağını saptamak her zaman kolay değil.

★

Çeyrek yüzyıldan beri çalkantılı bir siyasal süreç içinde yaşıyoruz. Böyle dönemlerde kimin ne olacağı ya da ne yapacağı sorusunun çengeli daha da büyüyor. Her fırtınalı dönüşümde kim akrepleşecek, kim tavşanlanacak, kim papağanlaşacak, kim köpekleşecek, kim öküzleşecek, kim yılanlaşacak, kim köstebekleşecek, kim sırtlanlaşacak, kim eşekleşecek diye sorular ortaya çıkıyor.

Ve bir kesimiyle toplum, insanlıktan çıkıp büyük bir hayvanat bahçesine dönüşüyor ya da çeşitli hayvan türlerinin geliştirildiği ulusal parklara benziyor.

★

Siyasal dengeler tepetaklak edildiğinde toplumsal yaşam da altüst olur. Böyle dönemlerde sağda olsun, solda olsun, kimileri karakterlerinin saatini ayarlayıverirler; bakarsınız ki yelkovanla akrep bir elde yer değiştirmiş.

Sakın şaşırmayın.

Bu gibiler ne koyundur ne yılandır ne kertenkeledir ne de köpektir; bunlar birer Makyavelsıfattır; bunlar eşek, ördek, beygir, öküz olabilecek kadar bile karakterden yoksun insan kılıklılardır.

ODA VE BULUT

Çağrıyı bir kez daha okudum:

"TRT Ankara Oda Orkestrası'nın Arkeoloji Müzesi bahçesinde vereceği konseri onurlandırmanızı rica ederiz."

İstanbul Arkeoloji Müzelerini Sevenler Derneği

Ve düşündüm:

—Arkeolojiyle müziğin ilişkisi ne? Hele oda orkestrası niçin bahçede çalıyor?

Bilgisizliğim ortaya çıkmasın diye içimdeki soruyu dışa vurmadım. Oda müziğinin 18'inci yüzyılda Saray salonlarında oluştuğunu biliyorum. Müziği severim. Ne var ki sevgi her şeyi çözümlemiyor. Leonardo "Sevgi bilgiden doğar" demiş. Bilgisiz sevgi, kimi zaman insanı boşluğa düşürebilir. Kimbilir, belki artık oda müziği konserleri de açık havada düzenleniyor.

Acaba kim, ne çalacak?

Çağrı kartına bakıyorum:

—Şef: Gürel Aykal. Solist: Suna Kan.

Ne çalacaklar?

—Haendel, Haydn, Respighi.

İlk ikisi iyi de sonuncuyu tanımıyorum; 20'nci yüzyıldan birisiymiş.

★

Güzelim bir akşamüstü, Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde sanatçıları bekliyoruz.

Türk müzeciliğinin babası Osman Hamdi Bey'in 19'uncu yüzyılın sonunda mimar Valaury'ye yaptırdığı yapının koca sütunler arasındaki girişinde orkest-

raya yer ayrılmış; bahçeye tahta sandalyeler dizilmiş. İzleyiciler yavaş yavaş yerlerini alıyorlar. Gelen gidene bakıyorum. İçlerinde kimler yok?

Bir kitapta okumuştum: Nazi ölüm kamplarındaki gardiyanlar arasında melomanlar da varmış.

İnsan ve insanlık sevgisi olmayan müzik sevgisi oluşabilir mi?

Kimbilir.

Ben düşünedurayım, sanatçılar yerlerini aldılar, çalmaya başladılar.

Bahçedeki binlerce yıllık yontular, zaman aşımına uğramış gömüt taşları, yüzlerce yılı geride bırakmış ağaçlar, iskemlelere dizilmiş insanlar, ağaç dallarında serçeler, gökte kanat çırpan martılar, Müze'nin çatı aralıklarına sığınan kumrulara doğru yansıdı sesler...

Beş kadın yeşil, on erkek siyah beyaz giysileri içinde, yaylı sazlarıyla Haendel'i Arkeoloji müzesinin avlusuna getirdiler.

★

Ve zamanlar seslerle iç içe girip görüntülere dolandı. Kemandan çıkan ses, güvercinin kanat çırpması, orkestra şefinin elleri, martının çığlığı, serçenin ötüşü, izleyicinin öksürüğü, ağacın hışırtısı, gömüt taşının sessizliği Haendel'le sarmallaşıyordu.

Gökte bir bulut dolaşıyordu.

Oysa loş bir konser salonunda olsaydık, besteci ile dinleyicinin arasına yalnız sanatçının yorumu girerdi.

Batmaya yüz tutan güneş Arkeoloji Müzesi'nin geniş penceresine yansıdı; camdan içeri girip İskender'in lahdini kuşattı; dizi dizi tanrıçanın mermerden memelerini okşadı.

Gün batıyordu.

Hicri 1403, Rumi 1399, Miladi 1983.

Ramazan 17, Haziran 15.

Martı gökyüzünde edepsizce kanat çırpıyor, şirre sesiyle çığlık atıyordu.

Kendimi suçlamaya başladım:

—Neden buraya gelmiştim?

Konser bittikten sonra konuşurken ona buna yapay gülücüklerle ne diyecektim:

—Çok güzel çaldılar.

★

Tam böyle düşünürken bir şeyler oldu. Notalar kâğıtlardan soyutlanıp kanatlandılar; sazların tınıları ayrımsandı; titreşimleri bütünleşti; sesler ırmaklar gibi kucaklaşıp nehirleştiler. Öyle bir nehir ki damlacıklar suyu, su akıntıyı, akıntı dalgaları yaratıyor; dalgalar önüne gelen her şeyi sürükleyerek bilinmedik bir denize yol alıyordu.

Martı, ağaç, kumru, gömüt, insan, serçe, yontu, yaprak, mermer, sazlarla özdeşleştiler. İnsanlığın uygarlığı sese, ses herkesin anlayacağı bir dile dönüştü.

Doğa eridi.

Yaşam, sesten oluşan bir çevreydi artık.

★

Konser bittiği zaman oda müziğinin açık havada çalınabileceğini kimse bana öğretmeden anlamış; arkeolojiyle müzik arasındaki bağıntıyı da algılamıştım.

ÖLDÜRESİYE SEVMEK

Sarı-esmer benizli bir adamdı tarih öğretmenimiz; çok sigara içenlere özgü bir sesi vardı; simsiyah saçlarıyla genç, kırışık yüzüyle yaşlıydı; can sıkıcı bir iş yapıyormuş gibi ders anlatırdı.

Duvarda Türklerin anayurttan göç yollarını gösteren kocaman harita duruyordu. İlkokuldan beri göre göre alışmıştık; bakmıyorduk haritaya; artık belleğimize kazınmış bilgileri sıcak mı sıcak bir öğleden sonra dersinde yine dinliyorduk:

—Eskiden Orta Asya'da koskoca bir iç deniz vardı. Ama zamanla deniz kuruyunca Türk boyları anayurdu bırakıp göç etmeye başladılar. Atalarımızın bir bölüğü Hazer'in kuzeyinden, bir bölüğü güneyinden Batı'ya dalga dalga sarktılar.

Bir öğrenci:

—Öğretmenim!

—Ne var?

—İç deniz neden kurumuş?

—İklim değişikliğinden kurumuş. Doğa durduğu gibi durmaz; yerbilimde (jeolojide) okumuyor musunuz?

★

Marmara'nın ölü deniz niteliğine doğru dönüştüğü haberleri gazete başlıklarında kırmızı alarm işareti gibi göze çarpıyor; ben de düşünüyorum:

—Orta Asya'daki iç denizimizi de sakın biz kurutmuş olmayalım? Gerçi o dönemde yerleşik düzende bile değildik; at sırtında kılıç sallayıp düşmanları yok ediyor, ok ve yayla avlayıp "biftek tartar" yiyorduk; ama bugünkü kahredici durumumuza baktıkça,

atalarımızdan da kuşku duymaya başladım. 20'nci yüzyılda Marmara gibi bir mavi cenneti öldüren biz, bundan binlerce yıl önce Orta Asya'daki iç denizin canına okuyacak bir şeyler yapmışızdır.

★

Gerçekte bizim iki iç denizimiz var, Van gölü de deniz diye anılır. Daha Doğu Anadolu'ya abanamadık; ama Marmara'yı nasıl da bulaşık suyuna çevirdik? Amerikalı dostlarımız Cooley Fonu'ndan verdiler krediyi, biz de İstanbul'dan İzmit'e değin güzelim kıyıları kara tespih tanesi gibi fabrikalarla donattık; sanayi artıklarını da döktük denize; körfez irin suratlı bir bataklığa dönüştü.

Şimdi uzmanlar bağırıyorlar:

—Marmara ölüyor.

★

Bizim üç vatanımız var:

Biri ana-vatan:

Orta Asya.

İkincisi vatan:

Türkiye.

Üçüncüsü yavru-vatan:

Kıbrıs.

Hepimiz çok vatansever olduğumuzdan üç vatanımızın olmasına şaşılmaz.

Ne var ki bizim vatan sevgimiz de bir başka türlüdür.

Sözgelimi bir kadına abayı yaktık mı sevgimiz başımıza vurur, aşkımız ciğerimize işler, tutkumuzdan kafamız dumanlanır; bıçağı çekip yirmi-yerinden bıçaklar, kadıncağızı öldürürüz.

Polis, adliye, savcı, yargıç:

—Niçin öldürdün oğlum?

—Çok seviyordum.

Sevdiğimizi öldüresiye severiz biz...

★

Yurdumuzu da öldüresiye seviyoruz.

Batı'daki çevre kirlenmesi değil bizim sorunumuz; oralarda süper endüstri dönemi yaşanıyor. Biz sanayi toplumu değiliz ki...

Endüstri gelişmesinde etimiz ne, budumuz ne?

Biz yurdumuzu çok sevdiğimizden fabrikalarımızı en turistik bölgelere kurarız; çok akıllı olduğumuzdan turistik tesislerimizin yanıbaşına fabrika temeli atmadan duramayız.

Ne yapalım?

Biz böyleyiz.

TELEFON ÇALDI...

Telefon çaldı.

Her gün kaç kez çalar telefon? Açmak için elini uzatırken bilemezsin ne için arandığını? Karşı yanda kim var? Ne söyleyecek? Hangi yalanı ya da yanılgıyı sana yansıtacak? Hangi gerçeği duyuracak?

Bilemezsin.

Telefonu açtım.

Murat Sarıca ölmüş.

Gündüz Şerif Tekben'in ölüm haberini almıştım. Gece Murat Sarıca öldü.

★

Ölüm haberi sana ulaşıncaya dek ölüler yaşarlar. Oysa haberle sana yansıyan bilgideki gerçek kafana dank etmeden önce ölmüştür ölen...

Hekim, ölenin ölüm saatini raporuna yazar; ger-

çeğin doğru göstergesidir bu...

Benim için Şerif Tekben'in ve Murat Sarıca'nın ölümleri, öldüklerini öğrendiğimde başladı.

Düşündüm:

Apak saçları, yanık yüzü, yontulaşmış başıyla köy enstitülerinin "yadigârı" Şerif Tekben'in ve kızıla çalan sakalı, koca gövdesiyle bilim harmanında doğruları arayan Murat'ın yaşayanlar dünyasından göçüp gittiklerini algılamaya çalıştım. Acının bıçağı yüreğimi oydu.

★

Değişen bir şey vardı dünyada...

Ancak değişeni bana yansıdığında öğrenmiştim.

Çoğu zaman böyle olur.

Yalnız ölümlerde, doğumlarda değil, bütün doğasal olaylarda gerçeğin insana yansımasıyla gerçek arasındaki zamanlama değişiktir. Mahpushanede yatarken ne zaman salıverileceğini nereden bileceksin? Oysa belki o sıra tohum toprağı çatlatmıştır. İktidar koltuğunda otururken belki düşmüşsündür. Doludizgin yaşarken ölüm - yumurtasını bedeninin bir yerindeki kuluçkasına koymuştur. Hangi sıcak ya da soğuk sevişmede bebeğin ana karnına düşeceğini sezmek kolay mı? Kimi toplum düzenlerinin sağlam görünen duvarlarını yıkacak deprem belki de yeraltında yansımaya başlamıştır da yeryüzüne vurması için birkaç saniye kalmıştır ya da uzun süreçlerde ölü deniz gibi bataklığın çamurunda insanlar cesetler gibi yüzeceklerdir bir ömür boyu... Yoğun bir sevinin coşkusu ivmesini yitirmiştir de haberin yoktur. Belli belirsiz bir mimik sevgisizliğin ve ilgisizliğin sürecine girdiğini sana yansıtmıştır da yaşadığın olayın bilincinde değilsin.

Telefon çaldığında açmak için elini uzatırken bilemezsin kimin karşına çıkacağını ve ne söyleyeceğini...

★

Peki, böylesine dalgalı bir dünyada yaşamak güç değil mi? Her dakika hangi köşebaşında kimin ve neyin çıkacağını bilemediğince tedirginleşmiyor musun?

Hep şaşıracak mısın?

Ölümlerde, doğumlarda, acılarda, sevinçlerde beklenmeyenlerin bekleme salonunda bir yaşam boyu oturacak mısın?

★

Yaşamın kurallarına boyun eğersen, yasalarını benimsersen, anlamını özümsersen beklenmedik olayların da beklentilerini gönlündeki değil, ama mantığındaki direnç sarmalına dolarsın.

Acılarını ve sevinçlerini mantığının süzgecinden geçirebilmek, duygularını körletmez; duyarlığını besler; hayatın geçiciliği içindeki sürekliliğini algılarsın; doğumlarla ölümler arasındaki süreçlerin herkes için kaçınılmaz sıradanlığını düşünürsün.

Şerif Tekben ve Murat Sarıca yaşamın sıradanlığını güzelliklere dönüştürmek için dünyada gerekli koşulları yaratmaya çalıştılar; ikisinin de güzellikleri zaten bu çabanın serüveninde somutlaşıyor.

★

Ve yazının tam bu noktasında telefon çaldı.

Elimi uzatıyorum açmak için...

HAMMER

Öğrencilik yıllarında Osmanlı tarihine ilişkin hangi

yazıyı okusam, içinde bir kez *"Hammer"* adı geçerdi. Ben de merak edip Hammer'in kim olduğunu araştırmazdım. Arkadaşlar arasında konuşulurken de kimi zaman Hammer adı ortaya atılır, herkes biliyormuş gibi davranır; kimse çıkıp da apaçık sormaz, soramazdı:

—Yahu Hammer kim?

Böyle bir soru (ya da buna benzer sorular) kişinin bilgisizliğini ortaya koyması gibi yorumlanır. Oysa gazetelerde Osmanlı dönemine değgin yazılarda veya tarih öğretmenimizin söyleşilerinde hep Hammer'in adı geçerdi.

Ben de Hammer'i (Osmanlı tarihi yazdığına göre) Doğulu birisi sanırdım. Hammer sanki Ömer, Önder, Sezer gibi bizdendi. Bir gün derste öğretmen Hammer'in Avusturyalı olduğunu açıklayınca şaşıp kalmıştım. Biz kendi tarihimizi niçin Avusturyalıdan öğreniyorduk?

★

Avcı Sultan Mehmet, zamanın seçkin kalemi Abdi'ye *"müddeti saltanatı vakayiini tahrir"* görevini ve onurunu vermiş. Bugünkü dile çevirirsek Abdi, Padişahın egemenliği süresinde olan bitenleri yazacak; ama o sıralarda ne bir savaş ne bir isyan ne de başka bir önemli olay yaşanıyor. Bir gün Padişah Abdi'ye soruyor:

—Bugün ne yazdın?

Abdi:

—Önemli bir olaya rastlamadım sultanım.

Avcı Mehmet bunun üzerine öfkeleniyor. Ne demek önemli olaya rastlamak?.. Elindeki ciriti atarak Abdi'yi yaralıyor ve soruyor:

—Şimdi yazacak bir şeyin yok mu?

Avcı Mehmet (adı üstünde) ava meraklıymış. Bir ara yine ava çıkmış. Abdi de padişahın yanındaymış, ellerini yıkaması için Sultan'a gümüş tabak içinde bir sabun sunmuş. Sultan Mehmet sabunu almış, kullanmadan yine tabağa koymuş, sonra Abdi'ye demiş ki:

—Bu sabunu seni sevindirmek için aldım, kullanmadan yerine koydum, haydi git bu olayı tarihine yaz!

★

Avcı Mehmet ile Abdi arasında geçenleri Hammer'de okudum. Bir dönemde Osmanlı padişahının tarihe nasıl baktığını çarpıcı biçimde gösteriyor.

Hammer, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan 1774'e kadar geçen süreyi anlatmış. Otuz yıl Türkiye tarihi üzerinde çalışan bu Avusturyalı geçmişimizi bize tanıtıyor; kuşkusuz Hammer'in çağdaş tarih görüşü yok.

Yine Hammer'e göre Sadrazam Köprülü Ahmet Paşa, kendisine itimatnamesini sunan Fransız Elçisi M. de la Haye Vandelet'ye öfkelenerek eşek sudan gelinceye kadar adamı dövdürmüş ve üç gün hapsetmiş.

Sonra bu üç gün içinde Müftü Vani Efendi ve Kaptan Paşa ile konuşmuş:

—Kefereyi ne yapalım?

—Öyle ya, herif sıradan birisi değil, koskaca elçi, ama o sırada anlaşılan elçi pataklamak pek yadırganacak bir iş değil. Koskoca Osmanlı sadrazamı elçi melçi dinler mi? Üç gün sonunda kararını bildirmiş:

—Elçi Vandelet itimatnamesini yeniden sunacak ve bu ilk görüşme sayılacak.

Vandelet'ye gözdağı verilmiş:

—İtimatnameni yeniden sunacaksın, hiçbir şey olmamış gibi davranacaksın, bu ilk görüşme sayılacak.

Hammer'e göre gerçek olan bu olaydan Fransız tarihleri söz açmıyorlarmış.

ZAMAN İLE ZAMANE

Fransız filozofu Bergson:

"—İnsan" demiş, *"zamanın içinde değil, zaman insanın içinde yaşar."*

Acaba?

İnsandan önce doğanın var oluşu gerçekse, Bergson'un sözü saçma değil midir?

Fransız toplumbilimcisi Durkheim de Bergson'dan aşağı kalmıyor:

"—Zaman kavramının kaynağı toplumdur" diyor.

Önce yaşadığımız olaylar, sonra yaşayacağımız olayların önceden algılanmasına yol açar. Takvimin saptanması, dinsel bayramların belirli aralıklarla kutlanması, ortak törelerin her yıl düzenlenmesi kafamızda zaman kavramını biçimlendirmiştir. "Öyleyse zaman insana bağımlıdır", diyor Durkheim.

Ne var ki doğanın insan toplumundan çok önce varoluşu bu görüşü de boşa çıkarıyor. Zaman insanın dışındadır; ama insanların çoğu, zamanı kendilerine göre yaşamasını küçük yaşta öğrenirler, benimserler, severler.

★

Bencillik'ten ve benci'likten doğan bu yaklaşım, çoğumuzda mantığımızı eğip bükecek ve beynimizi sulandıracak düzeylere varabilir. Mahinur Hanım "Aaaah aaah" diye içini çekip yakınmaya başladı mı zamanı kendine göre yorumlamasın da ne yapsın:

—Biz gençliğimizde büyük küçük, edep erkân bilirdik; şimdiki gençlerin ne sağı var ne solu; ne yaşlılara hürmet kaldı ne çocuklara şefkat...

—Neden dün öyleydi de bugün böyle Mahinur Hanım, ne oldu da dünya kötüledi?

—Evladım zamane...

Mahinur Hanım "zaman"ın karşısına "zamane" sözcüğünü koyarak kendine göre bir çözüm bulmuştur. Bir zamanlar her şeyin çok güzel olduğu, ama artık bozulduğu böylece saptanmış oluverir; ama bu duygu yalnız Mahinur Hanım'da mı vardır? Nice kitaplar devirmiş, toplum yaşamında kilit noktalara oturmuş, üniversitelerden diplomalar almış ünlü kişilerin geçmişe özlemlerini tutuculuk ve gericilik düzeylerine tırmandıran itici güç nereden geliyor?

İnsan yaşlanıp da ihtiyarlığa doğru yol aldıkça "zaman" niçin "zamane"ye dönüşüyor?

★

Neden gelmiş geçmiş en yaman futbolcu Bekir ve en güçlü pehlivan Koca Yusuf oluyor?

Yeni atletler eski rekorları kronometre ile kırdıklarından, yeni yüzücüler eski şampiyonları sayıyla geride bıraktıklarından bu spor dallarında palavraya yer yoktur. Ne var ki geçmişte yaşanan her olayı matematiğe vurmak olanaksızlığından kaynaklanan zamane edebiyatının önüne geçilemez. Sarıyer'de eskiden ayışığı denize daha güzel vururdu; İstanbul geceleri eskiden daha güzeldi; eski aşkların yüceliği yanında şimdikiler kısır duygudur; eski dostluklar gibi dostluğa şimdi rastlanabilir mi? Eski ozanların döktükleri dizelere artık kim ulaşabilir? Borazan Tevfik gibi bir "nüktedan" artık yetişebilir mi? Nerede efendim o eski yaşamın görkemi, o eski insanların insanlığı? Nerede

o eski rakılar? Mezeler? O eski garsonlar? O eski yaşam?

Kişinin hayatında zamanın değişip dönüşerek zamane oluşu acı bir yaşam serüveninin son sayfalarıdır.

★

Görücü yöntemiyle evlenip kocasını genç yaşta yitirdikten sonra bir ömür boyu turşu kavanozunda yaşatılan ihtiyar kadıncağız sokakta sarmaş dolaş gezinen âşıkları gördü mü kuşkusuz buruklaşacaktır:

—Ne yapalım zamane...

Ama çağımızın bilinçli insanı, bencilliğini insanlığın meydan saati yerine koymaya kalkıştı mı zamanın yelkovanıyla akrebine dolanır, işin içinden çıkamaz. Beyinsel yeteneklerini yaşamının sonuna dek koruyabilen ve çağdaş mantığı özümseyebilen kişinin zamanı da hiçbir zaman zamaneleşmez.

Zamanı zamaneleştirmeden yaşamaya bakmalı.

EKMEK

Mısır ekmeği, buğday ekmeği, çavdar ekmeği, kepek ekmeği, yufka ekmeği...

Çeşitli ekmek var.

Ekmek, nimet demektir.

Eski görgünün çarkından geçmiş kişi yerde bir ekmek parçası gördü mü eğilir, alır, öper, başına koyar, ayak altında kalmasın diye yüksekçe bir yere bırakır.

Sofrada önüne konan yemeğe burun kıvıran şımarık çocuğa kaşlar çatılır; sert bir sesle azarlanır küçük:

—Nimete küfran ha!..

Ekmeğinin son lokmasını masada bırakan kişi, hem ayıplanır hem uyarılır:

—Günahtır, ekmeğini bitir.

Ahşap konakta yaşayan çocuklu, torunlu, dedeli, nineli, baldızlı, enişteli büyük ailede günlük konuşmalar arasında ekmeğin adı sık sık geçer:

—Ekmek çarpsın ki...

Eskiden dilenciler evlerin kapısını çaldıkları zaman para değil ekmek isterlerdi:

—Allah rızası için bir dilim ekmek...

Varlıklı aile, dilenciye bayatlamış ekmek dilimlerini vererek iyilik yapmanın tadını çıkarırdı. Zenginlerin iyilik duygularını doyurmak için yoksulların yaratıldığına inanan bir dünyada yaşanıyordu.

Madame de Maintenon da bu kafada imiş.

"—Sadakayı alan kişi, Tanrının gözünde sadakayı verenle eşit olduğuna göre iyilik yapanların duyduğu zevki kıskanmak günah sayılmalıdır."

★

Artık ekmeğin *"nimet"* olduğu bir dünya geride kalıyor.

Gerçi yaşadığımız çağda yeryüzünün büyük bir bölümü açlıktan kırılıyor; ama Amerika'nın buğday fiyatlarını düşürmemek için toprağını ekmeyen çiftçiye prim verdiği biliniyor; günümüzde ekmek ve buğday Tanrı'nın nimeti değil, uluslararası arenada ekonomik savaş aracıdır.

Acaba neden?

İnsanlar birbirlerini ekmeye çalıştıkları için...

İnsan birbirlerini nasıl eker?

Sekiz yüz metre yarışta birinci gelen arkada kalanı eker; bilanço kârı yüksek olan şirket rakibini eker;

daha çok silah satan devlet komşusunu eker; arkadaşının sevdiği kızı koluna takan damat arkadaşını eker; nükleer yarışta daha uzun menzilli füze üreten süper devlet ötekini eker.

İnsanlar hep birbirlerini ekmeye çabalarlar; bu yarışın iyi ya da kötü yanları vardır.

Tarihte ulusların savaşlarda birbirini hem ekmek hem de biçmek için çabaladıklarını okuyoruz. Günümüzde Japonlar otomobil ve elektronik endüstrisinde Avrupa'yı ekmedi mi?

★

Ekmek, tohum atmak demek.

Atalar diyor ki:

—Ne ekersen onu biçersin.

Doğru mu?

Belki.

Çünkü bir atasözü daha var:

—Rüzgâr eken fırtına biçer.

"Ne ekersen onu biçersin" özdeyişi doğru olsa, rüzgâr ekenin yine rüzgâr biçmesi gerekmez mi?

Ama olmuyor, ne ekersen onu biçmiyorsun, fırtına eken kasırga biçiyor; terör eken işkence biçiyor; yalan eken dolan biçiyor; düşlem eken düş kırıklığı biçiyor; yolsuzluk eken namussuzluk biçiyor; haksızlık eken adaletsizlik biçiyor; kin eken intikam biçiyor.

Bunun için ektiğimize özen göstermek gerekiyor.

Dikta tohumu eken tepki, dengesizlik tohumu eken çılgınlık, aptallık tohumu eken dangalaklık, onursuzluk tohumu eken şerefsizlik, suç tohumu eken ceza biçer.

Neyi ne zaman nasıl ekeceğini bilmeyen kişiler vardır ki bunlar için güzel bir halk türküsü yakılmıştır:

—Arpa ektim, darı çıktı.

YÜRÜ KAPLUMBAĞA!

Ankara — Avrupa asfaltı üzerinde bir yaşlı kaplumbağa yavaş yavaş yürüyor.

İkircikli.

Kemikleşmiş sırtı, kararmış kurşun rengindeki gövdesi, yılların kırışıklarını taşıyan başı, belli belirsiz ayaklarıyla asfaltın üstünde hiç kimsenin anlayamayacağı kadar zor bir geziye çıkmış.

Geniş asfalt bizim kaplumbağa için sanki Gobi çölü ya da Büyük Sahra.

Uçsuz bucaksız...

Ne bir tutam ot...

Ne biraz yeşillik...

Ne bir ağaç.

Kaplumbağa çabalıyor asfaltın üzerinde; arada bir çok uzaktan gelen bir hışırtı ya da gürültü duysa, hemen başını ve bacaklarını kabuğunun içine çekiyor; kendisini koruduğunu ya da görünmeyen bir yaratık olduğunu sanıyor. Zavallı kaplumbağa devekuşu değil ki başını kuma soksun; elbette kabuğunun içine çekecek.

Sonra usul usul başını yine çıkarıyor kaplumbağa, sağı solu dinliyor; yürümesini sürdürüyor.

★

Ankara — Avrupa asfaltı üzerinden başkaları da geçiyor: Özel otomobiller, alçak gönüllü minibüsler, kocaman otobüsler, damperli kamyonlar...

TIR'lar zıngır zıngır titretiyorlar koskoca yolu, tarih öncesi yaratıklar gibi egzozlarından alev dillerini çıkarıp ortalığı dumana boğuyorlar.

Şoförler dayanıyor gaza...

Uçuyor arabalar.

Ve tekerlekler kaplumbağanın yanından geçiyorlar, ezdi ezecek kadar yakından.

Kaplumbağa deprem gürültüleri gibi uzaktan başlayıp birden yaklaşan sonra yıldırım düşer gibi patlayıp uzaklaşan motor seslerine bir anlam veremiyor; yalnız korkuyor, ürküyor, hemen başını ve bacaklarını kabuğunun içine çekip korunmaya kalkışıyor. Böyle durumlarda dünya onun için kabuğunun içidir. Yalnız bacakları, boynu ve başına değil, tüm iç organlarına inme inmiş gibi oluyor; motor gürültüleri, egzoz patlamaları kararmış kurşun renkli kabuğunun üstünde yankılanıyor.

Tam bu sırada bir araba daha geçiyor kaplumbağanın yanından, tekerlekler sürtünüyor kabuğuna...

Ezildi ezilecek...

Ama hayır.

Bu kez de paçayı kurtarıyor kaplumbağa.

Talihli bir kaplumbağa bu.

Korkak bir kaplumbağa.

Ve de aptal.

Arabalar iki yanlı vızır vızır.

Koca asfalt sanki Büyük Sahra...

Ya da Gobi çölü.

Ne kadar zaman geçiyor bilinmez? Bir yıl mı, on yıl mı, yüz yıl mı, iki yüz yıl mı?

Kaplumbağa yürüyor.

Asfalt yolun bir yanından öteki yanına geçmeye çabalıyor bütün gücüyle...

Bir tarladan ötekine atlamak düşlemi kaplumbağanın bilincine denk düşüyor. Üç beş yeşil otun ötesinde bir dünyanın yaratığı değil ki kaplumbağa...

Dünyaya açılacağı yerde kabuğuna kapanarak yaşayan bir hayvan için en büyük ufuk bir tarladan öteki tarlaya dek uzanır.

★

Yürü kaplumbağa yürü...

İnsanların yaptığı gibi yolun boyuna doğru değil, enine doğru yürü.

Devekuşu olsan kum arardın başını sokmak için, kaplumbağa olduğundan tarla arıyorsun otlamak için; zaten yapacağın bir başka iş yok.

Yürü kaplumbağa yürü...

SEN İLE BEN

Sen — Sen hot, ben hot...
Ben — Bu deveye kim verir ot?
Sen — Ben ağa, sen ağa...
Ben — Bu ineği kim sağa?
Sen — Sen dede, ben dede...
Ben — Bu ineği kim tımar ede?
Sen — Ben gittim, sen gittin...
Ben — Bu hazineyi nittin?
Sen — Köprü altında ittin...
Ben — Köylünün sırtından bittin.

★

Sen — Ben ölü yıkayıcıyım, ister Cehenneme gitsin ister Cennete gitsin.

Ben — Ben sorarım ilm-i hikmetten, sen dersin çalmadım kilimi mektepten.

Sen — Sen bilirsin bir iki...
Ben — Ben bilirim on iki.

Sen — Benim sakalım tutuştu, sen sigaranı yakmak derdindesin.

Ben — Senden korkum yok, kediden kürküm yok.

Sen — Ben sana hayran, sen cama tırman.

Ben — Sen sağ ben selamet, selamet derkenarest.

Sen — Senin aradığın kantar, Giresun'da fındık tartar.

Ben — Benim adım Hıdır, yapacağım budur.

Sen — Nehirde akan sudur, senin kazdığın kubur.

Ben — Sen doğru ol, eğri belasın bulur.

Sen — Sen dost kazan, düşman duman olup ocağın başından çıkar.

Ben — Sen de bildin yükümün koz olduğunu...

Sen — Ben de bildim imamın okumuş olduğunu...

★

Sen ile ben baktılar ki kavganın dibi yok, aynı yolun yolcusu olduklarından ortaklaşa iş yapmaya, imeceyle yolunu yordamını bulup köşeyi dönmeye çalıştılar:

Sen — Sen, ben, o yok...

Ben — Biz varız.

Sen — Hem oğlan hem kullarız.

Ben — Biz değişmenin önünde değil, unundayız.

Sen — Biz *"sen-ben"* olduk da aç kaldık.

Ben — *"Sen-ben"* uğru olduk, böyle oldu.

Sen — Bizde sabah geç olur.

Ben — Bizim çarık sizin çorba içinde, sizin tavuk bizim torba içinde.

Sen — Bizim yerde bir yel esti, sabah kahvaltısı kesti.

Ben — Bizim gelin bizden kaçar, tutar ele başın

açar.

Sen — Biz leblebi deyince pazar savrulur.

Ben — Kırk kişiyim birbirimizi biliriz.

Baktılar ki yine olmuyor, yağmur duasına çıkmakla yağmur yağmıyor, su yolunda kırılmayan su testisini susuz yerde kırmak için sen ile ben kızıştılar:

Sen — Onu bozarım, seni yazarım.

Ben — Onun cemaziyelevvelini bilirim.

Sen — Onun yaprağını dürelim, ekmeğimize tereyağı sürelim.

Ben — Onun daha su götürür yeri var; bugünlerde hangi yana baksan kâr.

Sen — Ona hatır, buna hatır, bize kahır.

Ben — Onun muskasını ez de suyunu iç.

Sen — Onun boyu orta, beyni boş...

Ben — Tut kulağından çifte koş.

Sen — Onun boyu boyuma göre değil...

Ben — Ortaköy'de çifte minare, işi bırakmayalım kadere, sen ile ben edelim idare...

★

Sen ile ben işin içinden çıkamadılar.

Sen — Akıl kişiye sermayedir, dedi.

Ben — Sermaye kişiye akıldır, dedi.

Akıl olmayınca başta, ne kuruda biter ne yaşta; akıllı asma kabağından olmaz, deli su kabağından. Sen ile ben *"asma kabağını mı, seçelim su kabağını mı?"* diye tartışırlarken kâğıdın dibi görününce ben noktayı koydum, gerisini sen düşün.

ANASINI TANIYAN GENÇ...

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve mübaşir iken, pire susuz İstanbul'a kovalarla su taşır iken, ben İsmet Paşa'nın beşiğini tıngır mıngır sallar iken, bir füze atımlık uzaklıktaki koca bir İslam ülkesinde yoksul bir kadın oğlu ile birlikte yaşarmış.

Bu oğlan büyümüş, kazık kadar herif olmuş; ama eve bir lokma ekmek getireceğine anasına zulmetmeye başlamış; her gün olmadık rezilliği yapar, kadıncağıza el aman dedirtirmiş. El kadarcıkken emzirdiği, geceler boyu beşiğini salladığı, ninnisini söylediği, şımartıp semirttiği bu herife kadıncağız öylesine bağlıymış ki sesi çıkmazmış.

Ne var ki sonunda canına tak demiş:

—Kadıya varayım, halimi anlatayım.

Ve kalkıp yola düşmüş.

★

Mahkemeye vardıkta ne görsün? Ortalıkta tozdan dumandan ferman okunmuyor; birisini falakaya yatırmışlar; beriki sırasını titreyerek bekliyor; bir başkasını kucakta dışarıya taşıyorlar. Durumu gören kadıncağız ürkmüş; başında bir akılcağızı varsa onu da yitirmiş; gelip geleceğine bin pişman olmuş; ama iş işten geçmiş kadı hışımla sormuş:

—Ne istiyorsun kadın?

Yoksulun eli ayağı ve dili çözülmüş:

—Kadı Efendi Hazretleri, benim bir oğlum var; edepsizliğiyle başa çıkamıyorum; her gün bir olay çıkarıyor; eve bir dilim ekmek bile getirmiyor; varayım halimi anlatayım, belki bir çare bulunur diye geldim.

Kadı gözlerini devirerek sormuş:

—Kimmiş bakayım o nankör?

Kadın o sırada sokaktan geçen tanımadığı bir genci göstererek oğlunu kurtarmayı düşünmüş:

—İşte bu!

Kadı emretmiş, yabancı delikanlıyı yaka paça huzura çıkarmışlar.

—Bre nabekâr, demiş Kadı, sende hiç vicdan yok mu ki ananı bunca üzersin?

Delikanlı şaşırmış:

—Hangi anamı?

Kadı küplere binmiş:

—Bre hain! Kaç anan var senin? Karşısında duran ananı tanımıyor musun nankör!..

—Af buyurun, bu benim anam değil.

Kadı tümden öfkelenmiş:

—Gence on değnek vurup aklı başına gelmiştir diye kaldırmışlar; yine sormuş Kadı:

—Söyle ulan bu senin anan mı?

Delikanlı direnmiş.

—Değil, bu kadın benim anam değil.

—Yatırın.

Yatırın kaldırın, yatırın kaldırın derken tabanları kan içinde kalan genç:

—Durun, diye bağırmış.

—Şimdi tanıdım, demiş, bu benim anam, hem vallahi billahi benim öz anam.

Kadı'nın yüzü gülmüş:

—Hah şöyle yola gel! Önce öp ananın elini; sonra ananı sırtına al; doğru eve götür; ona iyi bak! Bir daha karşıma gelirsen ne olacağını unutma!

Delikanlı kadını sırtlamış, yola koyulmuş, çarşıdan geçerken kardeşine rastlamış. Küçük kardeş yabancı bir kadını yüklenmiş ağabeyini görünce şaşırmış:

—Ağabey, kim bu sırtındaki kadın?

—Bu bizim anamız.

—Kim söylüyor bunu?

—Kendisi.

Küçük kardeş düşünmüş:

—Sen benim büyüğümsün; ama olmaz böyle şey. En iyisi sen Kadı'ya var, durumu anlat, bir çaresini bulsun.

Delikanlı:

—Ulan, demiş, senin dünyadan haberin yok! Zaten benim anamı belleyip bu kadını bizim anamız yapan Kadı...

ADINI YAZACAĞIN AĞAÇ

İki adam vardı.

İki ağaç vardı.

Adamlar birbirine benziyordu. Elleri, kolları, bacakları, ağızları, burunları, kulakları, gözleri vardı. Yaşları, boyları, aşağı yukarı birdi.

Ağaçlar birbirine benzemiyordu.

Birinci ağaç çok yaşlıydı.

Büyümüş, büyümüş, büyümüş, büyümesi durmuştu bu ağacın; dalları kabukları kuruyup kalınlaşmış, budakları göz göz bedenini sarmış, yaprakları damar damar sertleşmişti; gölgesinde rahat uyumak, ağaç gövdesine benzeyen dallarında salıncak kurmak, sırtını koskoca gövdesine dayamak isteğini insanda uyandırıyordu.

İkinci ağaç çok gençti.

Yeşilimtrak kabuklu ince bir gövdesi vardı; rüz-

gârla birlikte sallanıyordu; yaprakları uçuk renkliydi; dallarına asılsan çıt diye kırılıverecek gibiydi. Küçük ağacın gölgesi büyük ağacın gölgesinin onda biri kadar bile değildi.

★

Adamlar ağaçlara bakıyorlardı.

Birinci adam kocamış ağacın çevresinde dolanıyor, elleriyle kurumuş kabuklarını okşuyordu:

—Ben, dedi, bunu seçtim.

İkinci adam ikircikliydi.

Bir kocaman ağaca bakıyor; bir taze ağacın görünüşüne kapılıyordu. Birinden ötekine gidiyor, geliyor, inceliyor, düşünüyor, irdeliyordu. Ağaçların yaprakları esintiyle hışırdıyor, yaşanan an'ı vurguluyordu; ama gövdelerinin dilsizliği, geçmiş ve gelecek zamanların anlamı gibiydi.

Birinci adam sordu:

—Sen ne yapacaksın?

İkinci adam taze ağacı okşadı:

—Ben, dedi, bunu seçtim.

Birinci adam koca ağaca, ikinci adam taze ağaca yaklaştı. İkisi de cebinden birer bıçak çıkararak seçtikleri ağacın gövdesine adlarını kazımaya başladılar. Birinci adam, koca ağacın kalın gövdesine koskoca harflerle yazdı adını. İkinci adamın olanağı dardı; genç ağacın gelişmemiş gövdesine küçük harflerle, ama özenle, inançla yazdı adını.

Sonra beşer adım geriye çekildiler.

Birinci adam kabına sığamıyordu.

—Nasıl? diye sordu.

Gerçekten koskoca gövdede kocaman harflerle yazılmış isim ta uzaklardan okunacak kadar görkemliy-

di. Birinci adam kendine güvenen bir sesle:

—Bu iş böyle olur, dedi.

İkinci adam susuyor; taze ağacın yeşilimtrak bedenine yazılmış adına bakıyordu; küçük harflerle kazınmış bu adın alçakgönüllü bir görünümü vardı. İkinci adam acaba yanlış bir ağaç mı seçmişti? Koca ağacın gölgesine mi sığınmalıydı?

Aradan zaman geçti.

Günler hafta, haftalar ay, aylar yıl oldu. Zaman denilen terzinin iğnesi nice takvimin gergefini işledi. Kaç vakit geçtiğini söylemek zor; ama günlerden bir gün ikinci adam birinci adamı buldu:

—Haydi, dedi, gidip şu yaptığımız işin ne olduğunu yerinde görelim.

Az gittiler, uz gittiler, adlarını yazdıkları iki ağacın yanına vardılar.

Birinci adam gördüklerine inanamadı. Kendi adı nasıl yazılmışsa öyle kalmıştı; belki de gittikçe kuruyan yaşlı ağaçla birlikte kurumuş, küçülmüş, silikleşmişti.

Oysa şaşılası biçimde boy atmıştı genç ağaç ve ikinci adamın adı, büyüyen ağacın gövdesiyle birlikte büyümüş, büyümüş, büyümüş; öylesine büyümüş ki birinci adamın adı küçücük kalmıştı ikinci adamın yanında.

ANORMAL BİR YAZI!..

Eskiden *"normal"* davranışların dışında işler yapan kişiye çıkışılırdı:

— Deli misin sen?

Şimdi diyorlar ki:

— Manyak mısın be!

Günlük yaşama giren yabancı sözcükler çoğalıyor. Halk kimi zaman bir yabancı sözcüğü alıyor, eviriyor, çeviriyor, yeni anlamlar yükleyip istediği gibi kullanıyor. *"Normal"* bunlardan birisidir. Vaktiyle bedeninde kırıklık duyan kişi ne söylerdi:

— Rahatsızım...

Şimdi aynı durumda bir genç, çevreye derdini anlatmak isterse yakınıyor:

— Normal değilim...

Dolmuşta, şoför arkadaşına anlatıyormuş:

— Akşamları bir tek attım mı normalleşiyorum.

— Sonra?

— İki tek atınca daha çok normal oluyorum.

Artık kızdığımız kişiye:

— Anormal herif... diyoruz.

★

Hayat "normal-anormal" ikileminin gel-git'lerinde yaşanıyor; kime rastlasanız ülkenin ve dünyanın olağanüstü dönemler geçirdiğini yineliyor.

Soruyorsunuz:

— Neden?

— Dünyanın durumuna baksana!.. Ortadoğu kan ve ateş içinde çalkalanıyor. Lübnan parçalandı. İran-Irak savaşı sürüyor. Karayiplerde neler oluyor? Afganistan'da çarpışmalar sürüyor. Her ülkede kaynaşma durmuyor.

— Anormal gelişmeler mi söz konusu?

— Evet.

Acaba doğru mu?

Dünyanın her yeri dingin ve güllük gülistanlık olsa "normal"dir diyebilecek miydik? 20'nci yüzyıldan önce dünyada eşitsizlik, kölelik, zulüm gırla giderken nice

ülke üzerinde hiçbir rüzgâr esmeyen bataklık gibi kımıldamazken her şey normal miydi?

Soralım kendi kendimize:

— Sakın bizim kafamızda anormal olanı normal, normal olanı anormal sayan bir bozuklu, ya da koşullanma olmasın?

Yakın çevremize bakalım: Bir zamanlar kadınların erkek güdümünde bulunması normalmiş; sonra kadın özgürlüğü ya da bağımsızlığı diye bir dava ortaya atılmış? Acaba hangisi normal? Kadının köle, erkeğin efendi olması mı? Yoksa kadınla erkeğin eşit insan sayılması mı?

Normalin anormalleşmesi, anormalin normalleşmesi toplumsal yaşamda bir süreç sorunudur. Herkesin fes giydiği toplumda açık başla gezmek anormaldir; herkesin fesi yaşamadığı bir toplumda kırmızı kalıplı, siyah püsküllü fesle dolaşmak normal midir?

★

Kimi toplumlarda adı deliye çıkarılmış insanlar vardır ki herkes gibi davranmadıkları için kınanırlar. Oysa yaptıklarını toplumların dar koşullarından sıyırıp evrensel ölçüye vurduğunuzda ortaya bir başka değer yargısı çıkabilir.

Topluma ters düşen çıkışları, fikirleri, davranışları, tutumları, inançları yargılarken dikkatli olmalı.

★

Normal dönemlerde anormal davranışlar normal sayılmaz da anormal dönemlerde anormal davranışlar normal sayılmaya başlar. İşte o zaman toplum çivisinden ya da şirazesinden çıkmış gibi olur; neyin nesi, kimin fesi olduğunu anlayamadığınız kişiler ortaya çıkıp şaşırtıcı eylemlere girişirler.

Toplumu normalleştirmek için anormal davranışla-

rı normal sayanların, anormalleşen toplumların normal tepkiler karşısında şaşırmaları da bundandır.

ÖFKE

Öfkelendim bugün.

Yarın belki geçer.

Ama bugün burnumdan soluyorum ve içinde yaşadığımız dünyanın ne denli pis olduğunu düşünüyorum.

Evet, bu dünya pis bir dünyadır.

Dünya pis olmasa insan sabunu icat etmek zorunda kalmazdı. Bunca çamaşır sabunu, tuvalet sabunu, cilt sabunu, yüz sabunu, yeşil sabun, beyaz sabun, kokulu sabun, killi sabun, katranlı kabun, arap sabunu neyi temizlemek için yapılıyor? Koskoca fabrikaların durup dinlenmeden leke tozu üretmeleri neden? Dünyanın pisliğini temizlemek için yetiyor mu bunlar?

Yetmiyor.

Bu kez insanoğlu deterjanları buluyor. Habire deterjan tüketiyor, şampuanmış, fayans tozuymuş, halı temizleyicisiymiş, bulaşık kremiymiş...

Sonuç?

İnsan, pisliğin elinde oyuncak.

Pis dünyanın pis huylu, pis ağızlı insanları, pisipisine konuşuyor, pisipisine yaşıyor ve pisipisine ölüyorlar.

★

Dünya öylesine pistir ki bir kesekâğıdı fıstığın sonuncusu acı çıkar; sokakta para düşürsen kanalizasyon deliğine yuvarlanır; telefonu çevirsen yanlış nu-

mara, birini sevsen evli çıkar; baban hastalansa, hastaneler doludur; banyoya girersin, sular kesilir, dolmuşa bindiğinde cebinde bozukluk olmadığını görürsün.

Koskoca denizlerde gemilerin karaya oturması, uçsuz bucaksız göklerde uçakların çarpışması, dümdüz yollarda arabaların birbirine girmesi neden?

Dünyanın pisliğinden.

Evin kapısını kapayıp apartmandan çıkarken anahtarı içeride unuttuğunu anımsarsın.

Neden?

Dünya pis olmasa otobüste yeni ayakkabının üstüne basmazlar, ineceğin istasyonu unutmazsın; sevgilinle buluşacağın gün yüzünde sivilce, yemeğe çağrıldığın konuk evinde tabağındaki yemekten saç çıkmaz. Okuldan kaçtığın gün yolda müdüre rastlamaz, ekmek keserken parmağını da kesmezsin. Sınavda kopye yaparken yakalanman, yeni giysilerinin üstüne yağ damlatman, tam uyku bastırmışken komşunun bastırması neden?

★

İnsanoğlu dünyanın ne pis olduğunu bilir, bildiği için çocuğuna öğretir:

— Oğlum burnunu sil.

— Kızım ellerini yıka.

— O pis lakırdıyı kimden öğrendin?

Oğlan biraz büyüyüp de hanyayı Konya'yı öğrenmeye başladı mı konuşma değişir:

— Utanmıyor musunu ulan, kazık kadar adam oldun... Bak, daha pis pis sırıtıyor.

Büyükler arasında:

— Beşaret Hanım bu dosyaların pisliği ne?

— Ambarı bok götürüyor...

— Bu düzen kokuşmuş...

— Nedir bu be? Her gün gazetelerde sosyetenin pislikleri dökülüp saçılıyor.

— Leş kardeşim, leş...

★

Dünyanın pisliği ile başa çıkılmaz.

İnsan ayakyolu temizleyicisi gibidir; ister kral olsun, ister cumhurbaşkanı, ister başbakan, ister kraliçe, pisliğini temizlemek zordur.

Dünya pis olmasa kişi cennet düşler miydi? Ölünce bedenini yıkatıp temiz bir kefene niçin sardırıyor insanoğlu? Dünyanın pisliğinden kurtulmak için bu son çabalamadır.

MUHSİN ERTUĞRUL'DAN ALINACAK DERS...

Muhsin Ertuğrul'un ölüm yıldönümünde (29 Nisan) çeşitli yazılar yayımlandı, konuşmalar yapıldı. Türk tiyatrosunun büyüğü değişik açılardan anıldı. Gerçekten Muhsin Ertuğrul çok yönlü bir insandı; kişiliğinin boyutları saymakla bitmezdi, yöneticiydi, oyuncuydu, genel yönetmendi, yazardı, kültür adamıydı, öncüydü; ama yalnız Türkiye'de değil, çağımızın dünyasında çok önemli sayılacak bir yanı yeterince vurgulanmadı: Muhsin Ertuğrul egemenlerin sanatını sanatın egemenliğine dönüştüren 20'nci yüzyılın bilincini bütün yaşamında savunmuştu.

Muhsin Ertuğrul'u önce uzaktan yaptıklarıyla izledim, sonra kendisini yakından tanımak mutluluğuna eriştim. Bu güzel adam hayatının son yıllarına doğru günden güne daha çok bilgeleşerek yaşadı ve ayaktay-

ken dimdik öldü.

Hiçbir zaman eğilmemişti ki...

★

Sanat ile egemenliğin tarihte sarmallaşan bağıntıları vardır. Egemenliğin somut dışavurumu siyasal iktidar biçiminde olur. Her siyasal iktidar sanatı denetlemek ister. Kimi devrim atılımlarında siyasallaşma sanatın bile önüne geçebilir; kimi tutucu iktidarlar sanata pranga vurup köleleştirmek için çabalarlar.

İnsanlığın uzun geçmişine baktığımızda sanatçıyı uşak sayan egemenlik anlayışının binlerce yıl sürdüğünü görüyoruz. Ama hümanizmanın halkçılığa dönüşümünü ve halkın egemenliğine yol açan gelişimini çok eskiden beri sezip söyleyen sanatçılar da vardır.

Çağımızda ise sanatçının bilinci yaşadığı dünyanın gerisindeki kör karanlıkta kaldığı zaman ortalıkta sanat da kalmaz.

Muhsin Ertuğrul, çağdaş uygarlığın sanatını üçüncü dünyanın kör karanlığında ışıtmak için bir ömür boyu emek vermiştir. Hem tiyatro seyircisine salonda kabak çekirdeği yememesini ve oyun oynanırken gürültü etmemesini belletmek, hem de siyasal iktidara tiyatrocuya saygı göstermesini öğretmek gibi iki yanlı bir işlevi de üstlenmişti. Bunun ne denli zor bir iş olduğunu biliyordu ve göze almıştı.

Bunun içindir ki dimdik ve ayakta öldü.

★

Sanatın çağdaş dünyamızda bir anlamı var. Bu anlamı algılayamayan kişi rejisör olur, oyuncu olur, perdeci olur, çevirmen olur, tiyatro müdürü olur, ama sanatçı olamaz, saygınlaşamaz, soylulaşamaz. Siyasal iktidarların uşaklığında saray kâhyalığı yapar gibi uzun yıllar tiyatro müdürlüğünü yapan kişiler de vardır ül-

kemizde, parasal egemenliğin bahşişini koparmak için iki büklüm olan tiyatrocu da vardır. Bunlar arasında Muhsin Ertuğrul'u *"hocam"* diye ananlar da vardır.

Ama Muhsin Ertuğrul'a *"hocam"* diyebilmek için gerekli onuru kişiliklerinde koruyabilmişler midir?

★

Muhsin Ertuğrul'un dirisi de ölüsü de ülkemizin ortalık yerinde bir anıt gibidir. Bu büyük adamı anarken çağdaş sanatın bilincini ve onurunu simgelediğini unutmak kendisine saygısızlık olur.

MUTLULUK

Aydın olmak ne demektir? Devrimci ve demokrat olmak demektir; ilerici olmak, çağdaş olmak demektir. Dünyamızın bütün katı ve kötü gerçeklerini öğrenmek; onları küçümsemeden, azımsamadan, gizlemeye çalışmadan ortaya koymak; sonra her çeşit çıkarcı rüzgâra, baskı fırtınasına karşı; binlerce yıllık geleneklere, yüzlerce yıllık göreneklere karşı; insanı ezen bilgisizliğe, soysuzlaştıran para gücüne karşı...

Ve umutsuzluğa karşı...

Ve yazgıcılığa karşı...

Bu olumsuz koşullarda bile boyun eğmeyi yadsıyarak özgürlükleri savunmak demektir.

★

Dünyaya gelen her dört çocuktan üçünün yeteneklerini geliştirmelerine engel olan sosyal adaletsizliği yok etmek; ülkelerin yönetimlerini para gücünün eline bırakan düzenleri değiştirmek; adaletin soysuzlaştırılmasını engellemek; gökten inme sanılan ayrıcalıkları tanımamak; ırkçılığı, yoksulluğu ve sömürüyü

ortadan kaldırmak için elinden gelen ne varsa yapmak ilericiliğin kuralıdır. Yerel yenilgilere karşın insanlığın gittikçe daha aydınlık olacağına inanmak; geçici gerilemelerin aldatıcı görüntüsüne kapılmamak ve kişiliğinden ödün vermemek...

İşte ilericilik budur.

Çağdaşlık da budur.

Köleliğini benimsemiş ve zavallılığını özümsemiş bütün kölelerin ve zavallıların aydınlanıp bilinçlenmesi için çalışmak; sömürüyü doğal sayanlara sömürünün kaldırılabileceğini göstermek; özgürlüğü bilmeyenlere özgürlüğü öğretmek için çırpınmak ilericiliğin ve çağdaşlığın da ta kendisidir.

★

Eğer bu yönde çalışan önderler, bilginler, aydınlar ve alçak gönüllerinde büyük yürek taşıyan insanlar olmasaydı insanlığın uyanışı bunca çabuklaşamazdı; nükleer savaş tehlikesi bugünkü gibi dengelenemezdi; dünyanın daha büyük bölümü karanlıkta yaşar, dünkü sömürgeler siyasal bağımsızlıklarına kavuşamazlardı.

Tarihin akışı bağımsızlık ve özgürlüğe doğru yürüyen insanlığı hiçbir gücün durduramayacağını kanıtlıyor.

Daha 1900 yılında ancak 200 milyon beyaz ırktan insan yeryüzüne egemendi ve kendi içinde hoşgörüyü benimseyen Avrupa'daki demokratik rejimlerin bile sömürgeci kolları yeryüzünü kaplıyordu. Aradan geçen sürede, ilericiliğin yadsınamaz adımları, özgürlük ve bağımsızlığın adını dünyanın en uzak köşelerine değin duyurdu.

Diktacılık hevesleri ve özgürlükleri çiğnemek isteyen bütün eğilimler, bir süre için eylemde güçlü gö-

rünseler de geçici olmaları kaçınılmazdır. Tarihin bu çarpıcı güzellikle gelişimini görerek insanlığın özgürlük yörüngesinde kendi yerini saptayabilen kişiye ilerici derler.

Umutsuzlukların içinde umudunu yitirmeden, karanlıkların içinde aydınlığı görebilen, en kötü koşullarda bile inancını koruyabilen kişi ilericidir. Çünkü o, evrensel gerçeği kucaklayabilen çağdaş insanın bilincine sahiptir.

İnsanlığın mutluluğunu özleyenlerin nerede olursa olsunlar bütünleşecekleri ortak nokta neresidir? Çağımızın insanı, mutluluğa giden yolun bireycilikten geçmediğini ve gezegenimizin en uzak köşesinde bile çağdaş uygarlığa yakışır bir yaşam biçimi geçerli olmadıkça en uygar sayılan toplumlarda huzur sağlanamayacağını bilmektedir.

Hiç kimse, hiçbir halk, hiçbir ulus, hiçbir ülke kendisini dünyadan soyutlayarak yaşama gücünde değildir. Ve bir devlet (isterse süper olsun) dünyanın şu veya bu yerindeki halkları, ulusları, sömürü düzeninin çerçevesinde uzun süre tutmak gücünü koruyamayacaktır.

Bugün dünyanın her yanında bunalım; eşitsizlikten, adaletsizlikten ve sömürüden üremektedir. Çağdaş insan bu gerçeği bildiği için yeryüzünün bunalımına şaşmaz; tersine bugün dünyada bunalım olmasaydı mutluluğumuz derinleşir; umutsuzluğumuz yoğunlaşırdı. Oysa ilerici insanın umudu gerçekçilikten kaynaklanmakta, savaşımına güç vermekte, mutluluğunun gerekçesini yaratmaktadır.

RUHİ SU

Ruhi Su gibi bir adamı nerede, ne zaman bulur insan? Şu koskoca yeryüzünde bir Ruhi Su daha var mı? Belki vardır, belki yoktur; bilemem. Okyanusların ötesinde berisinde öyle halklar yaşıyor ki, halkların öylesine güzel deyişleri, söyleşileri var ki, belki onların içinde de bir, bilemedin iki ya da üç Ruhi çıkmış; yüzyılların birikiminde ezgileşen türküleri derleyip toplayıp, düzenleyip söylemiştir; hem tarihin yüreğini dile getirmiştir hem yaşadığı çağın duyarlığını yansıtmıştır.

Evrene göre mini minnacık, insana göre koskocaman gezegenimizde hangi yiğidin nerede neler yaptığını bilmek kolay mı?

Çok zor bir iş bu.

Kimi değerleri tanımak, bilmek, öğrenmek çoğu zaman bize nasip olmuyor. Çünkü yeryüzündeki iletişim kesik, kopuk, sınırlı, yasaklı, sansürlü, engellidir; dünyayı ancak Batı'nın iletişim organlarından izliyoruz; örümcek ağına benzer bu haberleşme düzeninde bize kimi tanıtıyorlarsa, ona değer verip yüceltiyoruz.

Dünyanın bize tanıtılan dünya kadar olmadığına inanıyorum; daha büyük bir dünyamız var.

★

Kendi dünyamız bile bize tanıtılandan daha büyüktür; Ruhi Su bunu kanıtladı.

Yunus Emre'yi bilirdik; ama Ruhi Su söylemeden Yunus Emre'yi yüreğimizde duyduk mu? Pir Sultan Abdal'ı bilirdik; ama Ruhi Su söyleyinceye kadar Pir Sultan Abdal'ı duyduk mu? Karacaoğlan'ın zeybekleri, semahları, seferberlik türkülerini bilirdik, Ruhi Su söyleyinceye dek duyduk mu? Duyan vardır kuşkusuz,

kimilerinin kulağına çalınmıştır; ama Ruhi Su'dan dinlemeden önce bizi biz yapan türkülerimiz yüreğimize işlemiş miydi?

Türkü deyip geçmeyin..

Türkünün özelliği, ayrıcalığı vardır. Bir müzik parçası bestelemek ayrı şey, türkü yakmak ayrı şey.

Türkü bestelenmez; yakılır.

Türkünün yakılması için insanoğlunun yanması gerek. Sen yanmasan, ben yanmasam, o yanmasa, biz yanmasak, nasıl yakılırdı türküler? Seferberlik olmasa, insanlar savaşa sürülmese, Pir Sultanlara darağaçları kurulmasa, Karacaoğlanların gözünü sevdalar bürümese, emekçiler el kapılarında gurbetçilik yapmasa, analar oğullarına, kızlarına yanmasa, nasıl yakılır türküler? Halkın vicdanından yansıyan ve bilincine kazınan olayların tütsüleri insanın genzini yakmasa nasıl yakılır türküler?

Güldür güldür yaşayan bir toplumun ortak duygularını birbirine çatıp yalazlandırmakla yakılır türküler.

★

Yaşadığı ülkenin türkülerini tanımayan aydınlar, halkı tanımıyor demektir.

Ruhi Su işte bunu yaptı, hepimize türkülerimizi tanıttı, öğretti. Halkbilimin bilgecesi, yalnız öğrenmekle yetinmez, duymakla pekişir. Halkın bağrından yükselen ezgileri duymayan ezgilerin ardındaki yaşantıların kökenlerine inemez; yaşadığı toplumun hayat damarlarında dolaşan sımsıcak kanı pompalayan yüreğin açmazlarını bilemez. Halktan koparak toplumuna yabancılaşan aydınlar, aydınlaşma olanağını yitirirler.

Aydınlarla halkı ortak duygularda sazıyla, sesiy-

le, söyleyişiyle, eylemiyle bütünleştiren Ruhi'nin ne büyük bir iş yaptığını ileride çok daha iyi anlamak olanaklarına kavuşacağız.

TV'DE KEMAL TAHİR

Kemal Tahir'i 1950'lerin ilk yarısında Aziz Nesin'le ortaklaşa kurdukları Düşün Yayınevi'nde tanıdım. 1938'de Nâzım Hikmet davasında tutuklanan yazar 15 yıl hapis cezasına çarptırılmış, 1950'deki genel afla çıkıp Babıâli'ye dönmüştü; ama bu dönüş başka dönüştü. Mahpushane üniversitesinden diploma alan Kemal Tahir birbiri ardına romanların yayımlayacaktı. Nitekim 1955'ten ölümüne kadar (1973) sanırım 15 romanı çıktı; tümü ilgi gördü.

★

Kendine özgü kişiliğiyle çevresindekileri etkileyen bir adamdı Kemal Tahir, sesi daha kulaklarımda yankılanır. Tarihin sayfalarında çağ açmış, devrimler gerçekleştirmiş nice kişi, Kemal Tahir'in ağzında iki paralık olurdu. Belki de 12 yıllık mahpushane yaşamının dolduruşuyla gerilmiş olan ruhu küfrettikçe yelpazelenirdi:

— Koca kodoş, kan içici, namussuz, alçak!...

Kemal Tahir'in konuşmalarıyla insanın çarpılması doğaldı; ancak rahmetli yazara öfkelenip de sert bir karşı çıkış yaptın mı, saniyede değişip kahkahayı patlatır; kimbilir belki de sözlerinin hedefini bulduğunu düşünerek keyiflenirdi.

Hiç unutmam; Kongo'nun bağımsızlık önderi Patrice Lumumba 1961'de emperyalizmin uşağı Albay Mobutu'nun emriyle öldürülmüş; cinayet aydınlarda tepki yaratmıştı. Kemal Tahir ayağını yere, elini masaya

pat pat vurup bağırıyordu:

— Kolay mı yahu? Kimmiş o Belçika'ya kafa tutan Lumumba? Emperyalist, adama bokunu yedirir.

Eh, bir bakıma yaşamın sert yasalarını anımsatıyordu Kemal Tahir: *"Arkadaş, kimse yiyemeyeceği pilavın önüne oturmasın"* diyordu. Ne var ki söyleyiş biçimi karşısındakileri de buruyor, iğneliyordu.

★

1960'ların sonuna doğru Kemal Tahir'in evi tekkeye dönmüştü. Rahmetli yazar, postunun üstüne bağdaş kurmuş şeyh gibiydi. Artık düşlemlerini tarihsel kuramlara dönüştürmüş; tutarsız ve sisli fikirlerini benimsemeyenlere yaman bir savaş açmıştı. Yalın kılıç kavgaya giriyor, kişileri yerin dibine batırıyor, tarih gerçeklerini işine geldiği gibi tersine çeviriyordu. Değil bilim adamının, romancının da olamayacağı kadar geçmişe karşı kaygısız ve sorumsuzdu.

★

Kemal Tahir romanlarında önyargılı bir tarih görüşünü işlemiştir. (Roman sanatı açısından yazarın değerini tartışmak bir başka konu.) Bana sorarsanız Kemal Tahir'in tarihsel yaklaşımı özgün de değildir; Osmanlıya (ve Abdülhamitçiliğe) dönük akımların başka biçimde tezgâhlanmasıdır.

Ne var ki Kemal Tahir'in bu dönüşümü sağ kanadın pek hoşuna gitmiştir. Yazarı alıp baştacı yapmışlar; tarihsel gerçekleri saptıran yapıtlarını da göklere çıkarmışlardır. Kemal Tahir, sağ kanadın gözünde öylesine "meşrulaşmış" ve benimsenmiştir ki birkaç gün önce televizyonda anılmıştır.

★

Yanlış anlaşılmasın: "Kemal Tahir ölümünün 10'uncu yılında anılmasın, televizyon programlarında yer

almasın" demiyorum. Devletin TRT'sinin hangi ölçüler içinde çalıştığını vurguluyorum. Gerçek bütün sanatçılarımızı anmak TRT'nin görevi olmalıdır.

Ölümünün 10'uncu yıldönümünde Kemal Tahir için düzenlenen 15 dakikalık televizyon programını izledim. Kemal Tahir yaşasaydı, sanırım çelişkili ruhunda bu programa yönelik büyük tepkiler oluşurdu. Çünkü programda Kemal Tahir'in kişiliği yoktu, özyaşamı da yoktu, romanları da yoktu; yalnız belirli bir amaca yönelik sözlerinin tutkalla birbirine yapıştırılmasından oluşan bir kurdelâ vardı.

★

Sonuç: Eğer bir yazarı tüm gerçekliğiyle anmaktan korkuyorsak ya da sakıncalı buluyorsak anmayalım daha iyi... Çünkü hem yazara hem okura hem de Türk toplumunun gelişmişlik düzeyine karşı bir ayıp işlemiş oluyoruz.

ÖZNEL VE NESNEL

Eski köşeyazarları gibi konuya bilinen bir öykücükle gireyim. Nasrettin Hoca'ya sormuşlar:

— Dünya'nın merkezi neresidir?

Hoca:

— Eşeğimin sağ arka ayağının bastığı yerdir.

"İzafiyet" kuramı açısından Hoca'nın dediği doğru sayılabilir. *"Benci"* dünya görüşü bakımından da görkemli bir yanıttır. Çünkü kendini dünyanın odak noktası sayan kişilere ders vermektedir.

"Benci" dünya görüşü insanı ister istemez *bencilliğe* de götürür. Bencillik yalnız çıkarcılığı değil hoşgörüsüzlüğü de içerir. Böylece kişinin öznel durumu, dışa dönük nesnelliğe dönüşür.

Dilimizde düşündüğünü dobra dobra söyleyip yapan kişi için:

—Bu adamın, denir, sağı solu yoktur.

Ancak bu deyim politikada geçerli değildir; çünkü sağsız-solsuz siyaset, çağımız dünyasında var olamaz. Buna karşın ülkemizde yaşayan kimi insana sorarsanız:

— Sağcı mısın, solcu musun?

Adam tedirgin olur; sağcıyım ya da solcuyum demekten kaçınır; yanıt vermez veya *"ne sağcıyım ne solcuyum, ben doğrudan yanayım"* diye savunmaya geçer. Çünkü toplumsal ve siyasal geçmişimizde solculukla sağcılık sakıncalı nitelikler kazanmış; demokrasinin, hoşgörünün, özgürlüğün koşulları işleyecek yerde fikirleri yüzünden insanları suçlama eğilimi ağır basmıştır.

Ne var ki çok partili demokrasinin geçerli olduğu (ve olmadığı) bütün ülkelerde sağ ve sol deyimleri kullanılmaktadır. Bu sözcükler tarihsel yüklemlerle zenginleşmiş, siyasal kavramlar olarak gelişmiştir; üniversitelerin siyaset bilimi kürsülerinde sağ ya da sol deyimleri kullanılmadan bilim yapılamaz. Uzak ya da yakın yabancı ülkelerdeki siyasal gelişmeleri, sağ ve sol akımları ve partileri değerlendirmeden anlayamayız.

Ülkemizde de ancak sağın ve solun bir arada yaşamasıyla çok partili demokrasinin yaşayabileceği algılanmalıdır.

★

Bir insanın sağcı ya da solcu olmasının iki yanı vardır. Bir işadamı, solcu olabilir. Ama nasıl? Eğer sermaye sahibi solculuğa inanıyorsa, bu onun öznel (sübjektif) sorunudur. Ya da bir emekçi sağcı olabilir ki emekçinin toplumsal konumuna ayrı düşen bu inanç,

öznellik kapsamına kalır. Eğer bir politikacı ya da parti yöneticisi "ben ne sağcıgım ne de solcuyum" diyorsa bu sözler kişisel bilinç düzeyinin ya da inancının göstergesidir.

Ancak sağcılık ya da solculuk, yalnız öznel (sübjektif) bir şey değildir.

Olayın bir de nesnel (objektif) yanı vardır. Sözgelişi bir siyasal partinin solcu mu sağcı mı olduğu, ilkelerinden ve programından anlaşılır. Siyaset bilimcileri partinin ilkelerini, programını, yöneticilerin toplumsal konumlarını, seçmen tabanını inceleyerek örgütün solcu mu, sağcı mı olduğunu saptarlar; siyasal yelpazenin neresine oturduğunu belirlerler.

★

İsmet Paşa, 1960'ların ikinci yarısında Türkiye'de demokratik bilinç gelişirken demişti ki:

"— Ben kırk yıllık solcuyum."

Herkes şaşmıştı.

Böyle durumlarda önemli kişilerin söylediklerinin de kuşkusuz çok önemi vardır; ama yukarıda belirttiğim gibi öznel bir durumu vurgular. İnönü'nün yarım yüzyıllık siyasal yaşamında sağcı mı, solcu mu olduğu nesnel koşulların yanıtlayacağı bir sorudur.

112 GÜN

Ünlü romancı Ernest Hemingway, amansız bir sayrılığa yakalandığını anlayınca av tüfeklerinden birini çenesinin altına dayayıp tetiği çekti. Arthur Koestler'in sonu daha karmaşık biçimde noktalandı. Koestler, Londra'daki evinde eşi Cynthia ile birlikte ölü bulundu. Karı-koca "acısız ölüm"ü yeğleyen bir görüşü savunuyorlardı. Genel kanı, birlikte canlarına kıydıkla-

rı yolundaydı.

Ancak Koestler'in iyileşmesi olanaksız durumuna karşın, eşinin hiç bir şeyi yoktu. Bu sağlıklı kadın da sevdiğiyle beraber ölümü göze almış, halk ozanının söylediğini yinelemişti:

"Bu dünyadan gider olduk
Kalanlara selam olsun..."

★

Hemingway'i ve Koestler'i tüm dünya tanıyordu; iki yazarın da kitapları sınırları aşıyor, ellerde dolaşıyordu. İkisi de hayatın binbir rengini görmüşler; acısını, tatlısını yaşamışlardı.

Hemingway, Birinci Dünya Savaşı'nda cephede muhabirlik yapmış, Afrika ormanlarında avlanmış, İspanya İç Savaşı'na katılmış. İkinci Dünya Savaşı'nda yine savaş muhabirliğine sıvanmıştı. Dünya kazan Hemingway kepçeydi; insanı ve insanlığı kızgın olayların çalkantılarında izlemiş, tanımıştı. Arthur Koestler İspanya İç Savaşı'nda muhabirlikle işe başlamıştı. Yine İspanya'da casuslukla suçlanarak idam cezası yedi; üç ay ölüm hücresinde yaşadı. Sonra hayatın karmaşıklığını edebiyat aracılığıyla saydamlaştırmaya çalıştı. Öldüğü gün, yapacağı hiçbir şey kalmamıştı.

★

Amerika'nın Seaattle kentinde, eşi, çocukları, torunlarıyla yaşayan Dr. Barney Clark ise ne bir Hemingway'di ne de bir Koestler.

Dişçi Clark'ı 112 gün öncesine kadar akrabaları, dostları, müşterileri, sütçüsü ve bakkalından gayri kimse tanımıyordu. Sıradan bir diş hekimiydi Clark; bu köşeye konu olmadan öteki dünyaya gidecekti; ne sizleri ilgilendirecekti ne de beni; hepimiz Seattle'daki dişçinin varlığından habersiz kalacaktık. Ne var ki 112

gün önce Utah eyaletindeki Salt Lake Hastanesi'nde Barney'ye dünyada ilk kez yapay kalp takılınca adı tüm dünyada duyuldu. Yeryüzü iletişiminin teleksleri flaş haber olarak olayı veriyorlardı. Barney Clark öylesine ünlenmişti ki yapay kalbi oluşturup hastaya takan doktorların ve uzmanların adları geride kalmıştı. Çoğu kişinin aklında şu soru çengelleniyordu:

— Dişçi Barney Clark niçin böyle bir deneyimi benimsemiş, çileli bir yolculuğa çıkmayı göze almıştı? Artık Dr. Barney, laboratuvar kobayı oluyordu. Her dakikası hekimlerin ve uzmanların denetimi altındaydı. Yaşamak mı denirdi buna? Günleri zaten sayılıydı.

Ve saya saya 112'nci güne gelindi.

Clark gözlerini kapadı.

★

112 gün daha yaşamak, kimi zaman bir anlam taşır; kimi zaman hiçbir anlam taşımaz. Eğer Barney Clark, yaptığı işin gerçekten bilincindeyse, hayatının en anlamlı günlerini yaşamış, en büyük işlevini görmüş demektir. Çünkü kendisini insanlığın geleceğine bilinçle adayabilen insan, kobay değildir.

İşin içine bilinç girdi mi iş değişiyor.

Hemingway ya da Koestler'in yazar duyarlığı içindeki "son"ları çaresizlik karşısında onurlu bir davranışı benimsemek çabasından umutsuzca kaynaklanmaktaydı. Barney Clark, altmış yaşına dek hayatını sıradan bir kişi olarak sürdürdükten sonra ölümle yüz yüze gelince geriye bir şeyler bırakmak şansını ele geçirivermişti.

Son 112 gününü, belki de 112 yıla bedel bir yoğunluk içinde yaşadı Clark; hastanedeki odası Koestler'in İspanya'daki idam hücresinden bambaşka duygular ve düşüncelerle doluydu. Barney son 112 günü-

nü yazamadı; çünkü yazar değildi; ama onun hesabına düşünenler ve yazanlar çıkacaktır.

İnsanoğlunun serüveni, hiçbir insanın yaşamıyla noktalanmıyor ki...

ŞOGUN...

Doğan Avcıoğlu'nun *"Türkiye'nin Düzeni"* adlı kitabı bir başyapıttır. Bu kitabın *"Türkiye'de ve Japonya'da Batılılaşma"* bölümünde şu tümceleri okuyorum:

"— Türkiye (sömürgeleşme tehlikesine) karşı koyabilmek için Batı usullerini benimseme ihtiyacını 18'inci yüzyıl ortalarından başlayarak duymuştur. Japonya o tarihlerde tam bir ortaçağ kapalılığı içindeydi. Türkiye ise bozulan eski düzeni geri getirmenin olanaksızlığını anlamış, yeni bir düzen kurma çabasına girmişti."

Nasıl bir karanlıktı Japonya'daki düzen?

Avcıoğlu'nun kitabından bir örnek: ülkeyi Şogunlar yönetiyordu. Bir Şogun'un erkek çocuğu olmuyordu. Niçin? Çünkü Şogun bir köpek öldürmüş, rahiplerin yorumuna göre büyük günah işlemişti. 1687 yılında köpek öldürme yasağı çıkarıldı. Yasak gittikçe yoğunlaştı, köpek öldürmenin cezası idam, hayvanlara kötü davranmanın cezası sürgün ve hapisti. Bu yüzden Samuraylar ata binemiyorlardı. 1692 ve 1708 tarihli emirlerle atların tırnak ve yelelerinin kesilmesi yasaklanmış, yasağa uymayan 25 kişi bir çıplak adaya sürülmüştü.

İşte bugün dünyayı şaşırtan, elektronik aygıtla Batı piyasalarını allak bullak eden Japonya'nın 18'inci yüzyılından birkaç çizgi...

Sözü televizyondaki çekici ve carpıcı Şogun dizi-

'sine getirmek istiyorum. Benim de merakla izlediğim bu ustalık dizi bir Tarzan filminin gergefinde işlenmiş. (Tarzan filmlerinde zencilerin yaşadığı geri bir ülkede iyi ve kötü beyazlar çarpışır.) Japonya ve Japonlar Şogun dizisinde salt dekor niteliğinde kalıyor. Tüm izleyiciler *"İngiliz seyir subayı Anjin San ya da Blackthorn"*a gönül bağlamışlar. Portekiz ve İspanyol sömürgecileriyle İngiliz ve Hollanda sömürgecilerinin hangisini yeğlersiniz? Karanlık Cizvit papazlarına öfkeleniyoruz, yakışıklı İngilizi ayran budalası gibi izliyoruz, güzel Japon kadınlarına kesiliyoruz, ustalıklı serüven dizisinin mantığında yitip gidiyoruz.

Hep böyle oluyor.

Hindistan'dan başlayarak Güney Asya'daki İngiliz subaylarının *"kahramanlıklarını, yiğitliklerini"* beyaz perdelerde çok uzun yıllar alkışlamadık mı?

*"Aslan Tarzan"*lar tüm beğenilerimizi kişiliklerinde topladılar, *"yerli halklar"*, kuru kalabalıklar yarattılar. Oysa ister zenci olsun, ister Hintli, ister Japon, ister Çinli o *"yerli halklar"* insanlardan oluşuyordu. Onları ancak *"Batı efendi"* ile ilişki kurabildiği ölçüde insanlaştıran senaryolardan bıkmadık, usanmadık.

★

Şogun'un bir yanı bu...

Öteki yanı 17. ve 18'inci yüzyıllarda bile Osmanlı toplumundan *"geri, karanlık ve barbar"* bir Japonya'nın bugünkü üstün endüstri düzeyinde belirginleşiyor. Türkiye'nin bugünkü geri kalmışlığını *"geçmişimizdeki barbarlığımız"*a bağlamak isteyen Batılı ve yerli aydın fantezisinin kolaycılığını bir yana bırakmalıyız. Geçmişimize yansız bakmayan Batılı tarihçilerin içimizde kompradorluğunu yapmak ayıp şeydir.

Yeryüzü tarihi sınırlar ötesi bir hoşgörünün her

halkı ve her insanı kapsayan çağdaş yaklaşımı içinde değerlendirmesini öğrenemeyen kişi geri kafalıdır. Türk köyünün ve köylüsünün de bir romanı olduğunu ancak yazıldığı zaman anlamadık mı?

KARİKATÜRCÜNÜN ÖLÜMÜ

Mim Uykusuz ölmüş.

Gazetelerde haberi okuyunca içim burkuldu. Yıllardan beri belleğimde gölgeleşen yüzünü anımsadım. Mim (Mustafa) Uykusuz çoğunlukla gülmezdi. Bu yüzü gülmeyen insanın karikatür yapması sanki içindeki doğal acıyı mizahla dengelemek gereğinden doğar gibiydi.

Kara mizaha yatkındı Uykusuz.

1940'lı yılların sonunda Türkiye içerden ve dışardan çok partili rejime itiliyor; yönetime karşıt rüzgârlar fırtınaya dönüşüyordu. O günlerin unutulmaz mizah dergisi Marko Paşa'da adını duyurdu Mim Uykusuz; toplumsal içerikli karikatürleriyle ün yaptı.

Yokluğun, açlığın, ezilmişliğin kara mizahını çizgiyle yoğurmak kolay değildir. Mim Uykusuz'un yaptığı buydu.

O dönemde arada sırada karikatüristlerin evinin kapısı vuruluyordu; Uykusuz sorardı:

— Kim ooo?

— Polis.

Dediğim gibi Mustafa Uykusuz çok gülmez ya da hiç gülmezdi; güler gibi yapardı. Kendisini uzun yıllardan beri görmedim; ama yüzü gözlerimin önünde net bir fotoğraf gibi duruyor. Bir insan yüzüydü bu; iyilikle doluydu yüreği; sanki tüm hırslardan arınmıştı.

Toplumsal konumunda kendini olduğundan daha aşağıda bir yere yerleştirmiş gibiydi; bu geri çekiliş, onuruna düşkünlüğünden geliyordu. Bir fikir emekçisiydi o, bir çizerdi; patronlarıyla arasındaki uçurumu derinleştiren tutumu da pek vurgulamadığı bilincinden doğuyordu.

Mutluluk yalındı Mim Uykusuz için; bir şişe şarap; biraz katık, bir dost yeterdi.

Babıâli'nin kıvrım kıvrım yokuşunda solucanlar gibi yaşayan, her taşın altından çıkıp her entrikaya katılan, emeğinden çok kulis fareliğiyle ün yapmaya çabalayan nice kişi vardır. Mim Uykusuz böyle havalardan uzak yaşadı. Son yıllarında iyice kenara çekildi, içine kapandı. Babıâli zaten Mim Uykusuz'un başladığı yerden çok ötelerdeydi.

Sermayenin silindiri "Bizim Yokuş"ta hem düz hem karışık yollar açmıştı. Marko Paşa yılların gerisinde kitaplıkların raflarında kalmıştı. Mim Uykusuz yorgundu. Akbaba, Dolmuş, Taş, Karikatür dergilerindeki çalışmalarından sonra yavaşladı; ama ne fikrinden bir ödün verdi ne kişiliğinden...

★

İnsan, doğacak, yaşayacak, ölecek. Geriye ne kalacak? Kimi ağaç diker, kimi duvar örer, kimi bir şey yapmadan çeker gider. Geçen gün yaman bir marangoz ustasıyla konuşuyorduk; sağlık sorunları açıldı; eliyle göğsünü tuttu:

— Şuralarımda ağrılar var, dedi.

— Sigara içiyor musun?

— İçiyorum.

— İçme.

Ustabaşı

— Viz gelir, dedi, ben ölünce dünya bir şey yitir-

mez. Büyük bir bilgin olsam iş değişirdi.

— Sen, dedim, yaman bir ustasın, üretiyorsun. Daha kaç yaşındasın? Bu dünyada yaşamaya layık olmayan nice alçak var ki yüz yaşına merdiven dayıyor da bana mısın demiyor.

Gerçekten yaşam süresi bir bilmece...

Çoğu zaman yaşaması gerekenler, elli yaşında pes ediyorlar da toplum bakımından sakıncalı nice solucan, böcek, sürüngen yaşıyor ha yaşıyor.

Mim Uykusuz, çoktan beri hastaydı; hayatına noktayı koydu; çizgilerini, karikatür albümlerini bıraktı bize...

Bir de güzel anılarını.

SAĞCI "AYDIN" OLUR MU?

Geçen cuma günü Akademi Kitabevi'nde Hocam Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Nurullah Ataç'ın kızı Meral Ataç, eğitimci-yazar Kemal Üstün ve ben, kitaplarımızı imzaladık. Böyle günlerde yazar-okur ilişkisi çeşitli biçimlere giriyor. Bir öğrenci kitap imzalatırken, bana şunu sordu:

— Bir ay kadar önce düzenlenen bir basın açıkoturumunda kimi konuşmacılar "Aydının sağcısı solcusu olmaz; aydın solcu da olur, sağcı da..." dediler. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Böyle sorulara çoğu zaman okur mektuplarında da rastlanıyor; kavramları kurcalayan sorular yeniden gündeme giriyor; bu yıpratıcı ve bıktırıcı süreç bitmiyor; çünkü yeni kuşaklar yetişiyor; Anadolu'da kısıtlı olanaklar içinde yaşayan okurlarımız kafalarında beliren sorulara yanıt verecek kişi ya da kitap bulamadıklarından izledikleri yazarlara başvuruyorlar.

Sağcı aydın olur mu?

Bu soruyu aydınlatmak için önce *"sağcı ne demektir?"* sorusuna yanıt vermek gerekir. İsmet Paşa bile ömrünün sonbaharında ne demişti:

— Ben kırk yıllık solcuyum...

Solculuğun karşıtı olan sağcılığı, el altında bulunması gereken bir felsefe ansiklopedisi şöyle yanıtlar;

"SAĞCI, eski olandan, kurulu düzenden yana olandır. Eskiden yana olan siyasal tutumu dile getiren sağcılık, gerici ve tutucu deyimleriyle anlamdaş, solcu deyimiyle karşıt anlamlıdır. Sağcılık hiçbir yenileşmeyi istemeyerek kurulu düzenin olduğu gibi korunmasını savunan ve bu bakımdan evrimsel değişikliği yeğleyen solculuğun karşısında yer alan tutumdur. Siyasal eğilimleri sağcılık ve solculuk olarak nitelemek 1789 Fransız devrimiyle başlamıştır. Ulusal Meclis'te yeni düşüncelerin savunucuları solda, eski düzenden yana kralcılar sağda oturmuşlardır. Bu olaydan sonra sağ ve sol siyasal alanda terimleşmiştir. Sağcılık; bütün varlıkları durağan, değişmez, sonsuz, kesin ve saltık sayan metafizik dünya görüşünün ürünüdür. Gerçekte sağcılık düşünsel değil, çıkarsal bir tutumdur; egemen sınıfın çıkarlarını savunmakla eşanlamlıdır."

★

Sağcılığı böylece tanımladıktan sonra, yine felsefe sözlüklerine bakalım; aydın kavramının karşılığında ne yazıyor:

"AYDIN, çağının bilgisiyle tutarlılaşmış kişidir. Klasik felsefede belli bir öğrenimi, bilgisi, görgüsü olana aydın denirdi; ama belli bir öğrenim, bilgi, görgü aydın olmaya yetmez. Aydın olan kişi, çağdaş bilgi düzeyinde düşünceleri ve davranışları tutarlı olandır. Buysa çağdaş ve bilimsel bir dünya görüşüne varmakla

gerçekleşebilir. Belli bilgilerde olağanüstü uzmanlaşma bile kişiyi böylesine tutarlılığa ulaştırmaz. Tutarlılık, ancak, çağdaş, bilimsel ve bütünsel bir bilgiyle elde edilmiş bir dünya görüşüyle sağlanabilir."

Demek ki aydın, çağdaş bilimsel dünya görüşünü özümsemiş kişidir. Bunun anlamı açıktır; tutuculuğa, gericiliğe karşıdır. Hem sağcı hem de aydın olmak olası görünmüyor. Bir kimse çok yetenekli bir mühendis, deneyimli bir avukat, yaman bir maliyeci olabilir; çok kitap devirmiş, üniversiteler bitirmiş bulunabilir; ama aydın olamaz. Buna karşılık bir köylünün, işçinin, küçük memurun ya da esnafın çağdaş ve tutarlı dünya görüşünün mantığında aydınlanması ve aydınlaşması olasıdır.

★

Çağımız dünyasında sağcılık sermayeden, solculuk emekten yana olmak anlamına gelir. Batılı demokrasi, Türkiye'de aydın olmak emekten yana dünya görüşünün tutarlılığı içinde düşunmek anlamına geldiğinden aydınlar sola kayıyorlar. Bu akımı doğal saymak gerekir; çünkü bilimsel yasadır.

KAPALI OTURUMLAR...

Aydınlar arasında kapalı oturum çeşitli yerlerde olabilir; Kumkapı ya da Boğaz meyhanesinde; konuksever bir bayanın salonunda; lüks bir otelin barında; orta halli bir "restoran"ın masasında beş-altı kişi toplandı mı tartışma başlar.

Kimi zaman böyle kapalı oturumların bir *"efe"*si vardır; dediği dedik, öttürdüğü düdüktür. İki kadeh sonra gözleri çakmaklaşır, sözleri saldırganlaşır, çevresin-

dekiler durumu "idare etmeye" çalışırlar. Danışıklı bir çember oluşur *"efe"*nin çevresinde ve içten içe kaygı başlar:

— Aman yine bir kavga çıkmasın...

— Dargınlık başlamasın...

— Toplantının tadı kaçmasın...

★

Kimi zaman kapalı oturumun bir *"nüktedan"*ı bulunur. Bu kişinin görevi her söylenene buzlu bir espri yetiştirmektir. Kavşaktaki trafik memuru gibi elini, kolunu, piposunu, sigarasını da işin içine katarak sıksık espri yapmaya kalkışır. Bu duruma çevresindekiler uymaya çabalarlar. Oturumun tadını kaçırmamak için zoraki sululuk başlar.

— Ha ha ha...

— Hi hi...

— Deme yahu?

Isı büsbütün düşer.

Birisi çıkıp da dobra dobra konuşsa:

— Yahu kardeşim, sen her söylenen söze karşılık bir espri yapmak zorunda mısın?

Kapalı oturumun zaten ekşimiş tadı büsbütün kaçacak; iki kadeh rakı zıkkım olacaktır.

★

Kimi kapalı oturumun da bir *"geveze"*si vardır.

Yüz yıldan beri konuşmamış gibidir ve geveze; susmak nedir bilemez; birbiriyle ilişkisi bulunmayan ve ancak çağrışım halkalarıyla zincirlenen bir konuşma türünü tutturur; yüreğindeki bencillikten kaynaklanıp anaforlaşan bu gevezelik sarmalını monoloğunun ekseni yapar.

Hayatta az çok insan tanımış herkes gevezelerin hep aynı şeyleri yinelediklerini bilir. Ama konuyu temcit

pilavı gibi kırk kez sofraya süren geveze, çevresindekilere illallah dedirtir. Adamı susturup iki üç laf söylemek isteyen bir başkası çıktı mı geveze çevresine boş gözlerle bakınarak otuz-kırk saniye sustuktan sonra en küçük aralıktan yararlanarak yine lafa dalar.

Çevredekiler "ya sabır" çekip adamı dinler gibi gözükürler; içten içe de söylenirler:

— Toplantının içine etti.

★

Kimi kapalı oturumun da bir *"kahraman"*ı vardır; afrasından, tafrasından geçilmez.

Gerçi ödleğin ta kendisi olduğu geçmişteki deneylerle saptanmıştır; ama sofralarda afi kesmeye, baylara tepeden bakmaya, bayanlara da sulanıp saldırganlaşmaya bayılır kahramanımız; gümbür gümbür konuşur; herkesin kafasına dank dank vurmaktan hoşlanır.

Kahramanı tanıyanlar içten içe gülerler, tanımayanlar etkilenebilirler.

Bizim toplumda kapalı oturumların kuralları böyle oluşmuştur; açık oturum geleneği ve göreneği yerleşmeden böylece sürüp gidecektir. Zamanı bol olan, vaktini yitirmek isteyen varsa buyursun kapalı oturuma...

ŞADİ DİNÇÇAĞ'IN SOLUĞU...

Hocam Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 9 Ocak 1983 günü Cumhuriyet'te yayımlanan yazısında İtalyan hukukçusu Piero Calamenderi'nin şu sözlerini aktarmıştı:

"—Hukuk, kimse tarafından saldırıya uğramadığı ve bulandırılmadığı sürece, soluk aldığımız hava gibi, görünmez ve tutulmaz bir biçimde yöremizi kaplar. O, ancak yitirdiğimiz zaman değerini anladığımız, sağlık gibi sezilmez bir şeydir."

Ben bu sözlerin yalnız hukuk için geçerli olmadığına ve yaşamın çok değişik kesimlerinde kurallaştığına inanıyorum.

★

Kimi insan vardır, tüy gibi hafiftir; ağırlığını duymazsınız; yaşayıp yaşamadığını bile unutursunuz. Çünkü bu tipler sorun yaratmazlar, iş üretirler.

Bu türden kimselerin değerleri, ancak yitirildikleri zaman ortaya çıkar.

Kırk yıllık dostum karikatürist Şadi Dinççağ böyle bir insandı; ölüm haberini gazetede okuduğum gün, varlığının olumlu değerini anladım, yokluğunun acısını ta içimde duydum.

★

Önce çizgilerini tanıdım Şadi Dinççağ'ın, sonra kendisini.

Karikatür dünyamızın en kıdemli adlarındandı. "Akbaba Okulu" diyebileceğimiz ortamda yetişmişti. Akbabacı Yusuf Ziya Ortaç, bir yandan "üstatlara" karikatür çizdirirken, öte yandan yetenekli gençlere sayfalarını açardı. Şadi, mühendis mektebi (teknik üniversite) öğrencisiyken amatör karikatürist olarak dergilerde boy gösterdi. Sonra tüm yaşamı boyunca bir yandan mühendisliğini yürütürken öte yandan Babıâli'nin kâğıt ve mürekkep kokularını genzine çekerek durmadan karikatür çizdi.

Uzun çizerlik yaşamı durağan geçmedi. Soluklu bir süreç içinde Şadi Dinççağ'ın başlangıcıyla sonu arasındaki grafik, olumlu bir tırmanışın göstergelerini taşır.

Karikatür, yirminci yüzyılın etkin sanatıdır; dinamiktir, iletişim gücü yüksektir, toplumsal dönüşümlerin aynası, oluşumların ışıldağıdır. Şadi Dinççağ, sessiz, dengeli, düzenli Osmanlı efendisi kimliğinin ar-

dındaki yaramaz çocuk ruhunu ve alaycı kişiliğini karikatürlerine gittikçe yoğunlaşan sanat gücüyle yansıttı.

Yaşı ilerledikçe sanatı da ilerledi. Kendisini tümüyle gölgeye çekip çizgilerini bütün güleçliğiyle topluma sunan Şadi'nin aiçak gönüllü yaşamı örnek bilgelik karakteri taşır.

Az sanatçıya vergi bir yapısı vardı Şadi'nin...

★

Kimi sanatçı sanatının cılızlığına karşın sürekli tepinme içindedir. Yapıtlarıyla değil kişiliğiyle olaylar yaratarak çevresindeki ilgileri canlı tutmaya çabalar. Yaşamının gerilimlerini sanatçılığın kanıtları sayar. Ama ruhundaki gerilimlere karşın pörsümüş ürünler verdiği için dengeyi bir türlü tutturamaz.

Kimi sanatçı da sağlam kişiliğinin tutarlı ürünlerini verdikçe dengelenir, bilgeleşir.

★

Şadi Dinççağ'ın sanatı neydi, ne değildi?

Bu soru ayrıca vurgulanması gereken bir yanıtın aranışı içinde değerlendirilmelidir. Ama hiçbir "iddia" taşımadan kırk yıl karikatür sanatının emekçiliğini yapmış bir insanı yitirdik. Hep güleç yüzlü, hep iyilik dolu, hep kıskançlıktan uzak ve hep üretkendi Şadi... Öylesine doğal bir tutumu vardı ki doğa gibiydi. Var oluşunu öylesine duyurmadan sezdiriyordu ki ancak yitirdiğimiz gün yok oluşunun ne demek olduğunu anladım.

Türk karikatür sanatına Şadi'nin onda biri kadar katkısı olmamış nice kişinin gürültüsü arasında usta Dinççağ kaynayıp gitmesin diye yazdım bu yazıyı...

Keşke O'nu yitirmeden bu görevi yapabilseydim.

DOĞA VE İNSAN

Okulların tarih kitaplarında bitmez tükenmez savaşların öyküleri öğrencilere belletilir. Önce mızrakla, kılıçla, kalkanla; sonra topla, tüfekle, tankla insanlar durmadan savaşmışlardır. Kimi zaman bu savaşlar soykırıma dönüşmüştür. Tarihin ilkçağlarında dağlar gibi kelle yığan zalimler görürüz; uygar Avrupalı Amerika'ya ayak bastıktan sonra bu büyük kara parçasında yaşayan soyları yok etmiştir.

İnsanın insanla kavgası bugüne dek durmamıştır.

Ancak insanın doğayla savaşımı da tarihin ilkçağlarından bu yana kesintisiz sürmüştür.

Okullarda işin bu yanına yeterince önem verilmez; bilim tarihinin *"insanın doğaya karşı savaşımı"* içeriğini taşıdığı gereğince anlatılmaz; insanlığın en onurlu yanını bu savaşımın oluşturduğu vurgulanmaz.

İnsanın kendini doğaya karşı savunması ya da doğaya egemen olma çabası yolunda verdiği uğraş, uygarlığımızın ta kendisini oluşturur.

★

Düşünme zamanıdır:

İngiltere'de, Amerika'da çokıan önüne geçilen bir hastalık Anadolu'da çoluğu çocuğu niçin kırıp geçirebiliyor? Almanya'da, Fransa'da maden ocaklarındaki ölümler neden bizimkilerden çok daha az? Niçin Japonya'da can alamayacak güçte bir deprem Erzurum yörelerinde yüzlerce kişiyi öldürüyor?

Ölenlere ağıt yakmasını iyi biliriz biz; ama böyle soruları gündeme getirenlere de öfkeleniriz.

Ne var ki böyle sorular sorula sorula yaygınlaşır, yanıtları aranmaya başlanır. Gelir dağılımının dengesizliği ancak böyle sorularla ortaya çıkar; maden ocaklarında güvencesiz çalışan *"yarı köylü, yarı işçi"* yurt-

taşın hayatını böyle sorularla anımsarız; kızamık salgınından ölen köy bebelerine gözlerimizi böyle sorularla çevirirız.

Gazetelerin fotoromanlarından, boyalı resimlerinden, cicili piyangolarından bakışlarımızı koparıp deprem felaketine göz attığımızda, mantığımızı arabesk yaklaşımdan ancak böyle sorularla kurtarırız. Böyle sorular ne kadar can sıkıcı olsa da, temcit pilavı gibi öne sürülse de yirmi yıl, yirmi beş yıl, otuz yıl durmadan sorulsa da sorulmalıdır.

★

Bir deprem bölgesinde yığma taş yapıda yaşayan yurttaşla beton apartmanda oturan yurttaş doğa karşısında eşit değildir.

1982 Anayasası'nın 10'uncu maddesinin başlığı *"Kanun Önünde Eşitlik"* adını taşır:

— *"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir."*

Ne var ki kâğıt üzerindeki yasaya karşı eşit olanların; doğanın depremi önünde eşit olmadıklarını her acı olayda bir kez daha anlarız.

Anadolu'nun doğusuyla batısı arasındaki eşitsizlik her depremde bir kez daha sergilenir.

Evet, biliyoruz ki yoksul bölgelerin uzak köylerindeki yapıları bir yılda ya da on yılda yıkıp yerlerine depremde dayanıklı olanları yapmak kolay değildir; daha seksen yıl kullanılabilecek olan apartmanı yıkıp yerine daha lüks ve daha yüksek apartman dikmek niçin kolay olsun?

Ulusal geliri bu kadar hovardaca harcayacak ölçüde zengin bir ulus muyuz?

Batı'nın büyük kentlerinde yeni yapıları yıkıp da

daha lüksünü yapmak için savurduğumuz parayla kimbilir Doğu deprem bölgelerinde kaç yurttaşın hayatını güvenceye alabilirdik!

★

Eşitlikten ve sosyal adaletten söz açan aydınlara karşı savaş açacağımıza doğanın deprem saldırısına karşı ulusal seferberlik açamaz mıydık? Milliyetçiliği kâğıt üzerinde edebiyat olmaktan kurtarıp ülkenin en uzak köşesindeki yurttaşa ulusal bilinçle ulaşamaz mıydık?

Ulaşabilirdik.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan kırk yıl az buz bir zaman parçası değildir.

Erzurum yörelerinden yankılanan hıçkırık sesleriyle yakılan ağıtlar yalnız yüreklerimizi delmiyor; vicdanımızda sorumluluk ya da suçluluk duyguları da oluşturuyor.

MEYHANE LİBERALİZMİ

Oooof oof...

Aç lan meyhaneci bir şişe daha!

Aç...

Ne açıyorsun?

Yeni Rakı mı?

Bıktık lan Yeni Rakı'dan; cumartesi Yeni Rakı, pazar Yeni Rakı, pazartesi Yeni Rakı, salı Yeni Rakı, çarşamba Yeni Rakı, perşembe Yeni Rakı, cuma Yeni Rakı...

Liberal ol lan!

Yaşamasını öğren!

Bira aç, şarap aç, konyak aç, viski aç, cin aç, Hennesy aç, Martel aç, Napoleon aç, Camus aç, Courvoisier aç, Johnnie Walker aç, Gordon's aç, Teacher's aç. Chivas Regal aç...

Aç lan!..
Adam ol...
Liberalleş biraz.
Aç kapıları...
Aç şişeleri...
Vatandaş içsin...
Halk yutkunsun.

★

Aç lan aç...
Kapıları aç...

Tüm kapıları aç, Portekiz konservesi aç, İtalyan şarabı aç, Yunan mastikası aç, Alman birası aç, Çin rakısı aç...

Özgürleş lan! Moskovskaya aç, Zubrovka aç, Pshenichnaya aç, Grasovska aç, Smirnof aç, Metaksa aç; canın ne istiyorsa aç; zıkkımlan...

Çikita muz ye, Portekiz konservesi ye, İtalyan mortadellası ye, Rus havyarı ye, Macar salamı ye, İsveç somunu ye...

Ziftin pekini ye...

Aç gümrük kapılarını ardına dek, liberalizmin rüzgârı dağıtsın yerli sigaranın dumanını...

Gelsin Marlboro...
Camel...
Kent, Rothmans, Chesterfield, Dunhill paketini aç..

Özgürlüğün dumanı işlesin ciğerine; yellensin Rolls Roys'ların egzozları dar sokaklarımızda gümbür gümbür...

Aç bi şişe daha lan!

★

Aç ki...
Vatandaş oh desin...
Halk ah desin.

Holdinginin gazetesinde kadın bacağı aç, karı memesi aç...

Açılsın kapılar, yıkılsın gümrük duvarları, ithalatçı alsın özgürlük bayrağını eline, yürüsün parayı vura vura iş dünyasında... Tüccar assın dövizlerini gökdelenin burçlarına boydan boya...

Bırak vatandaş geçsin...

Bırak vatandaş yapsın.

Halk seyretsin.

Aç kapıları...

Aç şişeleri...

Aç..

★

Ne dedin?

Aç mı dedin?

Kim aç lan?

Sarhoş musun sen lan? Aç dedikse gümrük kapılarını aç dedik...

Ağzını aç demedik...

Mahpushane kapılarını aç demedik, gözünü aç demedik; şişeyi aç dedik.

Açacağın şişeyi, açacağın paketi, açacağın kapıyı, açacağın lafı bilsene lan...

Liberal ol lan...

A'DAN Z'YE

Daktilonun başına geçtim; piyanosunda ne çalacağını düşünen sanatçı fiyakasıyla ellerimi makinenin tuşları üzerinde gelişigüzel gezdirdim.

Harflere baktım.

Şişgöbek D'ye, ince İ'ye, dengeli H'ya, yuvarlak O'ya, balık oltasına benzeyen J'ye, ayakyolunu anım-

satan W'ye, öküz çağrışımı yaptıran Ö'ye, cetvel gibi T'ye, yılan gibi kıvrılan S'ye göz attım.

Harfler susuyorlardı.

Konuşmamı sürdürdüm:

— Ne susuyorsunuz? Atatürk niçin yazı devrimi yaptı? Sizleri uygar dünyadan alıp niçin Türkiye'ye getirdi? Gerçekleri söylemeniz amacıyla değil mi?

Harfler susuyorlardı.

Öfkelendim, ama belli etmedim; onları yüreklendirmeye çalıştım:

— Sizler Arap harflerine benzemezsiniz. Onlar "evet efendimci" idiler; boyunları da biçimleri gibi bükülüktü. Sizler doğruları yazabilirsiniz, fikir özgürlüğünün kaynağından gelen bir kökeniniz var.

★

Baktım ki harflere laf anlatmak zor; yazmaya başladım.

— Bu ne alçağpiklid...

O ne?

O ne?

Bilmem ki nasıl oldu? Harfler birbirine karışıverdi; yumuşak g'nin ardından p kendini ortaya attı, i boyuna bakmadan işe karıştı, k araya girdi, l ile d fırsatı kaçırmadılar.

Gözlerime inanamıyordum; yazdığım sözcüğü karalayıp yeniden işe başladım:

— Bu alçağpikld...

Harfler görünmez bir gücün etkisiyle direnişe geçmiş gibiydiler. Kafamdakini kâğıda dökmeye kalktığımda makinenin tuşları birbirine karışıyordu.

Sordum:

— Ne yapıyorsunuz? Bana kafa mı tutuyorsunuz? Bu ne terbiyesizlik?

Şişgöbek D konuşmasın mı:

— Kendine gel, aklını başına topla, sonra seni biz bile kurtaramayız.

Kızdım:

— Ulan şişgöbek, diye bağırdım, sen bu işe karışma! Ben ne yazacağımı bilirim. Hem sizler ben ne yazarsam boyun eğmek zorundasınız.

Yılana benzeyen S, ıslık gibi bir sesle konuşup kendini ortaya koydu:

— Şaşayım sana, biz senin istediğini yazamayız, kâğıda dökemeyiz.

Ş ise S'yi destekledi:

— Şşşşşt, hop dedik!..

★

Aklım başımdan gitmişti.

Daktilonun tuşları arasında yer alan w, q, é, x é gözlerimi çevirdim. Bunların bizim alfabede yerleri yoktu, ama acaba ne diyorlardı?... Hep birlikte konuştular:

— Biz senin istediğini yazmak zorundayız, görevimizin bilincindeyiz.

Bir kavga başladı; kâğıt üzerinde harfler birbirine girdiler:

ğtwtékxjwgatolşqasn!..

Bağırdım!

— Durun be! Bu rezalet nedir? Rahmetli Başbakan Refik Saydam doğru söylemiş: A'dan Z'ye kadar bu ülkede her şey bozuk...

W, é, q, x kafa tutmasınlar mı:

— Biz bozuk değiliz. Sizin başbakanınız "A'dan Z'ye kadar her şey bozuk" derken, sizin alfabeden söz açmıştı.

Acaba doğru mu söylüyorlar, diye düşünürken be-

nim de kafam bozuldu. A'dan Z'ye her şeyin bozuk olduğu yerde benim kafam neden bozulmasındı? Umursuzluğa kapıldım, yazacaklarımdan vazgeçtim.

GALİLEO'DAN GÜNÜMÜZE...

Galileo Galilei 1562-1642 yılları arasında yaşamış aydın bir bilim adamıydı. Aydın olmayan bilim adamı bulunur mu, diye sormayın, konumuz bu değil.

Galileo; şakacı, afacan, tensever, boğazına düşkün bir kişiydi. Tatlı ve güvenceli yaşamını 1632'ye değin sürdürdü. Ölümüne on yıl kala bağışlanması zor bir suç işledi; zamanın egemenlerini tedirgin etti; sapık fikirleri savunan "Galileo'nun Diyalogları" adlı bir kitap yazdı.

Ne diyordu bu adam:

— Dünya evrenin merkezi değildir; gezegenimiz güneşin çevresinde döner.

O dönemde toprak sahipliğine dayanan soyluların egemenliği siyasal iktidarı oluşturuyor, kilisenin ideolojisi geçerli bulunuyordu. Galileo, ideolojik bir suç işlemiş; otoriteye karşı çıkmıştı. Çünkü papazların kilisede halka öğrettiklerinin tersine bir fikir ortaya sürülemezdi. Sanık Engizisyon mahkemesine çıkarıldı. Yargıç kürsüsünde oturanlar dediler ki:

— Sakıncalı ve sapık fikirlerinden vazgeçersen seni bağışlarız; yoksa cezalandırılacaksın.

Galileo zoru görünce döndü.

O sırada sokaktaki veya tarladaki adam kiliseyle bütünleşmişti. Galilei'nin kitabını kim okurdu? Bilim kimin umurundaydı? Zavallı Galileo'yu halk savunur muydu?

Aydın bilim adamı, halktan kopuktu.

Ne yapsın tensever, şakacı, boğazına düşkün bilgin? Boyun eğdi. Yaşamının son on yılında kızarmış tavukları, kaz ciğerlerini, Sicilya şaraplarını mideye indirerek yaşamın tadını çıkardı.

★

Galileo Galilei'yi kimse kınayamaz; bir seçim yapmıştır; "Dünya güneşin çevresinde dönüyor" dediği için halktan kopmuştu, savından vazgeçince halkla bütünleşmiştir. Bu gibi olaylar her çağda, her dönemde görülebilir. Günümüzde dünyanın çoğu yerinde ve Türkiye'de de yaşanıyor.

Ama olayın özü nedir?

Aydınların halktan kopukluğu, ya da halkla bütünleşmesi tarihin gelgitlerinde açılıp kapanan makas gibidir. Voltaireler, Diderotlar, Jean Jacques Rousseaular yaşadıkları dönemde halktan kopuktular.

Halktan kopuk olmak ya da halkla bütünleşmek tarihsel zamanın mantığında düşünülmesi gereken bir olaydır.

★

Geçenlerde Orhan Gencebay'ın "Şoför" adlı filmi televizyonda gösterilecekken vazgeçildi. Neymiş? Filmin müziği "arabesk" türündenmiş. TRT bu tür müzik yayınını yasaklamış. Oysa halk arabeski seviyor. Demek ki beğenmediğimiz TRT de halktan kopuk. Şeytan dürttü; dedim ki:

— Şimdi arabeski savunayım; televizyona karşı halkta bütünleşeyim.

Şeytan başka şeyler de söylüyor. Halkın büyük bir bölümü ANAP'a oy verdi ya!.. ANAP'la neden bütünleşmeyelim? Ben kendimi halktan biri saymakla övünürüm; ama eğer bana aydın kişiliği yakıştıran varsa

ne yapayım? Halkla bütünleşmek için holdinglere, parababalarına, sermaye partilerine yanaşıp köşeyi mi döneyim?

Türk halkı nasıl bir halk?

Yeryüzündeki bütün halklar gibi geçmişten geleceğe doğru değer yargıları değişen bir halk; dün "padişahım çok yaşa" diye bağırıyordu, bugün "yaşasın cumhuriyet" diye bağırıyor; dün dünyanın özüzün boynuzunda durduğuna inanıyordu, bugün Galileo Galilei gibi düşünüyor.

Türk halkının bir bölümü sağcı partilere oy veriyor, bir bölümü solcu partilere oy veriyor. Sol fikirler sapıksa, sakıncalıysa, tehlikeliyse bu tür partilere oy veren milyonlarca yurttaşın adını devletin nüfus kütüklerinden silelim.

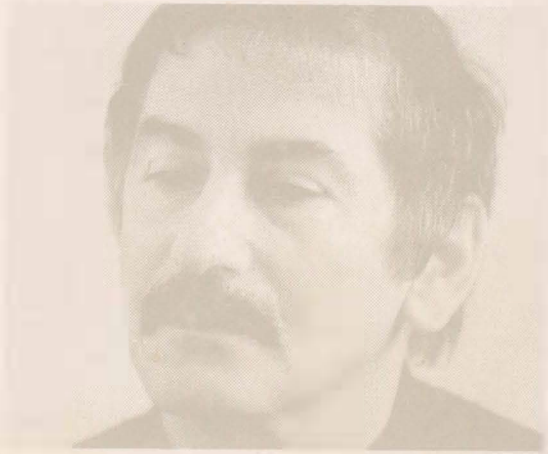
O zaman aydınlardan da kurtulmuş olur muyuz?

İÇİNDEKİLER

Düşünüyorum, Öyleyse Vurun..... 5
Dalkavuk ve Soytarı..... 7
Göbek Atmak..... 9
Felicita..... 12
Mücahit Yazar..... 14
Konuşmak ve İletişim..... 17
Yakmak..... 19
Tarihin Müsveddesi..... 21
Acının Sarkacı..... 24
Avukatlık Dediğin Ne ki..... 26
Osman Köksal..... 28
Ege'nin İki Yakası..... 31
Robotlar Çağı..... 33
Sizi İyi Görüyorum..... 36
Soru ile Yanıt Bir Bütündür..... 38
Şevki Erencan'ı Yüreğimize Gömdük..... 40
Çocukla Yelkovan..... 43
Sırası mı?..... 46
Tanrıça Pazarlaması..... 48
Duyarlı... Duygulu..... 51
Yaşar Kemal'in Canına Okuyacağım..... 53
Geceler ve Gündüzler..... 55
Nobel Edebiyat Ödülü..... 57

Bir Çevirmen Olsam.....60
Lorca'nın Balkonu.....62
Virgüllerin Çokluğuna Aldanmayın.....64
*Abdülhak Hamit Bey Devrimleri Düşünebilir miydi?*67
İp.....69
İp Cambazı Gevşek İpte Yürüyemez.....71
Geceyarısı ve Şafak.....73
Göçerken.....76
Kalk Ayağa.....79
Size de Çıkabilir!.....81
Doğan'ı Doğaya Verdik.....84
Yusuf Ziya'dan........86
Nariskin'in Sazı.....89
Lamartine Ne Demiş.....91
İnsan Neden Bunalıyor?.....94
Paylaşım.....96
Tuz Ekmek Hakkı.....98
Ekmek.....102
Pitekantropus Erektus.....104
Bikini!.....106
Dört Duvarlı Dünya.....109
Azra Erhat.....112
Tarzan Öldü mü?.....114
Çizme.....116
Ke Kendi.....119
Yazgı, Ekmek, Kurnazlık.....122
Hangi Holdingdensin?.....124
Allahsız Kemik.....127
An ve Anı.....129
Şadi Baba'nın Yolculukları.....132
İnsanın İnsanlaşması.....135
Hayvanat Bahçesi.....138
Oda ve Bulut.....141

Öldüresiye sevmek..... 144
Telefon Çaldı..... 146
Hammer..... 148
Zaman ile Zamane..... 151
Ekmek..... 153
Yürü Kaplumbağa!..... 156
Sen ile Ben..... 158
Anasını Tanıyan Genç..... 161
Adını Yazacağım Ağaç..... 163
Anormal Bir Yazı..... 165
Öfke..... 168
Muhsin Ertuğrul'dan Alınacak Ders..... 170
Mutluluk..... 172
Ruhi Su..... 175
TV'de Kemal Tahir..... 177
Öznel ve Nesnel..... 179
112 Gün..... 181
Şogun..... 184
Karikatürcünün Ölümü..... 186
Sağcı Aydın Olur mu..... 188
Kapalı Oturumlar..... 190
Şadi Dinççağ'ın Soluğu..... 192
Doğa ve İnsan..... 195
Meyhane Liberalizmi..... 197
A'dan Z'ye..... 199
Galileo'dan Günümüze..... 202

...uk. Bunca yıldır yazar. Bir insan en az yi... ...dır, her gün yazarsa ve bu yazılarında bir-biriyle ...çerçevede, ...çok köklü bir ekinsel değeri ifade ed... ...ce ve insancıl bir duyarlık vardır. Bu d... ...yamazsa, her gün yüz binlerce oku... ...maz.

İlhan ... ...ından ...

Vec...

Sev... ...eskini ...zan, Mustafa Kemal Paşa'nın deyişiyle, ...kapitalizme karşı mücadeyi (savaşmayı) ... ...yeninin simgeleridir tarihte. ...Selçuk, bu ta... ...gibi yüreğinde duya duya ... yazıla...

...! (Somut, 29 Temmuz 1983)

Göz açıcı, duyudozucu... İlhan Selçuk, en güç erişilebilir sıradanı ya da güçlükle gerçekleştirilebilecek kolayı yakalamış. Etkili ve anlaşılır olmasını buna borçlu. ...Soruyu, onu sormadan önce yanıtlamış olarak, tek bir yanıta birden çok soru sorarak, okurun mantığını ele geçiriyor.

Bedrettin Şimşek (Çağdaş Eleştiri, Ağustos 1983)

94.34.Y.0074.009

(KDV içinde)

T